

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์การใช้ภาพพจน์ในวรรณคดีที่ปรากฏในหนังสือ เรือนภาษาไทยวิชา บังคับ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ตามลำดับชั้นที่กล่าวไว้ในบทที่ 3 ผลของการวิจัยนำเสนอในรูปความเรียงและตารางประกอบความเรียง ดังต่อไปนี้

การใช้ภาพพจน์ในเรื่องอิเหนา ตอน กองทัพท้าวกะหมังกุหนิงตีเมืองค่านคานา

อิเหนา บทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เป็นวรรณคดีที่ได้รับยกย่องว่าดีเยี่ยมเรื่องหนึ่ง เนื้อเรื่องสนุกสนาน ถ้อยคำสำนวนได้รับการเลือกเฟ้นมาใช้ได้อย่างประณีตบรรจง ตอนที่ตีกลับมาให้นักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายเรียน คือ ตอนกองทัพท้าวกะหมังกุหนิงตีเมืองค่านคานา (เนื้อเรื่องปรากฏในหนังสือวรรณวิถีสู่ เล่ม 1 หน้า 31-36) ซึ่งเป็นตอนที่กองทัพท้าวกะหมังกุหนิงเข้าโจมตีเมืองบุหรานงัน เมืองหน้าด่านของคานา ทางฝ่ายเมืองบุหรานงันไม่สามารถต้านทานกำลังของฝ่ายซำคักได้ ทหารหนีตายกันอลหม่าน กองทัพฝ่ายท้าวกะหมังกุหนิงจึงเข้าเมืองได้ จากการศึกษาการใช้ภาษาที่เป็นภาพพจน์ในเนื้อเรื่องตอนนี้ปรากฏว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงใช้ภาพพจน์แบบต่างๆ ดังนี้

บัดนั้น	เสนาสามนคั่นชยัน
รับสั่งพระองค์ทรงธรรม	มาบอกกันกำชับทั้งทัพชัย (หน้า 32)
พระองค์ทรงธรรม	เป็นการใช้ภาษาเฉพาะของกวี คือ กวีกำหนดคำนี้ขึ้นมาเพื่อ
ใช้เรียกท้าวกะหมังกุหนิงซึ่งเป็นแม่ทัพ	โดยปกติแล้วคำนี้จะใช้เพื่อยกย่อง เทิดทูน ว่าพระ
มหากษัตริย์เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งคุณธรรม	
บัดนั้น	ฝ่ายพวกกองเกณฑตระเวนค่าน
นั่งทางอยู่กลางกงคาน	คอยเหตุเภทพาลไพร่
โคยิ่นเสียงฟันไม้ในไพร่เหวี่ยง	ก็ร้องเรียกพวกเพื่อนออกจากที่
มาแอบฟังริมฝั่งวาริ	เสียงซ่างม้ามี่อิงไป (หน้า 32)

กวีทรงพรรณนาให้เห็นภาพกองทัพของท้าวละหมังกูหนึ่งว่าเป็นทัพใหญ่ มีกำลังมาก โดยทรงใช้คำที่ก่อให้เกิดภาพหรือความรู้สึก คือ คำว่า มี และ อิง ที่บ่งบอกเสียงข้างเสียงมา คำทั้งสองมีความหมายไปในทำนองเดียวกัน หงวนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2525: 635,910) ระบุว่า มี หมายถึง อึกทึก แข็งแข็ง และ อิง หมายถึง ค้าง เอ็ดอึง แข็งแข็งไปหมด ดังนั้นเสียงค้างเอ็ดอึง แข็งแข็ง ของข้างม้าในกองทัพที่ทวกระเวนค่านไถยีน จึงให้ภาพและความรู้สึกว่ากองทัพที่ยกมานั้นน่าจะเป็นกองทัพใหญ่ มีไพร่พลและพาหนะมากมาย

ข้างชวนกันขึ้นบนต้นไม้มอง

แลเห็นเป็นกองทัพใหญ่

หมายประมาณพวกพลสลกไกร

ดูไปไม่สิ้นสุดตา (หน้า32)

ทวกระเวนค่านป็นขึ้นไปบนต้นไม้และมองเห็นกองทัพที่ยิ่งใหญ่ มีกำลังพลมหาศาล ซึ่งประมาณได้อย่าง ดูไปไม่สิ้นสุดตา ข้อความตอนนี้กวีทรงใช้คำโดยให้มีความหมายกว้างขวางออกไป ไม่ใช่ความเฉพาะจากคำที่ปรากฏเท่านั้น ในที่นี้หากจะตีความหมายแล้วจะได้ว่า ทวกระเวนค่านมองไปจนสุดสายตาแล้วกำลังทัพก็ไม่สิ้นสุด แต่กวีทรงนำมากล่าวเช่นนี้เพื่อให้ได้ความหมายว่ากองกำลังของฝ่ายท้าวละหมังกูหนึ่งมีมากมาย สุดที่จะคาดคะเนได้ และการมองเห็นของทวกระเวนค่านก็เป็นการมองจากที่สูง คือบนต้นไม้ จึงสามารถมองได้กว้างไกลยิ่งขึ้น แต่ก็ยังมองเห็นกำลังทัพได้ไม่หมด แสดงว่ากองทัพที่ยกมาซึ่งใหญ่เหลือที่จะประมาณได้

ต่างคนแจ้งใจในเหตุการณ์

ก็ลนลานลงจากทุกษา

ค้อย เล็ดลอดคอคค้อมมองมา

ที่ชายคดคงคาป่าชัย (หน้า32)

กลอนบทนี้เสนอภาพกิริยาอาการของทวกระเวนค่านได้อย่างชัดเจน คือเมื่อพวกเขามองเห็นกองทัพของท้าวละหมังกูหนึ่งแล้วก็รีบตะลึงตะลนลงจากต้นไม้ด้วยความตื่นตกใจ แล้วสอดสายสายตามองหาต้นตอของเสียงคึกไม่ที่ไถยีนตอนแรก การพรรณนาความในตอนนี้ กวีทรงใช้คำที่ก่อให้เกิดภาพอย่างเด่นชัด ได้แก่ คำว่า ลนลาน ค้อย เล็ดลอด คอค ค้อม ซึ่งแต่ละคำมีความหมายตามหงวนานุกรม (2525: 698,177,721,295) ดังนี้

ลนลาน คือ กิริยาที่วิ่งวุ่นวาย ตะลึงตะลน วนไปต่างๆ ตกใจจนทำอะไรไม่ถูก

ค้อย ใช้หน้ากริยา หมายความว่า ไม่รีบร้อน อย่างระมัดระวัง ซ้ำๆ

เล็ดลอด หมายถึง แอบซ่อนไป ลอบเข้าไปหรือออกมาด้วยความยากลำบากแนม

ผู้พิทักษ์รักษาและป้องกัน

ถอด หมายถึง อาการที่ไปมาหรือทำอย่างใดอย่างหนึ่งโดยอีกฝ่ายหนึ่งไม่รู้หรือ
โดยไม่ให้อีกฝ่ายหนึ่งรู้

ก้อม เป็นอาการที่มีลักษณะก้มๆเงยๆ

คอย เล็ดลอดคอค้อมมองมา จึงให้ภาพของพวกตระเวนค้ำที่หากันเดินย่องอย่าง
ซ้าๆ ระมัดระวัง และทำท่าก้มๆเงยๆมองหาคนคัดไม้

บักนั้น

ครั้นรู้ข่าวศึกมาไม่ไวใจ

ผู้หญิงวิ่งหาสาแหรกคาน

เอาผ้าคากอมันหันหัว

บ้างชนของน้ำป่าย่ำชาย

ช่วยกันหาบหัวหอบที่นอน

บ้างชวนชักพรรคพวกที่น้อง

ซุบซิบพูดกันมิให้ดัง

ฝูงคนชนบทน้อยใหญ่

บ้านช่องของใครก็หอนครว

ลนลานแบ่งเสบียงไว้ให้หัว

เตรียมตัวเก็บของใส่หีบคาน

หิมผ้าผูกเบาๆเมาะหมอน

ลูกอ่อนอุ้มจูมมารุ่งรัง

ยักย้ายเงินทองไปเที่ยวผิง

ซ่อนมิดปิดบังไม่บอกใคร (หน้า 33)

กวีทรงพรรณนาภาพการอพยพหนีภัยสงครามของชาวเมืองบุรหารงันได้อย่างซัด
เจนและละเอียดมาก ซึ่งนอกจากจะทรงใช้ถ้อยคำพรรณนาคามปกติแล้ว ยังทรงใช้คำที่มี
ลักษณะเป็นภาพจนอีกด้วย ความรีบเร่ง ความโกลาหล วุ่นวาย ของผู้คน จึงมองเห็นได้
เด่นชัดยิ่งขึ้น ได้แก่ คำว่า ลนลาน บ้าง ซึ่งวิเคราะห์ได้ดังนี้

ลนลาน เป็นการใช้คำที่ก่อให้เกิดภาพ คือให้ภาพของผู้หญิงที่รีบเร่งจัดเตรียม
ข้าวของ เสบียงอาหารไว้ให้สามีของตน รีบเร่งทำอย่างตื่นตระหนก

บ้าง เป็นการใช้คำซ้ำ ซึ่งเน้นให้เห็นภาพความวุ่นวาย โกลาหล ของชาวเมือง
ที่ทำอาการต่างๆกันไป บ้างทำอย่างโน้น บ้างทำอย่างนี้ วุ่นวายไปหมด

บักนั้น

ทูนสนามเพละตั้งบังเข้ามา

บ้างลงหลักปักเรือออกไป

ชนคิลามาใส่เป็นเสาศะพาน

บนหลังรอกทอดคางเรียงซิก

พวกทหารชายชู้ใจกล้า

วิควน้ำที่ทำการ

ห้าไม้ตะก้อมอลหม่าน

ทอม่อคำซ้ากรานชาทราย

ผูกบิคลูกชะเนาะเปเลาะหวาย

ที่น่าลึกลับเป็นห้วงห้วงแพราย

บ้างดี เรือกรักชัลดายสาม

แล้วฉายที่คลั่งชันกันฟัง

หอดสายทูนถ่วงหน่วงรั้ง

ปูพื้นสะพานข้ามไปถึงฝั่ง

ประชิดคั้งค้ายตบชั้นฉับพลัน (หน้า 34)

กลอนตอนนี้อกล่าวถึงการทำงานของทหารในกองทัพหัวกะหมังกุหนิง ผู้อ่านจะมองเห็นภาพทหารทำงานกันอย่างขมุกขมมื่น รีบเร่ง ต่างก็ทำตามหน้าที่ของตน ซึ่งคำที่กวีทรงใช้ช่วยให้มองเห็นภาพเด่นชัดยิ่งขึ้น ได้แก่ คำว่า บ้าง และ อลหม่าน

ในการใช้คำว่า บ้าง กวีใช้ในรูปแบบของคำซ้ำ ซึ่งช่วยเน้นให้เห็นว่าทหารแต่ละคนต่างก็ทำงานตามหน้าที่ของตน บ้างลงหลัก บ้างชัลดายทำพื้นสะพาน

อลหม่าน เป็นการใช้คำที่ก่อให้เกิดภาพ คือภาพของทหารทั้งกองทัพที่ต่างก็ช่วยกันสร้างสะพาน กูซูลมุน่วนวาย และชวิกไชวไปหมก

ทหารปืนยิงยิงกลางแปลง

หักค้ำบคะพานเรือกริมวาริ

บ้างวิ่งเข้าโถมแทงจนถึงที่

คอดีตะลุมบอนรอนรบ (หน้า 35)

กวีทรงพรรณนาการสู้รบแบบประชิดตัวของทหารทั้งสองฝ่ายได้อย่างเด่นชัด จากการใช้คำที่ก่อให้เกิดภาพ คือ คำว่า โถมแทง และ ตะลุมบอน ซึ่งคำทั้งสองมีความหมายตามพจนานุกรม (2525: 371, 332) ดังนี้

โถม หมายถึง โปะเข้าไปอย่างรวดเร็ว เช่น โถมตัวเข้าหา รวมกำลังพุ่งเข้าไปใส่ เช่น โถมกำลัง

ตะลุมบอน หมายถึง รบประจัญบาน คอสู๊กันด้วยอาวุธอย่างซูลมุน คอสู๊กันอย่างซูลมุน

บ้างวิ่งเข้าโถมแทงจนถึงที่ จึงให้ภาพที่ทหารโหมหรือพุ่งตัวเข้าไปแทงอีกฝ่ายหนึ่งอย่างสุดกำลัง

คอดีตะลุมบอนรอนรบ ให้ภาพการคอสู๊กันอย่างซูลมุนของทหารทั้งสองฝ่าย

บนหอรบเรียงปืนใหญ่ยิง

ตัวนายรายกำกับพวกพล

บ้างทุ่มทิ้งหินผาดังห้าฝน

ต่างคนคอยรบบัวไว้ (หน้า 36)

กวีทรงพรรณนาถึงการป้องกันเมืองของชาวบุหรานาวันที่ไม่ให้ข้าศึกเป็นกำแหง เข้าเมืองด้วยการ ทุ่มทิ้งหินผาดังห้าฝน คือการเทหินผาลงไปให้โดนตัวข้าศึกที่เป็นกำแหงขึ้นมา กวีทรงใช้การอุปมา เปรียบเทียบว่าหินผาที่ตกลงไปนั้นดังห้าฝน ทำให้นึกเห็นภาพของหินผา

เมืองตกอยู่ในสภาพเดียวกันคือพลัดหลงกันไปคนละทิศละทาง

คำว่า บ้าง ให้ภาพของชาวเมืองที่หนีภัยด้วยความตื่นตระหนก หวาดกลัวจนขาดสติ แต่ละคนก็ทำกิจกรรมอาการแตกต่างกันไป บางคนกระโจนจากสนามเพละวิ่งเข้าไปหลบในป่าหวาย บางคนตะกายขึ้นต้นไม้ บางคนบุกตะลุยเข้าไปในป่าทึบ การใช้คำซ้ำในที่นี้จึงช่วยให้ผู้อ่านนึกเห็นภาพได้ดียิ่งขึ้น

นอกจากนี้กวียังทรงใช้การเลียนเสียงประกอบการพรรณนาความอีกด้วย คือ เลียนเสียงที่เกิดจากใบไม้แห้งถูคนเหยียบ เสียงกึ่ง กรอบ ซึ่งกวีทรงกล่าวว่า เสียงใบไม้กรอบก็วิ้งหนึ การเลียนเสียงช่วยสร้างความรู้สึกสมจริงสมจังตามข้อความที่กวีทรงกล่าวไว้ คือในขณะนี้ชาวเมืองมีความกลัวสุดขีด ขาดสติที่จะยังคิด ต้องการหนีเอาตัวรอดอย่างเดียว แม้แต่ได้ยินเสียงใบไม้ที่ถูกเหยียบก็วิ้งหนึด้วยคิดว่าซ้ำศึกตามมา การเลียนเสียงจึงช่วยเน้นให้ผู้อ่านเห็นจริงเห็นจังและคล้อยตามคำกล่าวของกวี

บัดนี้

ครั้นหักเข้าไค้ในบุรี

พวกทหารองอาจตั้งราชสีห์

ขึ้นคั่นทุกหน้าที่ทั่วไป (หน้า 36)

กวีทรงใช้การอุปมา เพื่อเปรียบเทียบว่าทหารของท้าวกะหมังกุหนิงมีความองอาจกล้าหาญดุจตั้งราชสีห์

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2525: 682) ระบุว่า ราชสีห์ หมายถึง พญาสิงโต สัตว์ในนิยายถือว่ามีพละกำลังและมีความกล้ามาก

การที่ทรงเปรียบเทียบทหารกับราชสีห์นับว่าเหมาะสม เพราะทหารเหล่านี้สามารถเอาชนะชาวเมืองบุหรานงันได้อย่างสิ้นเชิง ไม่มีใครมาต้านทานได้ เช่นเดียวกับพญาสิงโตที่มีกำลังมากจนสัตว์อื่นๆเกรงกลัว ไม่กล้าเข้าใกล้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 1 การใช้ภาพพจน์ในวรรณคดีเรื่องอิเหนา ตอนกองทัพท้าวกะหมังกูหนิงตีเมืองถ่าน
กาหา

ลำดับ	ข้อความ	จำนวนครั้ง	ร้อยละ
1	การใช้อุปมา	2	13.33
2	การใช้อุปลักษณ์	-	-
3	การใช้บุคลาธิษฐาน	-	-
4	การใช้สัญลักษณ์	-	-
5	การกล่าวถึงความขัดแย้งคู่ขนานกัน	-	-
6	การกล่าวเกินจริง	-	-
7	การกล่าวเท่าความ	-	-
8	การใช้อุทาหรณ์	-	-
9	การกล่าวเขยกล่าวประชด	-	-
10	การใช้คำถาม	-	-
11	การเลียนเสียง	1	6.67
12	การเล่นเสียง	-	-
13	การเล่นคำ	-	-
14	การใช้คำซ้ำ	4	26.66
15	การใช้คำที่มีรสความ	8	53.34
	รวม	15	100

จากตารางที่ จะเห็นได้ว่า ภาพพจน์ที่ใช้ในวรรณคดีเรื่องอิเหนาตอนกองทัพท้าว
กะหมังกูหนิงตีเมืองถ่านกาหา มีเพียง 4 แบบเท่านั้น เรียงลำดับจากที่ใช้มากไปหาน้อยได้
ดังนี้ การใช้คำที่มีรสความ คิดเป็นร้อยละ 53.34 การใช้คำซ้ำ คิดเป็นร้อยละ 26.66 การ
ใช้อุปมา คิดเป็นร้อยละ 13.33 และการเลียนเสียง คิดเป็นร้อยละ 6.67

การใช้ภาพพจน์ในวรรณคดีเรื่องนิราศพระบาท

นิราศพระบาทเป็นผลงานนิราศเรื่องหนึ่งของสุนทรภู่ ซึ่งกล่าวพรรณนาการเดินทางไปยังมัสการพระพุทธบาทที่สระบุรี พรรณนาสภาพทั่วไปบริเวณพระพุทธบาท และการเฉลิมฉลองพระพุทธบาท ตามที่กวีได้พบเห็น

กระบวนการพรรณนาความของสุนทรภู่ เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่ามีความไพเราะ เพราะพริ้ง มีสัมผัสแพรวพราว โวหารลึกซึ้งกินใจ และบรรยายภาพได้ละเอียดชัดเจน ซึ่งนิราศพระบาทก็มีลักษณะดังกล่าวอยู่ด้วย กรมวิชาการเห็นว่าเรื่องนี้ น่าสนใจ น่าศึกษา จึงนำมาบรรจุไว้ให้นักเรียนได้เรียนกัน ในหนังสือเรียนภาษาไทยชุดวรรณวิจิตร เล่ม 1 หน้า 92-107

นิราศเรื่องนี้เมื่อนำมาวิเคราะห์ในด้านการใช้ภาพพจน์ปรากฏว่าสุนทรภู่ใช้ภาพพจน์ในลักษณะต่างๆ ดังนี้

โอ้อาลัยใจหายไม่วายห่าง

ตั้งครสักรักขำระกำทรวง

เสียดายดวงจันทร์พะงางาม (หน้า 92)

ตั้งครสักรักขำระกำทรวง เป็นการใช้อุปมาแบบการอุปมา กวีเปรียบเทียบความรู้สึกที่ต้องจากนางว่าเหมือนลูกสรูปักทรวงอก การใช้อุปมาช่วยให้เข้าใจความรู้สึกของกวีได้เด่นชัดขึ้นว่ามีความรู้สึกเจ็บปวด ทูรันทุราย วาบหวิว ใจจะขาดรอนๆ เช่นเดียวกับความรู้สึกเมื่อหัวใจถูกทิ่มแทงด้วยลูกศรนั่นเอง

เสียดายดวงจันทร์พะงางาม ดวงจันทร์ หรือ ดวงจันทร์ ในที่นี้กวีใช้ในรูปที่เป็นสัญลักษณ์ คือใช้แทนนางที่กวีรัก ซึ่งการใช้ดวงจันทร์เป็นสัญลักษณ์ของผู้หญิงนั้นกวีนิยมใช้กันมาก โดยเฉพาะใช้แทนใบหน้าของผู้หญิง ค่ายเหตุที่แสงจันทร์เป็นที่ยอมรับกันว่าเป็นแสงที่นวลเย็นตา ให้ความรู้สึกสงบเยือกเย็น เมื่อนำมาเทียบกับใบหน้าของผู้หญิงจึงให้ภาพของใบหน้าที่งามหุ่ห่อง เป็นนวลโย มองแล้วเย็นตา สบายใจ เหมือนแสงสีนวลของพระจันทร์นั้นเทียว สุนทรภู่นำมาใช้เป็นสัญลักษณ์จึงให้ภาพและความรู้สึกว่าหญิงที่ท่านรักคงมีใบหน้าที่งดงามเช่นที่กล่าวมาแล้ว

คำว่า พะงางาม เป็นการใช้นำคำที่เป็นภาษาเฉพาะของกวี ที่ใช้เรียกคนรักของกวี คำนี้พจนานุกรม (2525: 579) ให้ความหมายว่า เป็นคำนามหมายถึงนางงาม เป็นคำวิเศษณ์หมายถึง สวย งาม กวีนำมาใช้ในที่นี้ให้ความรู้สึกว่านางที่กล่าวถึงเป็นหญิงที่มี

ความส่าย ความงาม

จนพระหน่อสุริยวงศ์ทรงพระนาม

จากอารามแรมร้างทางกันดาร

ด้วยเรียมรองมุลิกาเป็นข้าบาท

จำนัรাত্র่างนุชสุดสงสาร (หน้า 92)

พระหน่อสุริยวงศ์ และ นุช เป็นการใช้คำที่เป็นภาษาเฉพาะของกวี คำแรกกวีใช้กล่าวถึงพระองค์เจ้าปฐมวงศ์ ในกรมพระราชวังหลัง คำเรียกนี้หากแปลตามรูปศัพท์จะให้ความหมายว่าพระผู้มีเชื้อสายหรือสืบเชื้อสายมาจากพระอาทิตย์ โดยปกติบุคคลที่สืบเชื้อสายมาจากเทพเจ้าสูงส่ง หรือเป็นสมมุติเทพ ตามที่คนทั่วไปเชื่อก็คือพระมหากษัตริย์ ซึ่งแสดงถึงความยกย่องเทิดทูนที่มีต่อพระมหากษัตริย์ว่าพระองค์เป็นผู้ที่สูงส่ง เหนือคนทั่วไป มีชาติกำเนิดที่สูงส่งนั่นเอง การใช้คำเรียกในที่นี้แสดงความรู้สึกยกย่องสรรเสริญที่มีต่อพระองค์เจ้าปฐมวงศ์

คำว่า นุช ก็เป็นคำเฉพาะที่กวีใช้แทนนางที่รัก มีความหมายว่า น้อง ซึ่งแสดงถึงความรักใคร่เอ็นดู ที่กวีมีต่อนาง

รำลึกถึงดวงจันทร์ครรโลลา

ที่คังตาแลแลตามแพราย (หน้า 92)

ดวงจันทร์ เป็นการกล่าวถึงนางโดยการใช้สัญลักษณ์ เช่นเดียวกับที่กล่าวไว้แล้วข้างต้น

ที่คังตาแลแลตามแพราย คำว่า แลแล เป็นการใช้คำซ้ำ ซึ่งเน้นให้เห็นอาการของกวีที่ทำอะไรอย่างซ้ำๆ คือ แลแล้วแลอีก หรือดูแล้วดูอีก ว่านางอยู่หรือไม่ ประกอบกับมีคำว่า คังตา ซึ่งแสดงถึงความมีใจจดจ่อ ตั้งอกตั้งใจในการมองหา จึงเน้นให้เห็นว่ากวีมองแล้วมองอีกตามแต่ที่จอกเรียงรายกันอยู่อย่างไม่ละสายตา ตั้งใจมองอย่างจริงจัง ไม่สนใจสิ่งอื่นเลยทีเดียว

ที่ประเทศเขตเคยไถ้เห็นเจ้า

ก็แลเปล่าเปลี่ยวไปน่าใจหาย

แสนสลคติหระทระทวยกาย

ไม่เหือกหายห่างหวางเป็นหวางครัน (หน้า 92)

กลอนบทนี้กวีจึงใจเล่นเสียงพยัญชนะ ห คือ คำว่า เหือก หาย ห่วง หวง เพื่อบรรยายความรู้สึกสะเทือนใจ กระวนกระวายใจที่ไม่เห็นนางที่ตนรัก การเล่นเสียงช่วยให้อารมณ์สะเทือนใจของกวีเด่นชัดยิ่งขึ้น ชมัยหระ วิสุทธิธรรมา (2516: 10) ให้ความเห็นว่า พยัญชนะ ห ให้ความรู้สึกถ่วงกลับ เป็นอารมณ์แห่งแล้งหรือน้ำกลัว ดังนั้นการเล่นเสียง ห จึง

บ่งบอกอารมณ์ที่แท้จริง ไรชีวิตชีวาของกวีได้ดียิ่ง นอกจากนี้การออกเสียง ห จะมีลมหายใจออกมาด้วย เมื่อกวีกล่าวว่า เหือดหายห่างหวงเป็นหว่ง จึงให้ความรู้สึกว่างวิ้ออันตันใจ อี้อักใจ จนต้องทอดถอนใจเนื่องจากความสะเทือนใจที่ได้รับในครั้งนี้

ถึงคลองขวางบางจากยิ่งตรมจิต	ใครช่างคิดชื่อบางไว้กางกัน
ว่าชื่อจากแล้วไม่รักรู้จักกัน	พิเคราะห์ครั้นฤมาห้องกับคลองบาง
ห่างจากที่จากคลองเป็นสองซอ	ยังจากกอนั้นก็ขึ้นในคลองขวาง
โอ้อวจากช่างมารวบประจวบทาง	ห่างจากบางจากไปใจระบรม (หน้า 92)

การพรรณนาความในตอนนี้กวีใช้การเล่นคำ คือ เล่นคำว่า จาก เมื่อมาถึงคลองที่ชื่อบางจาก

จากที่ คือ การจากสถานที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่ง

จากคลอง คือ คลองบางจาก

จากกอ คือ ต้นจาก ที่ขึ้นอยู่ตามป่าเลนหรือริมฝั่ง

คำว่า จาก สร้างอารมณ์สะเทือนใจให้กวีมากถึงกับรำพึงออกมาว่า โอ้อวจากช่างมารวบประจวบทาง คือทำไมคำนี้จึงมารวมกันอยู่ที่นี่ ซึ่งสะกิดใจให้กวีระลึกถึงการจากมากยิ่งขึ้น การเล่นคำว่า จาก จึงให้ความรู้สึกว่างวิ้อมีความเศร้า ปวดร้าวยิ่งนักกับการจากนางในครั้งนี้

ประสานสองหัตถ์ประนังตั้งประนม	น้อมบังคมเทวารักษาวิง
ขอฝากน่องสองชนกช่วยปกเกล้า	อย่ามีเหตุอันตรายเมื่อภายหลัง
ใครบ่งซิกขอให้ตายด้วยรายชัง	เทพทั้งชั้นฟ้าได้ปราณี (หน้า 92)

สุนทรภู่อ่อนวอนเทวคาผู้รักษาวิงให้ช่วยคุ้มครองดูแลคนที่ตนรัก เป็นการใช้ภาพพจน์แบบบุคลาธิษฐาน คือกำหนดให้เทวคามีตัวตน มีชีวิต เพื่อช่วยเหลือตน โทษปกติแล้ว เทวคาหรือเทพทั้งหลายเป็นนามธรรมที่คนทั่วไปเชื่อว่ามีอิทธิฤทธิ์ มีอำนาจ สามารถบันดาลให้เป็นไปใดต่าง ๆ นานา สุนทรภู่ก็มีความคิดเช่นนี้เหมือนกัน ในตอนนี้ไม่รู้จักจะให้ใครช่วยเหลือก็ต้องการที่พึ่งทางใจ คือสิ่งสมมุติที่คิดว่าสามารถช่วยตนได้ การใช้บุคลาธิษฐานในที่นี้ให้ความรู้สึกว่างวิ้อมีความพะวัทพะวนใจ หึ่งหว่งและหวางคนที่ตนรักอย่างเห็นได้ชัด กวีอ่อนวอนให้เทวคาคุ้มครองคนที่ตนรัก และทูลลาขอมุขที่เข้ามาใกล้ซิกหมายป้องกันนางที่ตนรัก

ถึงสามแสนแฉ่งความตามสำเนียง	เมื่อแรกเรียกสามแสนทั้งกรุงศรี
ประชุมอุกฤษฏรูปในวาริ	ไม่เคลื่อนที่ชลธารบาดาลดิน
จึงสาปนามสามแสนเป็นชื่อคุ้ง	เออชาวกรุงกตัญเรียกสามแสนสิ้น
นี้หรือรักจะมิน่าเป็นราติน	แต่ชื่อดินเจียวยังกลายเป็นหลายคำ (หน้า 92)

กวีต้องการแสดงทัศนะเกี่ยวกับความรักว่ามีการเปลี่ยนแปลงไปได้ โดยใช้การกล่าวหาความถึงที่มาของคำว่า สามแสน ที่เป็นชื่อคลอง ว่ามาจากคำว่า สามแสน คือที่แห่งนี้เล่ากันว่ามีคนจำนวนแสนมาช่วยกันอุกพระพุทธรูปขึ้นจากน้ำ แต่ไม่สำเร็จ จึงได้ชื่อว่าสามแสน ต่อมาเรียกเพี้ยนไปกลายเป็นสามแสน กวีจึงแสดงทัศนะว่าแม้แต่ชื่อของสถานที่ยังคลาดเคลื่อนเปลี่ยนแปลงได้แล้วความรักจะไม่แปรไปเป็นอื่นได้อย่างไร ซึ่งการกล่าวหาความประกอบการแสดงทัศนะกวี เช่นนี้ทำให้ผู้อ่านสามารถเข้าใจทัศนะดังกล่าวได้อย่างชัดเจนและง่ายยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังเป็นการจูงใจให้ผู้อ่านยอมรับและเห็นคล้อยตามอีกด้วย

ขอใจนุชที่ฉันทสุจริตรัก	ให้แน่นหนักเหมือนพุทธรูปเลขาชา (หน้า 92)
-------------------------	--

กลอนบทนี้กวีใช้การอุปมา เพื่อแสดงความปรารถนาของกวีที่ต้องการให้จิตใจของนางหนักแน่น มั่นคง เหมือนกับพระพุทธรูป ซึ่งแม้คนเป็นจำนวนแสนมาอุกชกก็ยังไม่วุ่นไหว การอุปมาดังกล่าวให้ความรู้สึกว่าการมีความปรารถนาให้นางมีความรักที่มั่นคงและซื่อสัตย์ต่อกวีอย่างยิ่ง

การใช้คำว่า นุช ในที่นี้ก็เป็นการใช้คำที่เป็นภาษาเฉพาะของกวีสำหรับเรียกนาง เช่นเดียวกับที่ใดกล่าวมาแล้ว

ถึงบางพลัดชิงอนมิตอนางจิต	นึ่งทินจนิคน่าน้ำตาไหล
ที่พลัดนางร้างรักมาแรมไกล	ประเดี้ยวใจพบบางริมทางจร (หน้า 93)

กวีเล่นคำว่า พลัด เมื่อเดินทางถึงบางพลัด ชื่อบางทำให้กวีนึกถึงการพลัดพรากจากนางอันเป็นสาเหตุให้เกิดความทุกข์ระทมขึ้นในจิตใจของกวี

ถึงบางชื่อชื่อบางนี้สุจริต	เหมือนชื่อจิตที่ตรงจางสมร
มิตรจิตขอให้มิตรใจจร	ใจสมรขอให้ชื่อเหมือนชื่อบาง (หน้า 93)

กวีเล่นคำว่า ชื่อ เมื่อมาถึงบางชื่อ ชื่อบางทำให้กวีนึกถึงความซื่อสัตย์สุจริตในความรักที่ตนมีต่อนาง กวีจึงอยากให้นางซื่อสัตย์ต่อตนด้วยเป็นการตอบแทนกัน

นอกจากนี้กวียังใช้คำที่เป็นภาษาเฉพาะของตนเรียกนางว่า สมร ซึ่งพจนานุกรม (2525: 773) ให้ความหมายว่า นางงามซึ่งเป็นที่รัก ประกอบกับเสียงของคำที่ฟังดูไพเราะ นุ่มนวล คำว่า สมร จึงให้ความรู้สึกถึงนางที่กล่าวถึงเป็นหญิงที่มีความงาม และน่าทะนุถนอม

ถึงบางซ່อนเหมือนเขาซ່อนสมรที่   ซ່อนไวนี้ดอกกระมังเห็นกว้างขวาง
เจ้าเชื่อมหน้าออกมาหาที่หนอยนาง   จะลาร้างแรมไกลเจ้าไปแล้ว (หน้า93)

กลอนบทนี้กวีใช้การเล่นคำ คือเล่นคำว่า ซ່อน เมื่อถึงบางซ່อน กวีหานางไม่พบ ก็สะกิดใจว่าหรือมีใครนำนางมาซุกซอนไวนี

คำว่า สมร ที่ปรากฏก็จัดว่าเป็นคำที่เป็นภาษาเฉพาะของกวีอีกเช่นกัน

ถึงน้ำวนชลสายที่ห้าย่าน   เขาเรียกบ้านวัดโบสถ์ตลาดแก้ว
จะเหลียวกลับลับวังมิลิบแล้ว   ที่ลับแก้วลับบ้านมาย่านบาง (หน้า93)

กวีเล่นคำว่า แก้ว เมื่อมาถึงตลาดแก้ว ซึ่งสะกิดใจให้กวีนึกถึงนาง (แก้ว)

นอกจากนี้คำว่า แก้ว ที่กวีใช้เรียกนาง ยังจัดเป็นการใช้คำที่เป็นภาษาเฉพาะของกวี พจนานุกรม (2525: 118) กล่าวว่า คำนี้โดยปริยายใช้เรียกสิ่งที่มีค่า สิ่งที่มีค่า สิ่งที่ดี สิ่งที่ดีเยี่ยม เช่น นางแก้ว ช่างแก้ว ม้าแก้ว ในที่นี้กวีใช้เรียกนางจึงให้ความรู้สึกถึงนางเป็นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง ของกวี

เห็นจันหน้สุกกลูกเหลืองครลบกลืน   แมงกู่บินร่อนร้องประคองหวง
พุกษาห้องทองนามกานดาดวง   พี่ยลพวงผลจันหน้ให้หวั่นใจ
แมงกู่เซยเหมือนที่เคยประคองฮิด   นิ่งตินิกนิกน่าน้ำตาไหล (หน้า93)

คำว่า กานดาดวง เป็นการใช้คำที่เป็นภาษาเฉพาะของกวี กานดา พจนานุกรม (2525: 87) ให้ความหมายว่า หญิงที่รัก ส่วนคำว่า ดวง คำเต็มน่าจะเป็น ดวงใจ ซึ่งจะได้อความหมายว่าหญิงที่รักผู้เป็นเสมือนดวงใจของกวีนั่นเอง

แมงกู่เซยเหมือนที่เคยประคองฮิด เป็นการใช้ภาพพจน์แบบอุปมา คือเปรียบเทียบ การที่แมงกู่เซยผลจันหน้ว่าเหมือนกับที่กวีเคยเซยชมภักซิดนาง อาการที่แมงกู่เซยชมดอกไม้หรือผลไม้เรานึกเห็นภาพว่ามันจะไต่คอมไปทั่วเพื่อหาความหอมหวานของดอกไม้หรือผลไม้ นั้น เมื่อกวีนำมาเปรียบกับการที่ตนเองเซยชมนางจึงให้ความรู้สึกถึงกวีกับนางมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันยิ่งนัก

เห็นรักร้างผลิผลิตสลักใบ เหมือนรักใจขวัญเมืองที่เคียงเรา (หน้า93)

เนื้อความตอนนี้กวีใช้ภาพพจน์หลายประเภท มีทั้งการเล่นคำ การใช้อุปมา และ การใช้คำที่เป็นภาษาเฉพาะของกวี ซึ่งแยกพิจารณาได้ดังนี้

กวีเล่นคำว่า รัก คือกวีมองเห็นคนรักสลักใบ แล้วนึกถึงการที่นางโกรธเคือง สลักรักตนเอง

กวีนำสิ่งที่พบเห็น คือคนรักสลักใบ มาอุปมาเปรียบเทียบกับการที่นางสลักรัก โกรธเคืองตน

ขวัญเมือง เป็นการใช้คำที่เป็นภาษาเฉพาะของกวี พจนานุกรม (2525: 130) ให้ความหมายว่า ยอดกำลังใจของเมือง เมื่อกวีนำมาใช้เรียกนางจึงให้ความรู้สึกว่าเป็นความรู้สึกของกวีแล้วนางมีความสำคัญมาก เป็นขวัญเป็นกำลังใจของกวีนั้นเพื่อ

ที่เวียนคืนเหมือนอย่างน้ำค้างหยอ ให้อชุ่มชื้นช่อเหมือนกอแก้ว
โอ้รักคนถามตอกับสองเรา จังใจเจ้าโกรธไปไม่ไถนาน (หน้า93)

เนื้อความตอนนี้คือเนื่องจากการที่กวีเห็นคนรักสลักใบแล้วนึกถึงการโกรธเคือง สลักรักของนาง ในตอนนี้กวีคิดต่อไปว่าเมื่อคนรักได้รับน้ำค้างก็จะผลิแตกใบอ่อนขึ้นมาอีก เหมือนกับที่นางสลักรัก โกรธเคือง เมื่อกวีงอนง้อ เอาอกเอาใจ นางก็คืนดีด้วย ความรักก็กลับสดชื่นเหมือนเดิมอีก ในที่นี้กวีใช้การอุปมา ซึ่งทำให้นึกเห็นสภาพความรักของกวีและนางว่ามักจะโกรธเคืองกันแล้วกลับคืนดีกันอีก เป็นเช่นนี้บ่อยครั้ง เช่นเดียวกับคนรักที่สลักใบเกล้าทิ้งแล้วใบใหม่ก็ขึ้นมาแทน ทำให้คนดูสดชื่นเหมือนเดิม เป็นวัฏจักรเช่นนี้เรื่อยไป

ถึงหากขวางบางพูด เขาพูดกัน ที่คิดฝืนใจจงน้อยคนเดียว
เป็นพูดชื้อดาตีภูตมีศาลงลอก ใครช่วยบอกภูตผีมานี่ประเที้ยว
จะส่งฝากขนิษฐาสุดาเดียว ใครกินก็เขี้ยวแล้วอย่าไว้อะไรเลย (หน้า93)

กวีเล่นคำว่า พูด เมื่อมาถึงบางพูด ซึ่งมีทั้งการเล่นคำที่เป็นคำพ้องรูปและพ้องเสียง บางพูด กับ พูด เป็นคำพ้องรูป ส่วน ภูต เป็นคำพ้องเสียง

นอกจากนี้กวียังใช้ภาพพจน์แบบบุคลาธิษฐาน คือกำหนดให้ภูตผีมีตัวตน เพื่อที่จะได้ฝากนาง หากใครมาล่วงเกิน เกี่ยวหาราสินาง ภูตผีจงอย่าไว้ชีวิตคนผู้นั้นเลย ความเชื่อเรื่องภูตผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายเป็นที่พึ่งทางใจได้ในยามที่ไร้ที่พึ่ง อับจนปัญญา ไม่รู้จะทำ

อย่างไรก็ดี ใครก็ช่วยเหลือตนเองไม่ได้ กวีเองก็ตกอยู่ในสภาพดังกล่าวนี้ คือรู้สึกเป็นห่วง และวางแผนนางมาก แต่ขณะนี้กวีเดินทางมาไกลจะสั่งฝากให้ใครดูแลนางก็ไม่มีใครจะช่วย โท้เพราะเดินทางมาด้วยกัน จึงต้องอาศัยสิ่งทีเชื่อว่ามฤตยู มีอำนาจ ไปช่วยปกป้องรักษานาง เป็นการสร้างขวัญและกำลังใจได้เป็นอย่างดีในยามนี้ เพราะกวีคิดว่าตนเองยังไม่ไร้ที่พึ่ง เสียทีเถียว

นอกจากนี้กวียังใช้ภาษาเฉพาะของกวีเรียกนางว่า ชนิษฐาสุกาเถียว ซึ่งพจนานุกรม (2525: 125,814) กำหนดความหมายไว้ดังนี้

ชนิษฐา หมายถึง น้อง

สุคา หมายถึง หญิงสาว

รวมความแล้วจะเห็นว่านางผู้เป็นน้องสาวคนเดียวของกวี การเรียกนางเช่นนี้ให้ความรู้สึกว่านอกจากกวีจะรักใคร่นางอย่างซื่อซาวแล้วยังมีความเอ็นดูนางอย่างน้องสาวอีกด้วย

ถึงบางพิงน้ำพิงลงคลิ่ง

โอข้างจริงเหมือนเขาวานิจจาเอ๋ย

ที่จรจากดวงใจมาไกลเซอ

โอออกเอ๋ยแทบพิงเหมือนฝั่งชล (หน้า93)

กวีเล่นคำว่า พึง เมื่อเดินทางถึงบางพิง มองเห็นคลิ่งพิงก็รำลึกถึงตัวเองว่าการจากนางทำให้อกตนเองแทบพิงเช่นกัน

เมื่อกวีเห็นคลิ่งพิงเพราะน้ำกักเขาะก็นำมาอุปมาว่าเหมือนกับจิตใจของคนทีแทบพิงหลายเมื่อจากนางมา โดยปกติแล้วการที่คลิ่งพิงเพราะน้ำกักเขาะนั้นเรานึกเห็นภาพได้ว่า มันจะค่อยๆ พึงลงไปทีละน้อยๆ และพิงลงไปเรื่อยๆ คลิ่งก็จะเว้าแหว่งเข้าไปตามความแรงของน้ำที่มากระแหก เมื่อกวินำมาอุปมากับจิตใจของคนจึงทำให้เข้าใจได้ชัดเจนว่าความทุกข์ระทมเพราะจากนางที่รักมาไกลนั้นกักร่อนจิตใจของกวีเรื่อยมา คือ ความทุกข์ ความเศร้า ยังคงอยู่ในจิตใจเสมอ ไม่หมดสิ้นไปทีเลย

ดวงใจ เป็นการใช้คำที่เป็นภาษาเฉพาะของกวี ซึ่งให้ความรู้สึกว่านางมีความสำคัญต่อกวีมาก หัวใจมีความสำคัญต่อกวีมากเพียงไหนางก็มีความสำคัญปานนั้น

ถึงวัดเทียนดวอบ้านใหม่ข้าม

ก็รีบตามเรือที่นั่งมากกลางทน

ทุ่งละลิวหิวเหมเป็นหมอกมน

สะพร้งคันคาลโคตนอนาจรัน

เจ้าของตาลรักหวานขึ้นเป็นคัน
เหมือนคบคนลำหวานรำคาญครั้น

ระวังตนตื่นมือระมัดมัน
ภาพถึงพลันเจ็บอกเหมือนตกลด (หน้า 94)

กวีแสดงทัศนะเกี่ยวกับการคบคน คือการคบคนที่พูดจาหลอกล่อด้วยคำพูดไพเราะ อ่อนหวานนั้นหากพลังแหลอหลงเชื่อตามโดยไม่ระมัดระวัง หรือไม่ใคร่ตรองให้รอบคอบเสียก่อน ก็เจ็บใจเพราะถูกหลอกล่อได้ เหมือนกับคนเป็นคันตาลที่กวีมองเห็น เขาเป็นคันไปเพื่อเอาน้ำหวานจากวงตาล ถ้าหากเขาไม่จับให้มัน ไม่ระมัดระวัง ก็จะตกลงมาได้รับบาดเจ็บได้

การแสดงทัศนะกวีในที่นี้ใช้ภาพพจน์แบบอุปมา ซึ่งทำให้ทัศนะของกวีกระจ่างชัด และเข้าใจได้ทันที โดยทั่วไปคนเราชอบคำพูดที่อ่อนหวานอยู่แล้ว แต่ถ้าถูกหลอกเพราะคำพูดอ่อนหวานนั้นย่อมสร้างความเจ็บใจยิ่งนัก ซึ่งก็ไม่ต่างจากคนเป็นคันตาลที่ต้องการน้ำหวาน แต่ตกลงมาได้รับบาดเจ็บ เพราะความประมาท ไม่ระมัดระวังนั่นเอง

เห็นเทพีมีหนามลงราน้ำ

เปรียบเหมือนคำคนพูดไม่อ่อนหวาน

เห็นกิ่งกิมักพราเข้าราราน

ถึงหนามกรานก็ไม่เห็นเหมือนเจ็บทรวง (หน้า 94)

คำว่า เทพี พจนานุกรม (2525: 403) กล่าวว่า เป็นชื่อต้นไม้ชนิดหนึ่ง มีหนามคอกเป็นสีเหลืองเหมือนคอกกุน

กวีเล่นเรื่องผ่านไปเห็นคนเทพที่ขึ้นอยู่ริมน้ำมีกิ่งก้านและกะถันน้ำมาอุปมาเข้ากับทัศนะที่ต้องการเสนอ คือ คนเทพที่มีกิ่งก้านและกะถันนั้นสามารถใช้มีดพราตัดได้ แม้ว่าจะถูกหนามของมันที่แทงผิวกายบ้างก็ยังไม่เจ็บเหมือนกับเจ็บใจเพราะคำพูดที่ไม่อ่อนหวาน กระจ่าง ที่ที่แทงใจให้เจ็บปวดอยู่รำไป ทั้งนี้เพราะความเจ็บที่ผิวกายนั้นไม่นานนักแผลก็หาย แต่ความเจ็บใจนั้นยากนักที่จะลืมได้ การแสดงทัศนะของกวีโดยการใช้อุปมาในตอนนี้จึงทำให้เข้าใจได้ง่าย และเข้าใจได้ทันที

ถึงบางหลวงทรวงร้อนถึงศรีบัก ที่ร้างรักมาค้ำวราชการหลวง (หน้า 94)

กวีใช้การอุปมาเปรียบเทียบความรู้สึกร้อนรุ่ม กระวนกระวายใจ ว่าเหมือนกับถูกศรีบักอก ดังโคลงกล่าวไว้แล้วในตอนต้น

ดูเหยาเรือนหาเหมือนอย่างไทยไม้ หลังคาใหญ่เห็นเล็กเป็นโลงผี (หน้า 94)

กวีใช้ภาพพจน์แบบอุปมาลักษณะบรรยายลักษณะบ้านของพวกมอญว่ามีหลังคาใหญ่ แต่พื้น

กระตุงน้อยลอยทวนนาวามา
หน้าวังหรือจะส่งค้ายนบนก

โอบึกษาเอ๋ยจะลอยไปถึงไหน
ให้แนบอกของทีรู้ว่าโหยไห้ (หน้า95)

กวีใช้บุคลาธิษฐาน คือกำหนดให้คนมีจิตใจเหมือนคนสามารถรับฝากสาร ไปแจ้งแก่ นางที่กวีรักได้ นกกระตุงและกวีเดินทางสวนกัน กวีต้องเดินทางห่างจากวังออกไปเรื่อยๆ แต่ นกกลับลอยทวนขึ้นไปทางวัง ตัวกวีไม่มีโอกาสทวนกลับไปหานางได้เมื่อมองเห็นนกลอยบ่าย หน้าไปทางที่อยู่ของนางจึงคิดส่งความไปหานาง ซึ่งแสดงถึงจิตใจของกวีที่จดจ่ออยู่กับนางว่า มีมากมายเพียงใด แม้แต่เห็นนกก็ยังไม่อยากให้มันไปแจ้งความในใจของคนแก่นาง

คำว่า แนบอก เป็นการใช้ภาษาเฉพาะของกวีสำหรับเรียกนาง ซึ่งแสดงถึงความ หุกพันรักใคร่ ความหวงแหน ทะนุถนอมนางเป็นอย่างยิ่ง เพราะโดยปกติแล้วการเอาบุคคล ใดมาแนบอกย่อมแสดงถึงความรักใคร่ ความหวงแหน แสดงการเป็นเจ้าของบุคคลนั้นอย่าง เต็มที่

ถึงเกาะเกิดเกิดเกาะขึ้นกลางน้ำ เหมือนเกิดกรรมเกิดราชการหลวง
จึงเกิดโศกชกขวางขึ้นกลางทรวง จะตักดวงไว้ก็เต็มกว่าเกาะหิน (หน้า95)

กวีเล่นคำว่า เกิด เมื่อเดินทางถึงเกาะเกิด ซึ่งเกิดขึ้นกลางแม่น้ำ ทำให้กวีนึก ถึงตัวเองว่าเพราะเคราะห์กรรมเกิดขึ้นจึงบังเกิดให้มีราชการกลาง ที่ทำให้ต้องเดินทาง มาไกลนาง จนเกิดความทุกข์โศกขึ้นในหัวใจ ชื่อของเกาะทำให้กวีนึกถึงความเป็นไปต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับตนเอง

กวีกล่าวว่าความทุกข์โศกที่เกิดขึ้นกับคนนั้นมากมายจนหากจะตักมาตวงก็คงมีขนาด ใหญ่โตกว่าเกาะนี้เป็นแน่แท้ การกล่าวเช่นนี้เป็นกล่าวเกินจริง เพราะความเศร้า ความทุกข์ เป็นนามธรรม ไม่มีตัวตน จะเอามาชั่งตวงหาปริมาณไม่ได้ แต่การกล่าวในที่นี้ เป็นการเน้นให้เห็นว่าความทุกข์โศกของกวีนั้นมีมากมายเพียงใด

แต่เคี้ยวนี้มีไม้กัศายโกรน ทั้งเกิดโจรจรระเซให้คนชาม
โธจะนี้แก้วที่เจามาตาม จะวอนถามย่านน้ำที่รำไป (หน้า95)

แก้วที่ เป็นการใช้คำที่เป็นภาษาเฉพาะของกวีสำหรับเรียกนาง แสดงถึงความรัก อย่างยกย่อง และหวงแหน ที่กวีมีต่อนาง ประจวบกับนางเป็นแก้วที่มีค่านับเท่าตัว

ถึงวิคธรรมาใหม่ใจระย่อ ของพระหน่อสุริยวงศ์พระวังหลัง

ชัคเจน และสร้างภาพไตเกินชัคยั้งขึ้น

อนิจจาธานีทรสิ้นกะตริย

เหงาสงัดเงียบไปกังไพรสพท์ (หน้า96)

กวีรู้สึกสะเทือนใจกับสภาพของกรุงเก่าถึงกับรำพึงว่าอนิจจาบ้านเมืองที่ชาตกษัตริย์ปกครองดูแลข้างเงียบสงัดเหมือนกับป่าเขา ซึ่งให้ความรู้สึกว่ารุ่งเก่านั้นไร้ผู้คน มีแต่ความเงียบสงัด ว่างเวงใจ เช่นเดียวกับในป่าเขาที่ปราศจากผู้คน ไคอินแต่เสียงร้องของสัตว์ นก กล้าและว่างเวงยิ่งนัก การใช้อุปมาจึงช่วยสร้างภาพและความเข้าใจได้ยิ่งขึ้น

กวางแหงรอบขอบคูดูกูลิก

ไม่น่าศึกอ้ายหม่าจะมาไค

ยังใหม่ันข้ามเข้าเอาเวียงชัย

โอ้อ่างไรเหมือนบุรีไม่มีชาย

หรือธานีทรสิ้น กณฑ์จึงเกิดยุค

ไพริรุกรบไคตั้งใจหมาย

เหมือนทุกวันแล้วไม่คณินาตาย

ให้ใจหายหวั่นหวั่นถึงจันทร์ดวง (หน้า96)

กวีใช้ภาพจน์แบบที่เป็นคำถาม เมื่อมองเห็นสภาพกวางแหงเมือง คูเมือง ว่าน่าจะค้ำทานหมาไค ไม่น่าจะพ่ายแพ้ จึงตั้งคำถามเป็นการสะกิดใจให้คิดถึงสองครั้งว่า หรือเป็นเพราะไม่มีผู้ชายมาสู้รบ หรือว่าเป็นเพราะบ้านเมืองถึงคราวที่จะสิ้นสูญ จึงมีอันเป็นไปเช่นนี้ การใช้คำถามให้ความรู้สึกกวีมีความกังขากับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น รู้สึกสลดใจ แค้นใจ กับความเป็นไปที่เกิดขึ้นกับกรุงศรีอยุธยา

จันทร์ดวง เป็นการใช้อยุทธลักษณะ คือใช้ดวงจันทร์แทนการกล่าวถึงนาง ถึงไคกล่าวไว้แล้วในตอนต้น

ที่คูใจค้ายนอกออกหนักแน่น

ตั้งเขตแดนคูนคูนขอบนครหลวง

ไม่เห็นจริงใจนางในกลางทรวง

ชายทะเลวงเข้ามาบ้างจะอ่างไร (หน้า96)

กวีมองเห็นความมั่นคงแข็งแรงของค่ายคูต่างๆแล้วข้อนึกถึงจิตใจของนางซึ่งกวีไม่สามารถจะมองเห็นได้ ค่ายคูที่คูนแน่นหนาแข็งแรงยังค้ำทานข้าศึกไม่ไคแล้วจิตใจของนางเล่าหากมีชายอื่นเข้ามาเกี่ยวข้องกับจะเป็นอ่างไร เป็นการใชภาพจน์แบบที่เป็นคำถาม กวีไม่ต้องการคำทออบ แต่สะกิดใจให้คิดเอาเองว่าน่าจะเป็นไปอ่างที่กวีตั้งข้อสงสัยเกดไว้

ขอเทเวศร์เขตสวรรค์ชั้นกฤษิต

กลใจมิตรอ่าให้เหมือนกับกรุงใหญ่

ให้เหมือนกรุงเราทุกวันไม่พรั่นไคร

นั่นแลใจเห็นจะครองกับนองนาน (หน้า96)

กวีใช้การกล่าวแบบบุคลาธิษฐาน ขออำนาจของเทเวศรบนสวรรค์ชั้นกฤษิตช่วยคลจิต

ใจของนางใหม่มั่นคง หนักแน่น เช่นเดียวกับกรุงรัตนโกสินทร์ อดำให้เหมือนกรุงเก่าที่คง
สูญเสียดั่งหมาไป การขอให้สิ่งที่เป็นนามธรรมช่วยเหลือคนเป็นการหาที่พึ่งทางใจ ซึ่งแสดง
ถึงความไม่แน่ใจในความรักที่นางมีต่อกวี ระบุว่านางอาจจะเปลี่ยนใจ

ที่คั่นอกคอกขากจากสถาน	เห็นอาหารหวนทอดใจใหญ่หือ
ค้อยขึ้นเค็ยวข้าวคำลิกกำมือ	พอกลิ้นครีออคแค้นถึงชวากคม
จะเจอน้ำข้าแสบในทรวงเสียว	ที่เค็ยเปรีชวากล้ากลิ้งก็ขึ้นชม
กินประพิบแต่พอรืกับโรคลม	ครันคำพรมน้ำค้างอยู่พรางพราย (หน้า96)

สุนทรภู่บรรยายความทุกข์ของท่านว่าแม้ยามจะกินก็ลำบากเหลือแสน กลืนข้าวน้ำ
แต่ละทีก็ฝืดคออึ้งนั้ก ซึ่งกล่าวไ้ว่าเป็นทุกข์ถึงกับกินไม่ได้นอนไม่หลับที่เค็ยว ในที่นี้ท่านใช้
การอุปมาเปรียบเพื่อว่าข้าวแต่ละคำที่กลืนผ่านลำคองลงไปนั้นทำให้เจ็บแสบเหมือนกับลำคอ
ถูกเข็มแทงด้วยชวากคม คำว่า ชวาก พจนานุกรม (2525: 130) กล่าวว่าหมายถึงไม้หรือ
เหล็กเป็นต้น มีปลายแหลมสำหรับปักหรือโปรยเพื่อตักหรือให้คำผู้ผ่านเข้าไป การใช้อุปมา
ในที่นี้แสดงความรู้สึกของกวีไ้ค่อนข้างชัดเจนว่ามีความทุกข์ใจอย่างแสนสาหัส เพราะธรรมคา
คนที่มีความทุกข์หรือเศร้าโศกเสียวใจอย่างมาจะรู้สึกอึดอั้นคันใจ รับประทานอะไรไม่ลง คอ
แห้ง กลืนอาหารลำบาก กวีก็ตกอยู่ในสภาพเช่นนี้ การอุปมาว่ากลืนข้าวแต่ละคำก็เหมือนมี
ของแหลมมาทิ่มแทงภายในลำคอจึงเป็นการกล่าวที่เหมาะสมและแสดงความรู้สึกไ้ค่อนข้างดี

หังไพธนูายนอนกลาคนหาดทราย	หงศ์นารายณ์รินทรวงศ์ที่ทรงญาณ
บรรทมเรื่อพระที่นั่งบังวิสูตร	เขารวมรูครอบถึหังสื่คาน (หน้า97)

หงศ์นารายณ์รินทรวงศ์ เป็นการไ้คำที่เป็นภาษาเฉพาะของกวีในการกล่าวถึง
พระองค์เจ้าปฐมวงศ์ การใช้คำเรื่อประดุจว่าเป็นเฝ้าหงศ์ของพระนารายณ์ก็เป็นการขก
ต้องเทิกทูนว่าเหนือกว่าบุคคลทั่วไป เป็นผู้ที่อยู่ในฐานะอันสูงส่ง

เข้าล้าคองหิวรอตอระคะ	กูเกะระรอร้างทางพม่า
เห็นรอหักเหมือนหนึ่งรักที่รอรา	แต่รอทำร้างทุกข์มาตามทาง (หน้า97)

กวีใช้ภาพพจน์แบบเล่นคำ คือ เล่นคำว่า รอ เมื่อผ่านล้าคองที่ชื่อหิวรอ มอง
เห็นรอที่พม่าปักไว้สำหรับกินกระแสน้ำหักและกะ คำว่า รอ ทำให้กวีนึกไปถึงการรอคอย
ความรัก ซึ่งการเล่นคำในที่นี้ช่วยไ้กวีแสดงความในใจออกมาได้

นอกจากนี้กวียังนำสิ่งที่พบเห็น คือรถที่หักและกะ ไม่มีประโยชน์อีกต่อไป กลายเป็นรถที่ร้าง มาอุปมากับที่ตนเองต้องรอคอยความรักจากนางอยู่รำไป ต้องการให้นางเห็นใจ เห็นความสำคัญของกวีบ้าง ไม่ใช่ทิ้งขว้าง ร้างไป เหมือนกับรถที่ถูกทิ้งไว้ให้ผุพังไปเรื่อยๆ การใช้อุปมาช่วยให้เข้าใจอารมณ์ความรู้สึกของกวีได้ดียิ่งขึ้น

พอเลี้ยวแหลมถึงท่าศาลาเดวียน	คลังเตียนแลโล่งคังคนดาง
ที่ตึงตาหาเดวียนสองข้างทาง	หมายจะจ้างบรรทุกไปท่าเรือ
แต่ทุกซักรักก็เห็นหนักถนัดออก	ถึงสัถกเจ็ดเดวียนก็เจียนเหลือ
แต่ไต่กรักมาจนหนักในลำเรือ	เฝ้าเติมเรือไปทุกคั้งรำคาญครัน (หน้า97)

กวีเล่นคำว่า เดวียน เมื่อมาถึงท่าเดวียน ซึ่งทำให้กวีนึกถึงเดวียน อยากหาเดวียนมาบรรทุกความทุกข์ออกไปจากอก และ คำว่า บรรทุก ก็โยงให้กวีเล่นคำที่ออกเสียง หุก ค่อยไปอีก คือกวีต้องการจ้างเรือบรรทุกความทุกข์ไปที่ท่าเรือเสียบ้างเพราะขณะนี้ความทุกข์โศกของคนนั้นหนักลำเรือแล้ว และยังจะต้องมีมาเพิ่มเติมอีกจากการเดินทางไปทุกคั้งนี้ การเล่นคำทั้งสองแห่งนี้ช่วยโยงให้กวีแสดงความสะเทือนใจได้อย่างต่อเนื่องกัน และช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจความรู้สึกกวีได้อย่างเป็นลำดับ

คลังเตียนแลโล่งคังคนดาง เป็นการใช้อุปมาที่ทำให้นึกเห็นภาพโล่งๆ จนเห็นว่าคลังที่กวีมองเห็นนั้น庫เตียน โล่งตา ไม่รกรเรือ เหมือนกับมีคนไปดางไว้

แต่ทุกซักรักก็เห็นหนักถนัดออก ถึงสัถกเจ็ดเดวียนก็เจียนเหลือ เป็นการกล่าวเกินจริง เพื่อเน้นให้เห็นว่าความทุกข์ของกวีนั้นมีมากมายเพียงใด

ถึงบ่อโห่งถ้ามีโห่งจะหาสุก จะโห่งทุกข์เสียให้สิ้นที่โห่งศีลย์ (หน้า97)

กวีเล่นคำว่า โห่ง เมื่อมาถึงบ่อโห่ง คำว่า โห่ง พจนานุกรม (2525: 596) ระบุว่า เป็นคำกริยาหมายถึงตัก วิค เป็นคำนามหมายถึงภาชนะสำหรับตักน้ำในข้อเล็กๆ กวีกล่าวว่าถ้ามีโห่งตักน้ำกวีจะใช้ตักความทุกข์ออกไปจากใจเสียให้สิ้น การเล่นคำจึงแสดงถึงความคิดคำนึงและความรู้สึกของกวีอีกเช่นกัน

ถึงบางระกำไ้อักรมระย่ำใจ	เคราะห์กระไรจึงมารายไม่วายเลข
ระกำกายมาถึงห้าระกำบ้าน	ระกำย่านนี้ก็ยวนะอกเอ๊ย
ไอ้ผู้คนเขาช่างอยู่อย่างไรเลย	ดูอยู่เลยความระกำทุกคำคืน (หน้า97)

กวีเล่นคำว่า ระกำ เมื่อมาถึงบางระกำ คือทำให้นึกถึงความระกำกาย ระกำใจของตนเอง เป็นการโยงชื่อของสถานที่มาแสดงความรู้สึกของกวีเอง

ถึงแม่ลาเมื่อเรามาใกล้แม่ แม่จะแลแลหาไม่เห็นหาย (หน้า 97)

กวีเล่นคำว่า ลา เมื่อเดินทางถึงแม่ลา เพื่อบอกว่าคนที่จากมากวีเองก็รำลาคคนที่อยู่ข้างหลังแล้ว

แม่จะแลแลหาไม่เห็นหาย กวีใช้คำซ้ำ คือ แลแล เพื่อแสดงการคาดคะเนว่าเมื่อตนเองจากมาไกลคนที่อยู่ข้างหลังก็จะเผ้าคอยอยู่ตลอดเวลา การใช้คำซ้ำ แลแล ให้ความรู้สึกว่าเขาจะมองแล้วมองอีก หรือคอยแล้วคอยเล่า เพื่อดูว่ากวีกลับมาหรือยัง

จะถามข่าวเข้าเย็นไม่เว้นวาย แต่เจ้าสายสุใจมีไครมา (หน้า 97)

เจ้าสายสุใจ เป็นการใช้คำที่เป็นภาษาเฉพาะของกวี ที่แสดงความรู้สึกว่ากวีรักนางมาก รักอย่างสุดหัวใจทีเดียว

เงื่อมคลั่งจิวงามตระหง่านออก ระกะกอดเคอะกะกึ่งไสว

หุยวบกึ่งเขือกเขื่อนไบบ่ ถึงวังทะเลเห็นบ้านละลานแล (หน้า 97)

กลอนบทนี้กวีบรรยายภาพของต้นจิวที่ขึ้นอยู่บนเงื่อมคลั่งว่ามีกิ่งก้านเคอะกะ ทอลมหักมาทั้งกิ่งและใบถี่ไหววยวบยวบ ซึ่งการบรรยายภาพกวีใช้การเล่นเสียงพยัญชนะถึง 3 วรรค คือ เล่นเสียง ง เสียง ก และเสียง ย ซึ่งการเล่นเสียงในที่นี้นอกจากจะให้ภาพชัดเจนแล้วยังทำให้บทกลอนไพเราะ มีจังหวะเป็นช่วงๆ สอดคล้องกับการบรรยายให้เห็นภาพต้นจิวที่ถูกลมพัด คือให้ภาพกิ่งใบต้นจิวไหววยวบยวบ เนิบเนิบ คามแรงลม โดยเฉพาะในวรรคที่เล่นเสียง ย

ฝ่ายพระหน่อสุริยวงศ์ทรงศึกษา ขึ้นศาลาโสรจสรจวารีศรี (หน้า 98)

พระหน่อสุริยวงศ์ เป็นการใช้คำที่เป็นภาษาเฉพาะของกวี เช่นเดียวกับที่อธิบายไว้แล้วในตอนต้น

ข้างทวกราเชษาลงวารี

แต่โดยดีใจคนกัวยหันหาย

อุระเรียมเกรียมครมอรามณรอน

ระอาอ่อนอกใจมิใคร่หาย

แลคลั่งวังหนานันต์ตาพราย

หัวไหล่คายคิงชอกตลอดตัว (หน้า 98)

กวีใช้คำที่ให้ความหมายกว้างขวางออกไปในการบรรยายถึงสภาพของคนเมื่อได้หยุดพัก กวีก็กล่าวว่าทุกคนต่างดีใจ แต่ตัวกวีนั้นยังคงมีความทุกข์ตรม ร้อนรุ่มใจ และรู้สึกเมื่อยล้าเหนื่อยอ่อน ถ้อยคำที่กวีนำมาใช้ในความหมายที่กว้างขวางออกไป คือ แลคลิ่งวิ่งหน้าันยน์คาพราย "แลคลิ่งวิ่ง" คือ การที่กวีมองเห็นว่าคลิ่งเคลื่อนที่หรือวิ่งผ่านสายตาไปเรื่อยๆ แต่ที่จริงแล้วคลิ่งก็ยังอยู่ที่เดิม ไม่มีการเคลื่อนที่แต่อย่างใด กวีเกิดอาการเช่นนี้เพราะพายุเรือมาเป็นเวลานาน ขณะพายุเรือก็มองไปตามคลิ่ง มีความรู้สึกคล้ายๆกับว่าคลิ่งนั้นเคลื่อนผ่านไปเรื่อยๆ พอหยุดพักภาพและความรู้สึกก็ยังคงอยู่ จึงแลเห็นไปว่าคลิ่งวิ่งไป เหมือนกับที่เรานั่งเรือไปในทะเล เรือโคลงเคลงไปมาตามคลื่นลม เมื่อขึ้นฝั่งแล้วก็ยังมีความรู้สึกว่าพื้นโคลงเคลงไปมาเหมือนกับยังนั่งอยู่ในเรือนั่นเอง การใช้คำว่าแลคลิ่งวิ่ง ในที่นี้จึงมีความหมายที่กว้างขวางออกไปจากความหมายตามปกติ และยังแสดงถึงสภาพของกวีได้อย่างเด่นชัดอีกด้วย

แล้วหอนเณท่อกองข้างไว้กลางทุ่ง เวลารุ่งจะเสด็จขึ้นไทรระหง
ที่สี่เวรเณท่อกันไว้ล้อมวง พระจอมหงศ์อัครมบรมมพลัน (หน้า 98)

พระจอมหงศ์อัครม เป็นการใช้คำที่เป็นภาษาเฉพาะของกวี เพื่อแสดงการยกย่องเทิดทูนผู้มีเชื้อสายของกษัตริย์ คือพระองค์เจ้าปฐมวงศ์ ในกรมพระราชวังหลังนั่นเอง

อันพวกเราเหล่าเสวกามาตย์ เหนื่อยอนานนิตราคังอาสาญ

กวีใช้การอุปมาเปรียบเทียบกับเหล่าเสนาอามาตย์ที่ตามเสด็จค้างนอนหลับสนิทราวกับตาย ซึ่งให้ภาพของคนที่นอนหลับอย่างสนิท นอนนิ่ง ไม่ไหวติง เพราะความอ่อนเพลียจากการเดินทาง

เฝ้าแหวงนุกวางแซชะแง้พักตร์ เห็นจันทร์ชักรดร่อนเวหาเหิน (หน้า 98)

กวีใช้บุคลาธิษฐานในการบรรยายว่าพระจันทร์เคลื่อนคล้อยดวงลงไปเรื่อยๆ ว่าพระจันทร์ชักรดร่อนไปเรื่อยๆ ซึ่งการใช้บุคลาธิษฐานทำให้การบรรยายภาพมีชีวิตชีวาและยังให้ภาพชัดเจนอีกด้วย

จนไก่เดือนเดือนขึ้นสนั่นแจ้ว กุเหว่าแหว่หวาคหมายว่าสาขสมร (หน้า 98)

สาขสมร เป็นภาษาเฉพาะของกวี คำนี้ พจนานุกรม (2525: 802) ระบุว่าหมายถึง หญิงที่รัก นาง ในที่นี้กวีนำมาใช้เรียกนางจิ้งให้ความรู้สึกว่านางเป็นหญิงที่กวีรักยิ่ง

สุนทรภู่ใช้การอุปมาเพื่อบรรยายความรู้สึก คือมองเห็นน้ำในหนองมีสีคล้ำ สกปรก เน่าจนขึ้นฟอง ก็นำมาอุปมาว่าเหมือนกับน้ำในใจของตน ทั้งนี้ก็ต้องการแสดงถึงความซอก ซ้ำใจที่คงระทมทุกข์อยู่ตลอดเวลา สีดำคล้ำและกลิ่นเน่าเหม็นของน้ำในหนองกับหัวใจที่สกปรก หนอง ซอกซำมานาน จึงเทียบกันได้อย่างเหมาะสม แสดงให้เห็นว่ากวีมีความระทมทุกข์อย่างมาก ยิ่งนัก

โตนกคู้กุน่าจะผาสุก	ที่นี้ทุกข์เพราะจากเจ้างามชำ
เห็นนกหนึ่งจับนึ่งถึงระกำ	โตนกน้อยเห็นจะจำจากตัวเมีย
ถ่านกหูกเหมือนหัวอกที่	แสนทวิเวทนาประกาศเสีย
นิงจาอ้อยดำเป็นอกนกตัวเมีย	จะละเหี่ยวหาหัวอยู่ตัวเดียว (หน้า 100)

เจ้างามชำ เป็นการใช้คำที่เป็นภาษาเฉพาะของกวีที่ใช้เพื่อเรียกนางที่รัก คำว่า ชำ พจนานุกรม (2525: 144) กล่าวว่าหมายถึง ลักษณะที่ชวนให้ชอบและรัก เช่น งามชำ กวีนำมาใช้เรียกนางจึงให้ความรู้สึกว่านางเป็นหญิงที่มีความงามชวนให้กวีรักใคร่

กวีมองเห็นนกจับนึ่งอยู่บนสิ่งระกำเพียงตัวเดียว ก็คิดว่านกคงพลัดพรากจากคู่ของมัน กวีจึงนำความรู้สึกของคนไปใส่ให้กับนกว่าถ้าหากนกนั้นเป็นตัวผู้ก็จะมีความเศร้าสร้อย ทุกข์ระทมเช่นเดียวกับกวี และถ้ามันเป็นนกตัวเมียก็จะโหยหาคู่ คือเผ่าดอยนกตัวผู้ที่เป็นคู่ของมัน การที่กวีนำความรู้สึกของคนไปใส่ให้มันนับว่าเป็นการใช้ภาพพจน์แบบบุคลาธิษฐานนั่นเอง ซึ่งกวีใช้เป็นกลวิธีในการบรรยายความรู้สึกสะท้อนอารมณ์ของตน ทำให้การแสดง ความรู้สึกน่าสนใจยิ่งขึ้น

ที่เห็นนกแล้ววิคถึงน่องน้อย จะครวญคอยนับวันกระสันเสียว (หน้า 100)

น่องน้อย เป็นภาษาเฉพาะที่กวีใช้เรียกนาง เสียงของคำฟังไพเราะ นุ่มนวล เป็นคำเรียกที่นับว่าอ่อนหวาน น่าฟัง และให้ความรู้สึกว่านางน่ารัก น่าเอ็นดู ในความรู้สึกของกวี

ข้างที่นี้รับสั่งให้รับใส่ จนเหงื่อไหลหน้าแดงดังแสงเสน (หน้า 100)

กวีใช้การอุปมา คือเปรียบเทียบใบหน้าของพวกตามเสด็จว่ามีสีแดงเพราะความร้อนและความเห็นคเห็นอ้อว่าเหมือนกับสีเสน พจนานุกรม (2525: 818) ระบุว่า เสน เป็นสารประกอบประเภทออกไซด์ของตะกั่ว ลักษณะเป็นผงละเอียด สีแดงเข้ม การใช้อุปมาจึง

ให้ภาพของใบหน้าที่มีสีแสดกำหรือแดงเข้ม

ที่นားเขาเขาคดคอยน้ำเสด็จ

ภูเขเวศร์อารักษ์นรังสรรค์

เอาเทียนจุกบูชาแก่หาญ

ให้ป้องกันอันตรายในราวไพร (หน้า100)

กวีใช้บุคลาธิษฐาน คือต้องการให้เทวาอารักษ์ช่วยป้องกันอันตรายระหว่างที่เดิน
ทางอยู่ในป่า เป็นการกำหนดกวีให้นามธรรมมีชีวิต สามารถช่วยป้องกันอันตรายได้ ซึ่งการใช้
สิ่งที่เป็นนามธรรมในลักษณะนี้ได้อธิบายไว้แล้วในตอนต้น

เห็นเขาคดเขาแตกมาคดลึก

อนาจนิกแลวน้ำน้ำตาไหล

ที่คดขากจากนางมากลางไพร

วิคตใจตมมาถึงคีรี (หน้า100)

กวีเล่นคำว่า ตก เมื่อมาถึงเขาคด โยมนึกถึงที่ตนเองตกขาด คือตกระกำลำบาก
ไร้ความสุข เพราะจากนางมาไกล ข้ายังมีความวิตกกังวลเพราะห่วงนางอีก ความรู้สึก
เหล่านี้อยู่ในหัวใจของกวีเรื่อยมาจน ตมมาถึงคีรี คือจนแม้ตัวเองมาถึงป่าเขาความรู้สึกถึง
ภรรยาที่ยังคงอยู่ การเล่นคำว่า ตก ในกลอนตอนนี้ช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจความรู้สึกสะเทือนใจ
ของกวีได้อย่างต่อเนื่อง เป็นลำดับ

ประจวบจนสุริยอนเย็นทอ

ไม่ไค้ศัพท์เชิงแซ่ควยแตรสังข์

ประนากห้องกลองประโคมถึง

ระฆังหง้งหง้งห่างลงครางคริม (หน้า101)

หง้งหง้งห่าง เป็นการใช้ภาพพจน์ประเภทเลียนเสียง คือเลียนเสียงของระฆัง
การเลียนเสียงในที่นี้ช่วยให้เราเข้าใจผู้อ่านเกิดอารมณ์คล้อยตามและมีความรู้สึกราวกับว่าได้
เข้าไปอยู่ในบริเวณนั้นด้วยจิตใจอื่น เสียงระฆังถึงหง้งหง้งห่าง เช่นที่กวีบรรยายไว้

ทูนที่หีบสี่ปี่บุรุษก็ทูนทิม

รุกชาครีมครอบแสงพระจันทร์ (หน้า101)

กวีกล่าวว่าคนไม่ในบริเวณพระพุทธรูปห่มครีมครอบแสงพระจันทร์ คำว่า ครอบ
เป็นการใช้คำที่ให้ความหมายกว้างขวางออกไป คำนี้พจนานุกรม (2525: 165) ให้ความ
หมายว่าเอาของที่มีลักษณะกลมๆคล้ายขันคว่ำไว้ สุนทรภู่พรรณนาโดยใช้คำนี้ จึงมี
ความหมายว่าคนไม่ขึ้นหน้าแน่น หรือแต่กึ่งกันสาขาร่มครีม จนแสงจันทร์สาดส่องลงมายัง
พื้นดินไม่ได้ คือคนไม่บดบังแสงจันทร์เสียหมกมันเอง

เสนาะเสียงเทศนาปุจฉาถาม

ในสนามเสียงสนั่นเป็นสังขร (หน้า101)

กวีเล่นเสียงพยัญชนะ ส ซึ่งโดยลักษณะของเสียงแล้ว ส เป็นเสียงเสียดแทรก เมื่อควีนนำมาใช้ร่วมกันจึงให้ความรู้สึกว่ามีเสียงเกิดขึ้น ในบรรยากาศที่ไม่เงียบ การใช้เสียง ส บรรยายถึงการไถยนิ่งเสียงพระเทศนาจึงเหมาะสมอย่างยิ่ง เพราะนอกจากจะได้ความตามความหมายของคำแล้วยังมีเสียงเสียดแทรกแสดงถึงความไม่เงียบประกอบอีกด้วย

นักบินกรวดพรวดพรากประดาพราย พลูกระจายซ่อซ่วงกิ่งดวงเดือน (หน้า 101)

กวีใช้การอุปมา เปรียบเทียบว่าพลูที่ถูกจุดนั้นแตกกระจายเป็นข้อสว่างไสวถึงดวงเดือน คันทักวีบรรยายนี้เป็นคันทักวีที่พระจันทร์ทรงกลก คือพระจันทร์มีแสงสีรุ้งเป็นวงกลมล้อมรอบ เมื่อกวีเปรียบพลูที่แตกกระจายว่าเหมือนพระจันทร์ จึงให้ภาพที่ชัดเจนว่าพลูที่แตกกระจายออกมานั้นมีสีสันสวยงามมาก และมีความสว่างไสวยิ่งนัก เช่นเดียวกับพระจันทร์ในคันทักวีนั่นเอง

ดอกไม้รองป้องปิ่นสนับป้า ในแหล่งหล้าใครไม่มีเสมอเหมือน (หน้า 101)

ปิ่น เป็นการเลียนเสียงที่เกิดจากการจุดดอกไม้ไฟที่เรียกว่า ดอกไม้รอง การใช้คำเลียนเสียงช่วยให้การบรรยายความน่าสนใจ และดูเหมือนเกิดขึ้นจริงๆ ในความรู้สึกของผู้อ่าน คือได้ยินเสียงเหมือนเข้าไปอยู่ในเหตุการณ์นั้นร่วมกับกวีด้วย

นอกจากนี้กวียังใช้การกล่าวเกินจริง โดยกล่าวว่าหาสิ่งใดในโลกมาเหมือนกับสิ่งที่กวีได้พบเห็นไม่มีอีกแล้ว สิ่งที่กวีกล่าวถึงพิจารณาได้ 2 อย่าง คือ งานเฉลิมฉลองพระพุทธรูปที่กวีได้พบเห็นนั้นยิ่งใหญ่ สุกสนาน สวยงาม จนหาที่ไหนในโลกก็ไม่เหมือนที่นี่ อีกอย่างหนึ่งคือดอกไม้ไฟที่จุดดอกไม้รอง เมื่อจุดแล้วเกิดเสียงดังลั่น ดังจนหาที่ไหนในโลกก็ไม่ดังเท่าที่กวีได้ยิน แต่ไม่ว่าจะพิจารณาอย่างไรก็ตามการกล่าวเกินจริงในที่นี้ก็เป็นการเน้นให้เห็นความเป็นเลิศ ความพิเศษสุด ของสิ่งที่กวีได้พบเห็นนั่นเอง

แต่คนเฒ่าวันออกทันเพื่อน จนจันทร์เคลื่อนรถคล้อยลับเมฆา (หน้า 101)

กวีกล่าวว่าพระจันทร์เคลื่อนรถลับเมฆาไป เป็นการกล่าวโดยใช้บุคลาธิษฐาน ซึ่งใช้กล่าวผ่านมาแล้วในตอนต้น

ทั้งหนาวลมหนาวพรมน้ำค้างพราว

ไอหนาวอื่นพอชื่นอารมณ์ไค้

ทั้งหนาวนอนไกลนุชศุกจะเย็น

ไหนจะหนาวซากาศาศิลาเย็น

แต่หนาวใจยากแล่นนี้แสนเชื่อง

ใครปะเป็นเหมือนหนึ่งข้าจะว่าจริง

(หน้า 101)

กวีใช้คำซ้ำ คือคำว่า หนาว เพื่อแสดงความรู้สึกของคนที่หนาวในคืนนั้น
อากาศหนาวเย็น ทั้งหนาวเพราะลม น้ำค้าง และความเย็นจากก้อนหมอกที่กวินอนทับอยู่ แต่
ความหนาวเย็นถึงกล่าวยังพอทนได้ ส่วนความหนาวใจเพราะจากนางที่รักนั้นสุดแสนจะทน
ทานได้ การใช้คำซ้ำ หนาว ทำให้ความรู้สึก ความในใจที่กวีต้องการแสดงออกมานั้นเด่นชัด
และเน้นให้รู้สึกว่าการห่างไกลนางสร้างความสะเทือนใจให้กวีเป็นอย่างยิ่ง

ในนิมิตว่าไคลซิกพะงางาม เหมือนเมื่อยามยังสำราญอยู่บ้านน้อง (หน้า 102)

พะงางาม เป็นคำเฉพาะของกวีที่ใช้กล่าวถึงนาง ให้ความรู้สึกว่านางเป็นหญิงที่
มีความงามเป็นที่ต้องใจกวี

สบายนิกหนึ่งที่ฝันก็หลับรุ่ง   คืนสะคุ้งเขาประดังระฆังทอง
พอลืมตาก็หวาดว่าประคอง   ไม่พบน้องสุดแสนแสนรำคาญ (หน้า 102)

คำว่า หวาด ลัว ประคอง เป็นคำที่ก่อให้เกิดภาพ ซึ่งแสดงอาการของกวีอย่าง
เด่นชัด พจนานุกรม (2525: 547, 173, 493) กำหนดความหมายของคำดังกล่าวไว้ดังนี้

หวาด เป็นการแสดงอาการเช่นเอามือไขว่คว้าหรืออำขนโคมตัวเข้าอกเมื่อ
สะคุ้งตกใจ หรือตื่นเต้น เป็นต้น

ลัว หมายถึง ถอนมือไปจับหรือฉวยมาโดยเร็ว

ประคอง หมายถึง พยายามให้ทรงตัวอยู่ ช่วยพยุงไม่ให้เซ ไม่ให้ล้ม ระมัดระวังไม่
ให้หกหรือพลั้งพลาด โอบรัดเบาๆ

กลุ่มคำ หวาดลัวประคอง จึงแสดงอาการของกวีว่าพอตกใจตื่นก็ทำท่าอำขนโคม
ตัวเข้าไปหมายจะคว้านางเข้ามาแนบอก ซึ่งอาการดังกล่าวนี้เกิดขึ้นโดยอัตโนมัติ อย่างไม่
รู้สึกตัว เพราะก่อนหน้านั้นกวินอนหลับและฝันว่าไคลไคลซิกเซอชมนางอย่างมีความสุข พอได้ยิน
เสียงระฆังตีบอกเวลาเข้าจึงตกใจตื่นอย่างกระหึ่ม แต่ภาพความฝันยังฝังใจอยู่ ประกอบ
กับความตกใจเพราะเสียงระฆัง ทำให้กวีไม่ทันตั้งสติ ไม่ทันนึกถึงสภาพที่เป็นจริง จึงผลอ
ทำกิริยาอาการไขว่คว้าหานางราวกับว่านางมาอยู่ใกล้ซิก

หวาราทตรงหน้ามันไคนาค   มีรูปปรากฏสสองอสุรชยัน
แสร้งแยกโอษฐ์อ้าสองคามัน   ยืนอิงพันแยกเขี้ยวอยู่อย่างเป็น (หน้า 102)

กวีใช้คำที่ก่อให้เกิดภาพในการบรรยายถึงยักษ์สองคนที่อยู่ตรงหน้าใด ไคลไคล คำว่า

นสยะแอก ยิงพัน แอกเขียว ทำให้องเห็นยักซ์ที่มีหน้าตาน่ากลัว ยืนนสยะปาก แอกเขียว
อยู่ที่เชิงบันไดนาค

บันไดนาคนาคินบันไดนั้น

ถูกกั้นเพียงจะเลื้อยออกโลกเล่น (หน้า102)

กวีใช้การอุปมาเปรียบเทียบท่าทางของนาคตรงบันไดว่าเหมือนกับมันจะเลื้อย
ออกมาโลกเล่น การใช้อุปมาช่วยให้เห็นภาพและความรู้สึกว่านาคนั้นทำไ้เหมือนของจริง
มาก

ขย้าเขียวขบปากเหมือนนาคเป็น

ตาเขม่นมองมุ้งสะกุงกาย (หน้า102)

นาคตรงบันไดนั้นมีท่าทาง ขย้าเขียวขบปาก เหมือนกับนาคที่มีชีวิต เป็นการกล่าว
โดยใช้การอุปมา ซึ่งทำให้รู้สึกว่านาคนั้นเหมือนจริงมาก

ทิศประจิมริมฐานมณฑปนั้น

มีคานสรูปปั้นอิงพันขาว

นุ่งหมิงพ้อคสาชฎายาว

ครึ่งเศราราวหนวคแถมสองแถมกลาง (หน้า102)

กวีบรรยายถึงรูปปั้นคานส์ว่านุ่งหมิงพ้อคสาชฎายาว เปิดปากเห็นพันขาว
มีหนวคเศราราว ในที่นี้กวีใช้คำที่ให้ความหมายกว้างขวางออกไปในการบรรยายภาพคานส์
อยู่คำหนึ่ง คือ คำว่า คราว ซึ่งพจนานุกรม (2525:167) กล่าวว่า ใช้เรียกแมวตัวผู้ แต่
รูปร่างใหญ่ หน้าตาคู น่ากลัว และมีหนวคยาวว่า แมวคราว ในที่นี้กวีนำมาใช้บอกลักษณะ
ของคานส์ จึงให้ภาพของคานส์ว่ามีหนวคเศราราว หน้าตาคู คู่น่ากลัว

ชั้นบันไดจะขึ้นไปมณฑปนั้น

สิงโตคั่นสองคัวกระหนาบข้าง

คูหาคั่นเหมือนจะเดินไปคามาทาง

ที่ชมกลางชั้นบนบันไดคั่น (หน้า102)

กวีใช้การอุปมา เปรียบเทียบท่าทางของสิงโตที่คั่นคั่น คือทำท่าที่จะกระโจนไป
โดยเร็ว ว่าเหมือนกับมันจะกระโจนออกมาโลกเล่นจริงๆ การใช้อุปมาให้ภาพของสิงโตว่า
มีลักษณะท่าทางเหมือนกับของจริงมาก

ใบระกาหน้าบันบนชั้นมุข

สุวรรณสุกเลื่อมแก้วประกบัสสร

คูดอกเชื่อมเทียมคอดคุดนธ

กระจิงซ้อนแถมใบระกาบัง

นาคสะกุงรุงรังกระคิงห้อย

ใบโพธิ์ร้อยระเรงอยู่แห่งหนึ่ง

เลื่องประสานกึ่งสคาลกระคิงคิง

วิเวกวังเวงในหัวใจครัน (หน้า102)

ภูซอกเชื่อมเทียมชอกชุกบุตร เป็นการกล่าวเกินจริง ชุกบุตร พจนานุกรม (2525: 660) กล่าวว่า เป็นชื่อภูเขาหัวหนึ่งในหมู่เขาสัตตบริภัณฑ์ซึ่งล้อมรอบภูเขาพระสุเมรุ กวีกล่าวว่าชอกชอกของพระมณฑปนั้นสูงเทียบเท่าชอกชุกบุตร เป็นการเน้นให้เห็นว่าชอกชอกพระมณฑปนั้นสูงมาก

ใบโพธิ์ร้อยระเรงอยู่แห่งหนึ่ง เป็นการใช้ภาพพจน์โดยการเลียนเสียงกระดิ่งที่อยู่ตามหลังคาพระมณฑป เมื่อใดที่มีลมพัดมาใบโพธิ์ซึ่งแขวนติดกับลูกกระดิ่งของลูกกระดิ่งจะโบกสะบัดไปมาทำให้ลูกกระดิ่งไปกระทบกับตัวกระดิ่งทำให้เกิดเสียงดังขึ้น และกระดิ่งที่แขวนอยู่บนหลังคาพระมณฑปนั้นมีจำนวนมาก เมื่อลมพัดมาคราใดจึงได้ยินเสียงดังแห่งหนึ่งๆ ไปทั่วบริเวณ การเลียนเสียงจึงช่วยให้การบรรยายความสมจริงยิ่งขึ้นและทำให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกคล้อยตามเหมือนกับได้ยินเสียงกระดิ่งแว่วมาจริงๆ

เพดานตาลาดลวนระจกงาม	พระเพลิงพลามพรางพรางสว่างพราย
คาชายแก้วปักกรองเป็นกรวยห้อย	ระย้าย้อยแวววาวมอร่ามฉาย
หอมควนรูปเทียนครลอบอุบอวย	ฟุ้งกระจายรื้นรื้นทั้งห้องทอง (หน้า 103)

การพรรณนาความในตอนนี้กวีใช้การซ้ำคำถึงสองแห่ง คือ พรางพราง และ รื้นรื้น คำดังกล่าวมีความหมายตามพจนานุกรม (2525: 571, 686) ดังนี้

พราง หมายถึง	แวววาวปราไปหมด
รื้น หมายถึง	ชื่น สบายใจ เข็นใจ

พระเพลิงพลามพรางพรางสว่างพราย จึงให้ภาพของแสงไฟที่สว่างแวววาวไปทั่วห้อง ยิ่งแสงไปกระทบกับระจกบนเพดาน และคาชายแก้วที่ห้อยย้อยอยู่ก็ยิ่งทำให้ความสว่างแวววาวเพิ่มขึ้นจนดูปราพรายไปหมด

ฟุ้งกระจายรื้นรื้นทั้งห้องทอง ให้ความรู้สึกว่าการกลิ่นหอมของรูปเทียนฟุ้งกระจายไปทั่วห้อง เป็นกลิ่นที่หอมเข็น เข็นใจ รื้นรื้น แสงถึงกลิ่นหอมที่โชยมาอ่อนๆ ไม่ใช่หอมจนดู

ถ้ารักใครขอให้ใครคนนั้นควาย	บุญจงช่วยปฏิบัติอย่าชักขวาง
อย่ารู้มีโรคาในสารพางค์	ทั้งรูปร่างขอให้ราวกับองค์อินทร์ (หน้า 103)

สุนทรภู่อีกกล่าวอธิษฐานขอพรจากพระพุทธบาท และขอให้มียูปร่างราวกับองค์อินทร์นั้น เป็นการใช้สัญลักษณ์ คือใช้พระอินทร์เป็นสัญลักษณ์ของผู้ชายที่งามสง่า นำหลังไหล เป็นที่ตรงตาคองใจของเพศตรงข้าม ทั้งนี้เพราะพระอินทร์เป็นเทพเจ้าที่มีความเจ้าชู้ มีเสน่ห์

มีมีเหลือถึงพันนาง จนถูกสาปและโทษถือว่าท้าวพันดา ฉะนั้นพระอินทร์จึงกลายเป็นสัญลักษณ์ของ
ชายรูปงาม มีเสน่ห์เป็นที่ต้องตาต้องใจเพศตรงข้ามยิ่งนัก ซึ่งเป็นความปรารถนาของสุนทรภู่
ในคำอธิบายนี้

พิศุคพิศุคเขาซาดแล้วหาวาดจิต   ที่ซาดมิตรมาไกลถึงไพรสณฑ์
นิกเกลียวเสียวทรวงถึงดวงจันทร์   จะซาดกันเสียวเหมือนเขาที่เศร้าใจ (หน้า 104)

สุนทรภู่เล่นคำว่า ซาด เมื่อมาถึงเขาซาด โดยกล่าวว่าชื่อเขาทำให้รู้สึกหวาด
หวั่นใจ เพราะตนเองซาดมิตร ไม่มีเพื่อนใจคือนางที่รักมาคอย ทำให้รู้สึกเกลียวใจเกรงไป
ว่านางและภวิจะซาดกัน แยกจากกัน เหมือนสภาพของเขาที่ภวิเห็น ชื่อของเขาสร้างความ
สะเทือนใจให้ภวิรำลึกถึงความรักระหว่างนางกับภวิเอง จนเกิดความหวั่นใจเกรงไปว่านาง
จะเป็นอื่น ซึ่งความรู้สึกเช่นนี้ภวิกล่าวถึงบ่อยครั้ง จึงให้ความรู้สึกว่าการรักระหว่างภวิกับ
นางนั้นไม่มั่นคง แน่นแน่นเท่าที่ควร ภวิจึงไม่เชื่อใจนางว่าจะรักและซื่อสัตย์กับตนเท่านั้น

ดวงจันทร์ เป็นการใช้สัญลักษณ์แทนนางที่ภวิรัก ทั้งโลกกล่าวผ่านมาแล้ว

น้ำคาคลอทออกเห็นนกเรียง   เหมือนเรียงเคียงร่วมคูเมื่ออยู่เรือน (หน้า 104)

ภวิมองเห็นนกเคียงคู่กันอยู่ก็เกิดความเศร้าใจนึกอุปมาไปว่าช่างเหมือนกับภวิ
เคยเคียงคู่อยู่กับนางเมื่อครั้งยังอยู่ด้วยกัน การใช้อุปมาจึงแสดงถึงจิตใจที่หมกมุ่นอยู่กับนาง
และความรักความหลังที่ผ่านมา เพราะแม้แต่เห็นนกเคียงคู่กันก็สะเทือนใจให้รำลึกถึงภาพความ
หลังเก่าๆ ได้

ระกำป่ากาหลงคะถึงจับ   ระกำกับเราระกำก็จำเหมือน (หน้า 104)

ภวิเล่นคำว่า ระกำ คือชื่อของต้นไม้ทำให้ภวินึกไปถึงความซอกซำระกำใจของ
คนที่เกิดขึ้นเพราะการจากนางที่รัก การเล่นคำจึงช่วยแสดงความรู้สึกของภวิอีกด้วยนอก
เหนือไปจากให้ความไพเราะของคำกลอนแล้ว

เที่ยวชมห้องปล่องหินเป็นหูห้อย   มีน้ำย้อยหยาดหยดอย่างเม็ดฝน (หน้า 104)

ภวิใช้การอุปมา เปรียบเทียบว่าน้ำที่หยดลงมาจากหินที่ห้อยลงมานั้นเหมือนกับ
เม็ดฝน ทำให้เห็นภาพว่าน้ำที่ตกลงมาไม่ขาดระยะ เช่นเดียวกับพระที่ฝนตกนั่นเอง

เสียงร้องกรีดหวัค้องในห้องดำ   ซาดซำหยอกแฉ่งผู้หญิงวาย

ไตรภคคณเมแปรภคกแตกคาย

ไตรปากบ้านค้วยมินหม้อเหมือนแมวคราว(หน้า104)

ว้าย เป็นการเลือนเสียงร้องของสุนัข ที่หวีกร้องค้วยความตกใจเมื่อถูกผู้ชาย ลวนลาม ซึ่งการเลือนเสียงช่วยให้เกิดความสมจริงของเวลาที่บรรยายออกมา และให้ภาพ ชัดเจนยิ่งขึ้นว่าเมื่ออยู่ในถ้ำที่มีผู้ชายก็คือโอกาสลวนลามสุนัขต่างๆ จนทวงสุนัขหวีกร้อง ค้วยความตกใจ วุ่นวายกันไปหมด

ไตรปากป้ายค้วยมินหม้อเหมือนแมวคราว เป็นการใช้อุปมา เปรียบเทียบหน้าตา ของคนที่ถูกป้ายค้วยมินหม้อว่าเหมือนแมวคราว ซึ่งเป็นแมวที่มีหน้าตาคู น่ารัก การอุปมาทำให้ นึกเห็นภาพหน้าตาที่เลอะเทอะ มีสีค้ำของมินหม้อป้ายที่หน้าตรงโน้นบ้าง ตรงนี้บ้าง กูน่า กลัว

หาคะองจิงจะลงไปเล่นไค เป็นเหวใหญ่ลงโชนค้วยก้อนหิน
เสียงโคงก้างก้องถึงไม่ถึงดิน กว่าจะสิ้นเสียงมาเป็นช้านาน (หน้า105)

ถวิลบรรยายถึงถ้ำถึนรว่า เป็นเหวลึกลงไป จะลงไปข้างล่างไคต้องใช้พะองหาค เมื่อลงโชนค้วยก้อนหินลงไปเกิดเสียงก้องอยู่เป็นเวลานานกว่าจะสงบเสียงไค ในที่นี้กวีใช้การ เลือนเสียง คือ โคงก้าง กัง ซึ่งเป็นเสียงที่ก้องหินที่โชนลงไปกระทบหุบเหวที่อยู่เบื้อง ล่าง เสียงนี้คงอยู่นานกว่าจะหายไป การเลือนเสียงจึงให้ภาพและความรู้สึกว่าหุบเหวที่กวี กล่าวถึงนั้นมีความลึกมาก และสร้างบรรยากาศให้ผู้อ่านรู้สึกราวกับว่าได้เข้าไปภายในถ้ำ พร้อมกับกวีอีกด้วย

ถึงบ่อหนึ่งมีน้ำค้ำบุราณ ว่าบ่อพรานล้างเนื้อที่ในไพร
พิเคราะห์หน้าส่มค้ำบุราณกล่าว ยังมีคาวเหม็นหินจนกลิ่นไค
ถนอมหอมกลิ่นบุษเป็นสุคใจ โอเป็นไรจิงไม่คิคอรามา (หน้า105)
คำว่า บุษ เป็นการใช้คำที่เป็นภาษาเฉพาะของกวี ดังกล่าวไว้แล้วข้างต้น

สุนทรภู่อีกกล่าวถึงบ่อพรานล้างเนื้อว่าน้ำในบ่อนั้นยังมีกลิ่นเหม็นคาว เหม็นหินจนกลิ่น ไค แล้วจึงเป็นคำถามว่าทำไมกลิ่นเนื่อนางที่กวีคอมมค้วยความเต็มใจนั้นจึงไม่คิคมาค้วย แต่กลิ่นที่ไม่ต้องการ ไม่อยากสูดดม เช่นกลิ่นน้ำในบ่อนี้ กลิ่นคิคจุมก ไคกลิ่นอยู่ร่าไป การ ใช้คำถามนี้เป็นการระบายความคิด ความในใจ ของกวีออกมาให้ปรากฏเท่านั้น ไม่ได้มุ่ง ที่จะเอาคำตอบแต่อย่างไค

เช่นนี้เจ้าเสาวภาคย์มาด้วยที่
ที่จะทำเฉยเมินหน้าดินเรียง
นี่ก็นึกแล้วก็น้ำน้ำตาตก
จะถามจึงไปทุกสิ่งไม่ขาดเสียง
ประคองเคียงให้เจ้าคอนชะอ่อนชม
เพราะแนบอกมิไคมาเป็นสองสม (หน้า 105)

เจ้าเสาวภาคย์ และ แนบอก เป็นการใช้คำที่เป็นภาษาเฉพาะในการเรียกนาง
คำว่า เสาวภาคย์ พจนานุกรม (2525: 822) ระบุว่า หมายถึงความสุขเกษม ความ
เจริญ โชคลาก เมื่อกวีนำมาใช้เรียกนางจึงให้ความรู้สึกว่าเป็นกวีแล้วนางเป็นผู้ที่นำเอา
ความสุข ความเกษมสำราญมาให้

คำว่า แนบอก ไคกล่าอธิบายไว้แล้วในตอนต้น

ถึงคูหาชื่อชาลวันถ้ำ	วิไลล้ำไปทุกเหลี่ยมภูเขาลวง
ศิลาแลงแวววาวดังดาวดวง	เป็นเมฆม่วงมรกตทับทิมแดง
สมมติแลงเงาหินชะง่อนหุบ	เป็นที่รูปสิงส์ควัวเข้าเพ็ญแผ่
กระต่ายเหมือนกระต่ายป่าสองตาแดง	ที่กลางแห่งพิศแลเห็นแต่ตัว (หน้า 105)

ข้อความตอนนักวิไลการอุปมาถึงสองแห่งในการบรรยายความงามของถ้ำชาลวัน
ไคถ้ำ ศิลาแลงแวววาวดังดาวดวง เป็นการอุปมาว่าหินภายในถ้ำนั้นแวววาว มีประกาย
เหมือนดวงดาว ซึ่งให้ภาพของหินว่ามีความแวววาวระยิบระยับ สองประกายวูบวาบ งดงาม
ยิ่งนัก เช่นเดียวกับที่ดวงดาวสองประกายระยิบระยับอยู่บนท้องฟ้าขึ้นเพ็ญ

กระต่ายเหมือนกระต่ายป่าสองตาแดง เป็นการใช้อุปมาอีกแห่งหนึ่ง กวีมองเห็น
เงาหินเป็นรูปกระต่ายและอุปมาว่าเงาหินดังกล่าวนั้นเหมือนกับกระต่ายป่า การใช้อุปมาจึงทำ
ให้นักเห็นภาพว่าเงาหินรูปกระต่ายที่กวีมองเห็นนั้นเหมือนกระต่ายจริงๆมาก

ที่ชมแล้วให้ครมระบมกาย
ควยเจ้าสายสุดใจมิไคมา (หน้า 105)

เจ้าสายสุดใจ เป็นการใช้ภาษาเฉพาะของกวีถึงไคกล่าวผ่านมาแล้วในตอนต้น

เห็นหญิงชายว่ายคล้ำในลาธาร
เสียงประสานสรवलสันต์สนั่นอึง (หน้า 106)

กลอนวรรคหลังเป็นการเล่นเสียง คือกวีเล่นเสียงพยัญชนะ ส เพื่อบรรยายว่า
หญิงชายที่ลงเล่นน้ำต่างส่งเสียงหัวเราะพูดคุยกันอย่างมีความสุข การเล่นเสียง ส กับ
บรรยากาศที่ไม่เงียบเช่นตอนนี้ จึงเหมาะสมอย่างยิ่ง ทำให้ผู้อ่านนึกเห็นภาพและได้ยิน
เสียงไปพร้อมกัน

คูห่านองนางในไถวชิงช้า

ตั้งลีลาผูกคอตีไรงโซน

เดาวัลย์เปราะเคราะห์ร้ายพอสายโซน ก็ขาดโหนลงในน้ำเสียงคำโครม (หน้า 106)

คำกลอนแรกกวีใช้การอุปมาเปรียบเทียบที่พวกนางในไถวชิงช้าว่าเหมือนกับตอนที่นางลีลาผูกคอตายในการเล่นโซน บทกลอนก่อนหน้านี้นี้ระบุว่าชิงช้าของพวกนางในนั้นผูกติดกับกิ่งโศกที่ยื่นออกมากลางลำน้ำ และในเรื่องรามเกียรติ์ลีลาผูกคอตายกับกิ่งโศกเช่นกัน การใช้อุปมาในที่นี้จึงรับและเหมาะสมกันอย่างยิ่ง รวมทั้งทำให้นึกเห็นภาพได้ชัดอีกด้วย

คำว่า คำโครม ในคำกลอนที่สอง เป็นการใช้คำเลียนเสียง คือเสียงที่พวกนางในหล่นลงไปใต้น้ำเนื่องจากสายชิงช้าขาด การเลียนเสียงช่วยให้นักเห็นภาพได้เด่นชัดยิ่งขึ้น

แก้วอนเวียนเจียนวายุชีวิตที่

จึงไต่ศรีเสาวภาคย์มาแนบข้าง (หน้า 106)

ศรีเสาวภาคย์ เป็นภาษาเฉพาะของกวี เช่นเดียวกับ เจ้าเสาวภาคย์ ที่กล่าวผ่านมาแล้ว

ครั้งอิเหนาสุริยวงศ์อันทรงกรีช

พระทรงฤทธิแรมร้างจินตะหรา

พระสุธนร้างนางมโนห์รา

พระรามร้างแรมลีลาพระหทัยครอม

องค์พระเพชรปาวณีท้าวศรีเนตร

เสียดพระเวทผูกทวารกรุงทานถอม

สุจิตราตายไม่วายครอม

ล้วนเจิมจอมธรมีทั้งสี่องค์

แสนสุขุมรุ่มร้อนควยร้างรัก

ยังไม่หนักเหมือนที่โศกสุกประสงค์ (หน้า 107)

กวีใช้การกล่าวให้ความถึงการผลิตรากจากกันของตัวละครในวรรณคดี คือ อิเหนากับนางจินตะหรา พระสุธนกับนางมโนห์รา พระรามกับนางลีลา พระเพชรปาวณีกับนางสุจิตรา ว่าตัวละครทั้งสองคู่ที่กล่าวมานี้ถึงจะรุ่มร้อนใจ เพราะต้องร้างห่างกันก็ยังไม่รุนแรงเท่ากับความรู้สึกที่กวีเป็นอยู่ในขณะนี้ การกล่าวให้ความเป็นการเน้นให้รู้สึกถึงความทุกข์โศก ความรุ่มร้อนใจ เพราะร้างรักของกวีนั้นมีมากมายเพียงใด

ละครหยุดคฤคาลัยมวชปล้ำ

ยื่นประจำหมายสู่เป็นคู่ซิ่น

มงคลใส่สามหัวไม้กลั้วกัน

ตั้งประจันจกจับกระหับมือ

ตีเข้าไขรับโปกสองมือปิด

ประจบตึกเตหามักขว้างหิว

กระหวักหวักหวิวขวาเสียงหาอ้อ

คนคู่อ้อเออเอาสนั่นอึง (หน้า 107)

กวีบรรยายภาพมวยปล้ำที่กำลังหันคู่กันเป็นสามารทโดยใช้การเลียนเสียง คือ บับ โปก ผาง หวือ หวีว หาฮือ ซึ่งมีทั้งเสียงที่เกิดจากนักมวยสู้กัน และเสียงของผู้ชมที่ฮาเซ่ ด้วยความสนุกสนาน การเลียนเสียงทำให้ผู้อ่านนึกเห็นภาพตามที่กวีบรรยายได้อย่างชัดเจน เหมือนกับได้เข้าไปชมมวยปล้ำพร้อมกับกวีด้วย

จอมนรินทร์เทวราชประภาษสิ่ง   จะกลับยังอาวาสเกษมสันต์ (หน้า 107)

คำว่า จอมนรินทร์เทวราช เป็นภาษาเฉพาะที่กวีใช้เรียกพระองค์เจ้าปฐมวงศ์ นรินทร์ มีความหมายตามพจนานุกรม (2525 : 422) ว่า พระราชา จอมนรินทร์เทวราช จึงหมายถึงพระราชผู้เป็นใหญ่แห่งเทวคา หรือเป็นราชาแห่งเทวคา การใช้คำเรียกเช่นนี้ แสดงถึงความยกย่องเทิดทูนอย่างยิ่ง ด้วยพระองค์เป็นเชื้อสายของกษัตริย์

ถึงท่าเรือลงเรือไม่แรมหยุด   ก็เร็วรุกคืบหน้ามาหาสมร (หน้า 107)

สมร เป็นคำที่เป็นภาษาเฉพาะของกวี หมายถึงนางที่กวีรัก ซึ่งได้กล่าวผ่านมาแล้วในตอนต้น

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 2 การใช้ภาพพจน์ในวรรณคดีเรื่องนิราศพระบาท

ลำดับ	ข้อความ	จำนวนครั้ง	ร้อยละ
1	การใช้อุปมา	29	21.97
2	การใช้อุปลักษณ์	2	1.52
3	การใช้บุคลาธิษฐาน	9	6.82
4	การใช้สัญลักษณ์	6	4.55
5	การกล่าวถึงความขัดแย้งคู่ขนานกัน	-	-
6	การกล่าวเกินจริง	4	3.03
7	การกล่าวเท้าความ	3	2.27
8	การใช้อุทาน	-	-
9	การกล่าวเย้ยกล่าวประชด	-	-
10	การใช้คำถาม	3	2.27
11	การเลียนเสียง	8	6.06
12	การเล่นเสียง	7	5.30
13	การเล่นคำ	18	13.63
14	การใช้คำซ้ำ	6	4.55
15	การใช้คำที่มีรสความ	37	28.03
	รวม	132	100

จากตารางที่ 2 จะเห็นได้ว่า ภาพพจน์ที่ใช้มากที่สุดในเรื่องนิราศพระบาทคือการใช้คำที่มีรสความ คิดเป็นร้อยละ 28.03 ที่ใช้มากรองลงไปได้แก่ การใช้อุปมา ร้อยละ 21.97 และการเล่นคำ ร้อยละ 13.63 ที่ใช้น้อยที่สุดคือการใช้อุปลักษณ์ คิดเป็นร้อยละ 1.52 เท่านั้น

การใช้ภาพพจน์ในมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมาร (กุมารบรรพ)

มหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมาร ผู้แต่งคือเจ้าพระยาพระคลัง(หน) ซึ่งเป็นที่
ยอมรับกันทั่วไปว่าเป็นกัณฑ์ที่มีความไพเราะ กระบวนพรรณนาความละเอียด ชัดเจน และ
สละสลวย กรมวิชาการจึงคัดเลือกมาให้เด็กเรียนได้เรียนกัน ในหนังสือภาษาไทยชุดวรรณ
วิจิตร เล่ม 2 หน้า 38-58

เนื้อเรื่องกล่าวถึงตอนที่ชุกเข้าไปหูลงขอพระชาติ พระกัณฑ์หา จากพระเวสสันดร
และได้รับพระราชทานสมความตั้งใจ ราชละเอียดก็นำให้เห็นถึงน้ำพระทัยของพระเวสสัน
ดร ว่าทรงไม่ในพระโพธิญาณอย่างสูงสุด ทรงสติกลีเสทั้งปวง สละพระโอรสธิดาให้เป็น
ทาน อันเป็นการกระทำที่ยากยิ่ง

การใช้ภาษาเพื่อสร้างภาพและเร้าความรู้สึกของผู้อ่านในวรรณคดีเรื่องนี้มีหลาย
ลักษณะ ดังจะวิเคราะห์ได้ดังต่อไปนี้

อุสุมโม อันว่าพระอาศรมบรมนิเวศน์วังนาค เป็นที่เจริญพรตพรหมวิหาร แสนสนุก
รมณียรโอรุณาทิพาอาสน์ คึงชะลอบันฑุกัมพลศิลาลาดเล็ดแล้วมาลอยดง (หน้า 38) บรรพ 1-2

กวีใช้การอุปมาเปรียบเทียบว่าพระแท่นที่ประทับของพระเวสสันดรนั้นเหมือนกับ
ชะลอบอนอันมีกัมพลศิลาอาสน์ลงมาจากสวรรค์ บันฑุกัมพล ทจนานุกรม (2525: 464)
ให้ความหมายว่า ผ้านนล้นล้นไหลนอง แท่นหินมีสีคฤงคารกัมพลเหลือง เป็นที่สถิตย์ของพระ
อินทร์ การอุปมาจึงให้ภาพของพระราชอาสน์ว่าเป็นแท่นหินที่สวยงาม ภูมิฐานสมพระเกียรติ
และสง่างาม เพราะที่ประทับของพระอินทร์ซึ่งเป็นเทพชั้นสูงย่อมเลิศ ประเสริฐ สง่างาม

ทอพระสุริยงเธอ เชื้อจรรบจรเชินขอแสงสังข์ทวีป ผูกพิชชากรก็ร่อนรับเข้ารังเรือง
โคยินเสียงผีป่าโป่งโป่งเป็ญก้องร้องกระหิม มีผิวทิมพังชนทอง เสียงชะนักร้อง
อยู่โหวยโวยโวยวิเวกวะหวมอด (หน้า 38) บรรพ 7-9

กวีกล่าวบรรยายว่าพระอาทิตย์เคลื่อนรุดลลอลไปเป็นการสังลาโลก ข้อความนี้
เป็นการใช้บุคลาธิษฐาน คือกำหนดให้พระอาทิตย์มีชีวิต ทำกิริยาอาการได้อย่างมนุษย์ ใน
ที่นี้หมายถึงพระอาทิตย์ส่องแสงอ่อนลงเรื่อยๆ เป็นการสังลาโลกก่อนที่จะลับหายไป การใช้
ภาพพจน์ดังกล่าวให้ภาพของพระอาทิตย์เรือง คือคล้อยต่ำลงไปทีละน้อยจนลับหายไปจาก
ขอบฟ้า อาการดังกล่าวจึงเหมือนกับมันสังลาโลกอย่างอ้อสร้อย คือไม่อยากจะจากไปแต่

จำเป็นต้องไปเพราะสิ้นวันแล้ว มันจึงเคลื่อนคล้อยไปอย่างช้าๆ

ไปยัง เบิ่ง ไหวยไว้วอย เป็นการเลือนเสียงธรรมชาติ คือเสียงสัตว์ในป่าที่ถูก ร้องในทอนใกล้คำ ซึ่งสร้างความรู้สึกวิเวกวิงเวง นำสัพพริ่งถ้ว้งนั๊ก การเลือนเสียง ช่วยเน้นความรู้สึกถึงกล่าวให้ เคนชั๊กอั้งขึ้น และให้ความรู้สึกเหมือนลับหูอ่านเข้าไปอยู่ใน ป่าคอนันต์กาย

อชุชาติ สายชุเห เวลาปานจะนีน่าที่จะมีคู้ดั่งประจุใจที่คู้มีเจตน์จง ก้วยสมเด็จ ครอบงำนางนาฏมัทรี พระนางจรลิลลิมจากที่แสวงหาผลาผล เสด็จรับรับเข้า มายังพระอาศรมสดาน อนึ่งก็เป็นคำโบราณท่านช่อมว่า ว่าข้าฯจะไค้พราสออง เล่มงาม ถ้วนไค้ค้วยสามผลามมัทลิกผลง (หน้า38) 12-15

ว่าข้าฯจะไค้พราสออง เล่มงาม ถ้วนไค้ค้วยสามผลามมัทลิกผลง เป็นการกล่าว โดยใช้อุทาหรณ์ให้เห็นและเข้าใจไค้ชั๊กเจนในการตัดสินใจของชุกค คือยังไม่เข้าไปขอ สอองกุมารในตอนทีพระนางมัทรีอยู่ ชุกคคิดว่าการรอ ไม่ผลิผลาม จะเป็นผลทีแก่ตัวเองคิง ทีคำโบราณกล่าวเตือนไว้ การใช้อุทาหรณ์ประกอบจึงสร้างความเข้าใจไค้ชั๊กขึ้น และจงใจ ให้คล้อยตามความคิดของตัวละครอีกค้วย

มาตุคาโม ธรรมถาวาสครีนี้เป็นเกาะแก่งกัคคะระแสกุศล มีมัจฉริยะมีคมนคือค้ว มาร ขามเมื่อสามี่จะห่าหามมัทลิกผลาย ก้วยแยบคายคองคองคองคองเข้าทักท้วงให้ หอคหังเสียดสรทธาผล (หน้า38) 15-17

สครีนี้เป็นเกาะแก่งกัคคะระแสกุศล มีมัจฉริยะมีคมนคือค้วมาร เป็นการใช้อุปุปลักษณ์ ถึงสองแห่ง ซึ่งช่วยให้เข้าใจความคิดเกี่ยวกับหู้หญิงของชุกคไค้ชั๊กเจน สครีเป็นเกาะแก่ง กัคคะระแสกุศล ให้ความรู้สึกห่าหู้หญิงเป็นค้วชั๊กขวางการสร่างกุศล เหมือนกับเกาะแก่งที เกิดขึ้นปิดกั้นกระแสน้ำ ทำให้น้ำเปลี่ยนทางเดิน หักเหอออกจากร่องน้ำเดิม หู้หญิงก็เช่นเดียวกัน สามารถทำให้ความตั้งใจในการทำกุศลของสามี่ชะงักลง หรือเปลี่ยนใจเขาให้หันเหไป ทางอื่น ทั้งนี้เพราะหู้หญิงมีมัจฉริยะเป็นค้วมารคองชั๊กขวาง คำว่า มัจฉริยะ พจนานุกรม (2525: 627) ให้ความหมายว่า ความตระหนี่ ในที่นี้ชุกคกล่าวว่ความตระหนี่ของหู้หญิง นี้เองทีเป็นมารคองชั๊กขวางการทำกุศล หู้หญิงไม่อดยากสูญเสียสิ่งทีตนเป็นเจ้าของ รักและ หวงแหนของของตนอั้งนั๊ก ไม่ต้องการยกให้ใคร การใช้อุปุปลักษณ์ในข้อความทียกมานี้จึง ช่วยอธิบายความไค้ชั๊กเจนและเข้าใจไค้ง่ายขึ้น

อุปสุภมิกวา อาตมะจึงจะลีลาตลอดเกาะเข้าไปสู่เฉพาะพระเพ็ญพักตร์ จะพูด
ขอพระยอดรักปิโยรส ใดแล้วก็จะทงรุ่มงไปหาเมีย (หน้า39) 2-3

พระเพ็ญพักตร์ เป็นการใช้คำที่เป็นภาษาเฉพาะของกวี เมื่อกล่าวถึงพระเวส
สันดร ซึ่งให้ภาพและความรู้สึกว้าพระองค์มีพระพักตร์ที่สกลใส เข้มแข็ง ชวนมอง เหมือน
กับแสงนวลของพระจันทร์วันเพ็ญนั้นเทียว

เข่าก็เหวี่ยงข้อมลงว้าลงค้างหมอน นอนไขว่ห้างทางสาธยายมนต์ ตะแคงกรน
อยู่ครีครอกลมบนชอกผา (หน้า39) 6-7

ครีครอกลม เป็นการใช้คำเลียนเสียงกรนของชุก เป็นการสร้างความจริง
ของเหตุการณ์ที่เป็นอยู่ คือชุกนอนหลับสนิท

ส่วนสมเด็จพระนางนาฏมัทรี เสด็จบรรทมที่ในห้องพระอาศรมบรรณศาลา ยังมี
ทันทีที่จะนิทราระงับพอหลับพระเนตร ก็อาเพศเป็นกลางหลาก ขามเมื่อจะจำจาก
พระลูกรักทั้งสองศรี พระอินทรีย์เธอสิ้นระวีริศ สะอื้นพระองค์พลิกตั้งใครผลึก
ให้หลักแพลง (หน้า39) ยอนต์ 1 วรรค 1-4

กวีบรรยายถึงกลางร้ายที่เกิดขึ้นกับพระนางมัทรี คือ ร่างกายสิ้นระริก และสะอื้น
พลิกกายราวกับมีใครมาผลักให้หลิก ซึ่งเป็นการกล่าวโดยใช้อุปมา เปรียบว่าอาการสะอื้น
ของพระนางนั้นเหมือนกับอาการที่มีใครมาผลักให้หลิก ซึ่งให้ภาพว่าพลิกกายอย่างทันทีทันใด
ด้วยความสะอื้นสุดตัว

จนเตลาปัจจุสมิขจึงมอชสอดหลับสนิท เสวยพระสุบินนิมิตผิดประหลาดลามากว่า
เอไอ ปรีโส ยังมีบุรุษหนึ่งนั้นเคิบโตคำลำสันเห็นพิลึก ผิดกายดำเป็นมันหมึกมิด
คั่งมหาเมฆ ภูนี้โลกเกล่งเงางาจ ปรีทิตูวา บุ่งผ้าย้อมฝาดลาดกาสาวสักกระ
สันหันเป็นเกลียวเห็บหวเห็บรัง ผืนหนึ่งคากทุ่งบุงงั้งมั้งทะมัททะแมง บิลนุธิ
ตูวา ทักคอกไม้แดงทั้งสองหูคู่สง่า อารุหตุโถ มีหัตถ์เบื่องขวานั้นถือดาบ คม
เขี้ยวเป็นมันปลาบละเลื่อมแสง แกว่งกวัดวัดเฉวียนวิ้งวู้จู้เข้ามาถึงฉิบทวารคิง
หลายลง ตูเชนโต กระทืบเท้าตะคอกชู้คำรามสำรอก ฉวยชฎานางกระชากจุด
ให้หลุกหลิก รวบพระกรอระหวักหึงซ้ายขวาให้พระนางอุคตนาภาพ ฟาดด้วยดาบ
แล้วก็เหวี่ยงลงตรงพระหาวา สองซ้ายขวาซาคเป็นสิ้น พระครุกระเด็นคินอยู่แค

กาล แล้วมีหน้าซ้ำแหวะควานควักพระน้อนเนครทั้งสองปลิ้นให้วันหะ อูร์ ภิญติ
ควา เอาความฉะเชือกพระทรงลวงซ้ำแหวะหาพระเหตุยพระนางนั้น (หน้า39)

e2
6-15

ข้อความที่พรรณนาความฝันของพระนางมัทรีนี้ก็ใช้สัญลักษณ์ คือ ชายตัวกำล่ำสัน
ท่าทางน่ากลัว มีมือถือดาบ ที่เข้ามาทำร้ายพระนาง เป็นสัญลักษณ์ของชุกชก แขนซ้ายขวาที่ถูก
ตัดขาด ดวงตาทั้งสองที่ถูกควักออกไป และหัวใจที่ถูกทำลาย เป็นสัญลักษณ์ของสิ่งที่พระนาง
รักและหวงแหน คือพระชาติ พระกนิษฐา นั้นเอง ซึ่งความฝันดังกล่าวเป็นกลางที่บ่งบอกเหตุ
การณ์ที่จะเกิดขึ้นต่อไป การใช้แขนซ้ายขวา ดวงตา และหัวใจ เป็นสัญลักษณ์ของกุมารทั้ง
สองนี้ว่าเหมาะสมอย่างยิ่ง เพราะอวัยวะดังกล่าวมีความสำคัญสำหรับคนเรามาก เช่น
เกี่ยวข้องกับลูกที่มีความสำคัญต่อพ่อแม่ เป็นสิ่งที่พ่อแม่รักและหวงแหน เมื่อถูกถูกรากไปก็เหมือน
กับดวงตา ดวงใจ ของพ่อแม่ถูกควักทิ้งไปนั่นเอง

ผิวกายกำเป็นมันหมึกมีคั่งมหาเมฆ เป็นการใช้อุปมา ที่ให้ความรู้สึกว่าคุณนี้
ผิวกายกำจนมีคั่งคล้ำ เหมือนกับสีของเมฆฝนก่อนใหญ่ที่คำหะมีน

ตลุ่ม วิรวนคิชา ในลักษณะฝันว่า พระนางเชอมีโคตอเถียง แคร่องๆจนสุดสิ้น
พระสุรเสียงสำเนียงกระกรีกกรีก หวีควิงวอมขออติรณโทษ ชายนั้นกริวาโครธ
เกิดโคตวงหทัย พระโลหิตไหลละลุ่มลง นางก็สะกึ่งพระองค์ออกพระโอรสุ์
โลกลอยพลอยผวาคั่นพื้นชั้นทันทีในปัจฉิมราตรี นั้นแล (หน้า39)

e2 15-18

ร้องๆ เป็นการใช้คำซ้ำ ซึ่งให้ภาพพระนางส่งเสียงร้องด้วยความเจ็บปวด

กระกรีกกรีก เป็นการใช้คำเลียนเสียงหวีคร้องของพระนางในความฝัน ซึ่งให้
ความรู้สึกว่าพระนางได้รับความเจ็บปวดอย่างยิ่ง

นางก็สะกึ่งพระองค์ออกพระโอรสุ์ โลกลอยพลอยผวาคั่นพื้นชั้นทันที เป็นการใช้
คำที่ก่อให้เกิดภาพอย่างเด่นชัด คือพระนางมัทรีทรงฝันร้าย ความฝันนั้นน่ากลัวมาก จนแม้
ตกพระทัยตื่นยังหวีคร้องด้วยความกลัวและสะกึ่งสุดตัวจนผวาโลกลอยขึ้น เป็นอาการที่ตื่น
ด้วยความตกใจกลัวอย่างสุดซึ้งนั่นเอง คำว่า โลก และ ลอย พจนานุกรม (2525: 727,
702) ให้ความหมายไว้ดังนี้

โลก หมายถึง กระโถกด้วยอารมณ์ร่าเริงหรือยินดี
ลอย หมายถึง ทรงตัวอยู่ในอากาศ เค้นขึ้น ไม่จม

อาการโลกลอยของพระนางมัทรีจึงให้ภาพที่พระนางควาค้นจนตัวลอย เป็นอาการ
ที่เกิดขึ้นโดยอัตโนมัติ เนื่องจากความตกใจกลัวในความฝันที่เพิ่งผ่านไป

โอ้อาเพศผิดหวานมิบังควร เชนนิมิตก่มาวิปริตคิประหลาด จนตกโรนिरาครันบุรี
เรือนจันทน์ ออกมาโศกศัลย์แสนทรพล เชิญใจจนเหลือลำบากแล้วมีหน้าข้าจะขาด
ไปถึงไหน จะยื่นหน้าไปหาใครในกลางป่าที่จะเป็นโหรโหรารูทำนายทายทักให้
แจ้งประจักษ์ว่าร้ายหรือดีไม่มีเนคร เห็นแค่พระปิ่นปกเกล้าผู้เพื่อนเชิญ ท้าวเธอ
ก็เป็นมิ่งมงคลรวาาส คิดแล้วก็ถูกขึ้นจากอาสน์โอบอุ้มประคองพระเจ้าลูกทั้ง
สองสาวสุดสวาท ประโลมปลอบให้ไสยาสน์หลับสนิทแล้ว นางแค้นก็เสด็จมายัง
พระอาศรมบรมราชสามี (หน้า40) 1-4

2 น. กัด
ก๊าดท๊ะ
p. 39

ข้าจะขาดไปถึงไหน เป็นการใช้คำถาม เพื่อเน้นให้เห็นว่าความทุกข์ของพระ
นางมัทรีนั้นมีมากมายยิ่งนัก พระนางทุกข์อย่างเหลือแสนแล้วจึงมีเรื่องราวให้ทุกข์ขาดไป
ถึงไหน เป็นการถามที่ไม่ต้องการคำตอบ แต่ใช้เพื่อการเน้นให้เห็นสภาพของตัวละครเกิน
ขีดยิ่งขึ้น

ไม่มีเนคร เป็นการใช้คำที่ให้ความหมายกว้างขวางออกไป ไม่ใช่ความหมาย
ตรงตัว กล่าวคือพระนางมัทรีไม่ทราบว่าจะไปขอความช่วยเหลือจากใครให้ช่วยทำนายความ
ฝันว่าจะดีหรือร้ายอย่างไร คำว่าไม่มีเนคร จึงมีความหมายในที่นี้ว่าพระนางมองไม่เห็น
ใครที่จะช่วยเหลือได้ ถึงคนไม่มีดวงตา มีคนไปหมด

พระปิ่นปกเกล้า เป็นการใช้ภาษาเฉพาะของกวีในการกล่าวถึงพระเวสสันดร ซึ่ง
เป็นที่หึงของพระนางมัทรีในชามนี้ เป็นการกล่าวถึงความซอซอของ เทิดทูนไว้สูงส่ง เช่น
เดียวกับปิ่นที่ปักไว้บนศีรษะ

นางแก้ว เป็นภาษาเฉพาะของกวีเช่นเดียวกัน ที่กวีใช้กล่าวถึงพระนางมัทรี ที่
ให้ความรู้สึกว่พระนางเป็นหญิงที่มีคุณความดี มีค่า น่ายกย่อง และห่วงแทน เช่นเดียวกับ
ดวงแก้วมีค่า

หออรุณโสภาสร้างเรื่องจรัสฟ้า ผุ่งสุดภูออกหากินบินเกริ่นก้องร้องอยู่แจ้วๆ พระ
นางก็ประโลมปลุกพระลูกแล้วทั้งสองราเอาเวศ ว่าเจ้าผู้ดวงน้อนเนครทั้งคู่ของ
แม่นี้หน้า ต้นบรมมเกิดอย่านอนสาขพระทักตร์จะหมองศรี (หน้า40) น้บงกกล่าว

บรรทัดที่ 4

ดวงนิพนธ์เนตร เป็นการใช้สัญลักษณ์ กล่าวคือดวงคาทั้งสองของพระนางมัทรีในที่นี้คือกุมารทั้งสอง อันเป็นสิ่งที่พระนางรักใคร่หวงแหนอย่างยิ่ง เช่นเดียวกับดวงตาของพระนางนั้นเทียว

น้ำพระชลนิพนธ์เธอไหลลงพรากๆแล้วปากก็พรั่ำเล่า ว่าโอพระทูลเกล้าของแม่เอ๋ย เมื่อคืนนี้พระชนนีมีตศิกประหลาด (หน้า⁴¹40) 1-3

พรากๆ เป็นการใช้คำซ้ำ คำนี้หจกานุกรม (2525: 571) ระบุว่าว่าเป็นคำวิเศษณ์หมายถึงอาการที่น้ำตาไหลออกมามากๆ การที่กวีนำมากล่าวซ้ำๆให้ภาพและความรู้สึกว่พระนางร้องไห้อย่างมาก น้ำตาไหลหลังลงไม่ขาดสาย ขณะที่ปากก็พรั่ำเล่าเรื่องความฝันให้สองกุมารฟัง

เจ้าสิหามคระนองปองแต่ที่จะเล่น เล่นลีลาศ เหมือนไปกมฤคธาษอันอ่อนแอ ครั้นพลัดแม่อุ่แต่ลำพังแล้ว ก็จะทำกันผาคโศนโจนเล่นตามประสาสัตว์ ไม่รู้ว่าภัยหาลพิบัติจะมาเบียดเบียนเมื่อปางใด (หน้า41) 11-13

ข้อความนี้พระนางมัทรีกล่าวโดยการใช้อุปมาเปรียบเทียบว่ากุมารทั้งสองซึ่งเป็นเด็กย่อมสนใจแต่ที่จะเล่นด้วยความสนุกสนาน ไม่คำนึงถึงอันตรายใดๆ เหมือนกับลูกของสัตว์ประเภทกวางซึ่งเมื่อไม่มีแม่อยู่ด้วยก็จะกระโดดโลดเต้นวิ่งไล่กันตามประสาสัตว์ ไม่รู้ว่าภัยจะมาถึงตัวเมื่อใด การใช้อุปมาซ้ำๆเตือนพระทัยพระเวสสันดรให้เอาใจใส่สองกุมารมากขึ้น โดยปกคิณแล้วสัตว์ประเภทกวางเป็นอาหารของสัตว์ที่กินเนื้อเป็นอาหาร เช่น เสือ สิงโต ซึ่งเป็นสัตว์ที่ดุร้าย มีกำลังมาก เป็นอันตรายอย่างยิ่งสำหรับกวาง หากเป็นลูกอ่อนด้วยแล้วยิ่งอันตรายมากเมื่อเสือหรือสิงโตมาพบเข้า เพราะมันช่วยตัวเองไม่ได้ ฉะนั้นการนำมาเปรียบกับสองกุมารจึงให้ความรู้สึกว่ควรเอาใจใส่ดูแล ปกป้องรักษาสองกุมารให้มากยิ่งขึ้น

คำศัพท์ที่ควรอธิบายในข้อความที่ยกมา ได้แก่ ไปคค และ มฤค หจกานุกรม (2525: 541,617) ระบุว่า ไปคค หมายถึง ลูกน้อย ลูกสัตว์ มฤค หมายถึง สัตว์ป่ามีกวาง อีเก้ง เป็นต้น

ปางนั้นสมเด็จพระมหาสัตว์เสด็จออกนั่งหน้าพระอาศรมบท งามปรากฏจตุรูปทอง หั่งแห่ง อันบุคคลแคลงหลอแล้วมาตั้งไว้ จบุเทสิ มีน้ำพระทัยร่ำถึงหาษาจกจะมา รมพระราษทาน สุราไสสุโห บีมปานประหนึ่งว่านักเลงสุรายานคออหาเจ้าเหล่า

(หน้า41)

ข้อความที่ยกมานี้ก็ใช้การอุปมาดังสองแห่ง ดังนี้

กวีกล่าวว่าพระเวสสันดรเสด็จออกประทับหน้าพระอาศรมมีความงามสง่าเหมือนกับรูปหล่อทองคำที่บุคคลถลนถล่อ คือคังใจหล่อ แล้วเอามาตั้งไว้ การใช้อุปมาช่วยเน้นให้เห็นความงาม ความสง่า ของพระเวสสันดรในตอนนี้ได้เด่นชัดยิ่งขึ้น เพราะรูปหล่อทองคำที่บุคคลคังใจหล่อขึ้นนั้นย่อมมีความงาม สม่ส่วน น่าดูอย่างอื่น

การใช้อุปมาอีกแห่งหนึ่งคือการเปรียบเทียบพระทัยหรือความรู้สึกของพระเวสสันดรที่รอคอยจากมารับพระราชทานว่าเหมือนกับที่นักเลงสุราคอยเจ้าของเหล้า ซึ่งความเปรียบเทียบนี้ทำให้เข้าใจความรู้สึกของพระองค์ได้อย่างแจ่มแจ้งว่าทรงรอคอยด้วยความกระวนกระวายพระทัย อหาคำให้จากมาเร็วๆ เช่นเดียวกับความรู้สึกของคนคึกเหล้าที่รอเจ้าของเหล้ามาขายให้ ย่อมเกิดความกระวนกระวาย อยู่ไม่เป็นสุข อหาคำให้เขามาเร็วๆ เพราะความกระหายที่จะดื่มให้สมอยาก

คาค ห่อเอ๋ย พ่อชาติศรีสุริหรือพระทัยของพระบิดา เจ้าจงยื่นชั้นกรงหน้าโน้น
พราหมณ์หรือโร ไปราณ วิธ เหมือนเมื่อเราอยู่ในพระทารา หมู่วณพิทหัตถิศา
รับพระราชทานอยู่นองเมือง คังแต่จากเมืองมาอยู่ไพร่เช็ดใจไร้ทรพิธแสนทวี
มาพบขุมนิธที่ธรรมชาติก็มีใจประสาทรรักษา เหมือนหนึ่งน้ำพระทัยของบิดาใน
ครั้งนี้ (หน้า 42) ๒๐ 1 1-4

ขุมนิธที่ธรรมชาติ เป็นการกล่าวโดยใช้สัญลักษณ์ คำว่า นิธ หงานุกรม (2525: 441) ให้ความหมายว่า ขุมทรัพย์ ในที่นี้ ขุมทรัพย์ธรรมชาติ เป็นสัญลักษณ์ของการกระทำบุญทานอันเป็นที่พระเวสสันดรทรงปรารถนา เพื่อเป็นหนทางไปสู่พระโพธิญาณที่รุ่งมั่งมันมาแต่เดิม ฉะนั้นการที่จะได้กระทำบุญทานจึงส่งผลให้พระองค์ทรงยินดีและเบิกบานพระทัยอย่างยิ่ง

อรุณร์ ปหริศวา เขาก็คิดนี้ว่ามีถึงตะถับตะถับ ร้องส่ำทับควยวาจว่า อเปหิ ฮ้า
เฮ้อเถื่อนออดออดชยาอเสื่อร้ายจะเกินทาง อห่าเข้ามาขวางจิงหระท้าวไว้ไว้
เหม่อ อ่อนนี้หนักหนา ฮี้คาไม่กระหริบเลย ว่าแล้วลียังเจตคือถือนุญ เหวียงเข้า
ถวยไม้เท้าเจ้าประคุณให้วิ่งวุ่นไปเกิดกรรมัง เทว กุมารรา ส่วนพระทองร้อยชั่ง
ทั้งทุกทิศเห็นบุรุษโหสลิบแปลกประการ เกิดในสันตคามเข่าบัลลี พระชาติคั้งไว้
พระทัย (หน้า 42) 10 - 14

ทะลุมทะลุม เป็นการเลียนเสียงตึกน้ำมันมือของชูชก ทำให้นึกเห็นภาพภริยาอาการ
ของชูชกโคซึกใจจนถึงขั้น คือตึกน้ำมันมือจนเกิดเสียงกึ่งเพื่อชมขวัญให้สองกุมารเกรงกลัว

เสื่อร้าย เป็นการกล่าวโดยใช้สัญลักษณ์ คือชูชกใช้เสื่อร้ายเป็นสัญลักษณ์ของตน
ทั้งนี้เพราะเสื่อเป็นสัตว์ที่นำกลัว คุร้าย การใช้สัญลักษณ์นี้เพื่อให้สองกุมารเกรงกลัว ไม่
กล้าเข้าใกล้

พระทองร้อยชั่ง เป็นการใช้ภาษาเฉพาะของกวีที่กล่าวถึงกุมารทั้งสอง ให้ความ
รู้สึกว่ากุมารทั้งสองมีคุณค่า เทียบได้กับทองจำนวนร้อยชั่งที่เกีย

เอาชราได้โอกาสควยตะแคงลาดในเชิงภิกษจาร เมื่อจะทูลขอสองครุฑราชกุมาร
เขาก็ทูลหวานลอมควยคำขอ ชักเอาแม่น้ำทั้งห้าเข้ามาล่อ อุปมาถวายเสียก่อน
แล้วจึงหวนย้อนขอต่อเมื่อภายหลังว่าพระพุทธเจ้าข้า วาริวโห เมาะ ปญจมหา
นทีโห พระคุณเจ้าเอ๋ย อันว่าแม่น้ำทั้งห้าทางพระเศียรสาธชลลลา ไหลมาจากห้วง
คงคาเป็นห้าแคว นองไปควยน้ำแควเต็มศิริรนามชื่อว่า คงคา ชมูนา อจิริวดี
สรภูณี มหิมहाสาครเรศ จึงแตกเป็นนิเทศคุณทีน่อยๆ ประมาณห้าร้อยโดยสังขยา
บุรีโร ไหลหลังลงมา ล้นล้นกระทบกระทั้งฟากฝั่งฟุ้งเป็นผอพรรณ บ้างก็เป็นวังวน
วังชะวากเว้ง บ้างก็เป็นกระพิกกระเหิงกระทั้งตุ บ้างก็เป็นคะคุดะกั้นกระเกิน
คากทั้งควงแก้ว ตามทางแควแนวท่อธาร ไหลสะๆชานสะเซาะโซม เสืองระๆ
ระโรมโครมครันครัน พิลลันบรรลือหรือฤทธิ บ้างก็เลี้ยวลัดคักกันชลาลัย
บ่าไปสู่ขึงบางน้อยใหญ่ขึ้นเนกอนันต์ เป็นคลื่นหม่นมหันต์คัมโหลหลังชานสุดที่จะ
พรรณนา ข้อมเป็นที่อาศัยทั่วไปแก่ฝูงปลาานาสรุทสัตว์ในภูมิพื้นจังหวัดมณฑลทวีป
ฝูงชนใดเลี้ยงชีพก็ชุ่มชื้น ถึงจะวิควิกคักควงทุกคำคืนทิวาวัน ถึงจะหคหระหัดหัน
เข้าหุงน้ำป่าและคง น้ำในสาครจะน้อยลงก็หามีได้ เสมือนหนึ่งน้ำพระทัยถูกระ
หม่อมแก้ว อันขากมาถึงแล้วไม่เลือกหน้า ตามแต่จะปรารภนาทุกชวทธาน ภาฏ
จนอลงกตรรัตนอัสวสรุทสารททิทโภโดย จนกระทั่งถึงภายในปญจมหาบริจาจ
อันเป็นยอดจากอิงทานไม้ทอดอย กล้วยพระองค์หมายมั่นพระสรุทสรุทเพชฌัญญ (หน้า 44) 3-

หน้า 45 3

ข้อความที่ชูชกชกมากกล่าวอ้างเป็นการใช้ภาพพจน์แบบการอุทธารณ์ คือยกตัวอย่าง
ของแม่น้ำทั้งห้า อันมี คงคา ชมูนา อจิริวดี สรภูณี มหิมहाสาครเรศ ที่ไหลหลังลงมาแล้ว
แตกสาขาออกเป็นแม่น้ำใหญ่น้อยมากมาย ไหลไปยังอาณาเขตต่างๆ เป็นที่อาศัยของฝูงปลา

สัปดาห์ใหญ่ และฝูงชนทั้งหลาย นำในลำธารเหล่านี้ไม่ว่าจะใช้อยู่ทุกวันทุกคืนเพื่อกิจการ
ต่างๆก็ไม่เหือดแห้ง หรือลดน้อยลงไปเลย ซึ่งเรื่องที่ยกมาเป็นอุทาหรณ์นี้ก็ เหมือนกับน้ำพระ
หทัยของพระเจ้าเสด็จที่ทรงบริจาคตานแก่บุคคลทั่วหน้า ทุกชั้นวรรณะ ใครปรารถนาสิ่งใดก็
ทรงบริจาคตให้ ไม่ว่าจะเป็นฆราวาส ช่าง ม้า จนกระทั่งถึงการกระทำบุญจมหาบริจาด
กรมวิชาการ (2525: 45) อธิบายว่าเป็นการบริจาคตอันใหญ่ยิ่ง 5 ประการ คือ ให้ทาน
เงินทอง บุตร ภรรยา เลือดเนื้อ และชีวิต อันเป็นการให้ทานที่ยากยิ่ง พระเจ้าเสด็จทรง
บริจาดทุกสิ่งทุกอย่างตามที่ใครจะปรารถนา แต่ความรู้สึกใฝ่พระทัยในการให้ทานของพระ
องค์ก็ไม่ลดน้อยลงไปเลย เช่นเดียวกับน้ำที่ดื่มแล้วจะถูกใช้ไปทุกคืนทุกวันก็ไม่เหือดแห้ง ยัง
คงมีให้ใช้ต่อไปอีกเรื่อยๆ การยกเรื่องมาเป็นอุทาหรณ์เปรียบเทียบเช่นนี้ ชูชกต้องการจูงใจ
ให้พระเจ้าเสด็จคล้อยตามและทอพระทัยในคำกล่าวของคน เพื่อจะไ้พระเจ้าราชทานสองกุมาร
ให้ตามที่ขอ และช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจ เนื้อความไ้คดีและเข้าใจไ้โดยง่าย

โส โหริสตุโค ปางนั้นสมเด็จพระบรมราชาที่สุทธิพิทุธราชกูร ไ้พิงพราหมณ์อธิบาย
ทูลขอสองกุมาร มีน้ำพระทัยช่นบานเอิบอาบควยกุศลลาภอันเลิศฟ้า อุปมาเหมือน
บุรุษอันยากไร้ มีผู้นำทรัพย์มาบิให้จนคำลึงถึงมือแล้วเมื่อใด น้ำพระทัยท้าวเธอ
ก็ปราโมทย์เหมือนฉะนั้น (หน้า 45) ๒๐ 1 1-3

กวีใช้การอุปมาเปรียบเทียบว่าน้ำพระทัยของพระเจ้าเสด็จในขณะนั้นเอิบอาบ ช่น
บาน ยืนคืออย่างถึง เหมือนกับความรู้สึกของคนยากไร้ที่มีผู้นำทรัพย์ให้ถึงพันคำลึง การใช้
อุปมาจึงเน้นให้เห็นถึงความยินดีปราโมทย์ที่จะไ้บริจาดบุตรให้แก่ชูกว่ามีมากมายเพียงใด
คนยากไร้ที่มีผู้นำทรัพย์มาให้ไ้ก็ไ้ใจไม่คาดฝันรู้สึกดีใจอย่างไร ความรู้สึกของพระเจ้าเสด็จก็
เป็นเช่นนั้น

เมื่อจะยังเขาวงกตให้ลือลั่นกัมปนาท ท้าวเธอจึงตรัสประภาษว่า พราหมณ์เอ๋ย
ท่านมาออกปากขอสองกุมารพระลูกรักเรารุ่งดวงตา เราก้จะตัดหัวงเส้นหาให้
แก่พราหมณ์เฝ้า (หน้า 45) 4-5

เมื่อจะยังเขาวงกตให้ลือลั่นกัมปนาท เป็นการกล่าวโดยไ้สัญลักษณ์ คือการ
สะเทือนเลื่อนลั่นของเขาวงกตเป็นสัญลักษณ์ของการบำเพ็ญทานบารมี อันเป็นการกระทำที่
ยากยิ่งเกินกว่าที่คนทั่วไปจะกระทำไ้ การใช้สัญลักษณ์ดังกล่าวจึงเป็นการเน้นให้เห็นว่า
การบำเพ็ญทานของพระเจ้าเสด็จนั้นยิ่งใหญ่อ่างยิ่ง จนมีผลให้ปรากฏการณ์ธรรมชาติที่ไม่

เคยมีมาก่อนปรากฏขึ้น คือเขาพระสุเมรุสะเทือนเคลื่อนลั่น

พระอุกรักเรากิ่งดวงตา เป็นถารกล่าวโศภีช้อปมา คือเปรียบว่าพระเวสสันดร ทรงรักกุมารทั้งสองเหมือนกับดวงตา แสดงถึงความรักและห่วงแทนที่พระองค์มีต่อสองกุมาร ว่ามากมายเพียงใด

พระองค์จะให้ชู้หาพระมัทรี ชื่อนี้จวนจะกราบลา อธิอุทัย มนต์ ขึ้นชื่อว่ามารยาตหญิงนี้แสนแยบ ก็แต่ว่าจะคิดแค้นเสียกายของ เคยครอบครองภริมยรีน คอยแต่ว่าจะรวรับชากที่จะออกหนีเอาออกอื่นเป็นชอกทาน ชื่อว่าสามานย์มีจริชะเกิดกันกับกุศล หมั้นแสนจะไค้ดีแต่ละคนนี้ทั้งชาก สุธธาย ทานี ททโค พระองค์จึงตรัสเรียกพระลูกแก้วมาพระราชทาน กระทบอมฉินจะหาไปในวันนี้ อย่าให้ทันพระมัทรี เธอกลับมา (หน้า45) ๙-12

ชู้ชกต้องการให้พระเวสสันดรทรงบริจาคนานก่อนที่พระนางมัทรีจะกลับจึงกล่าว ชักจูงให้คลายความกังวลการใช้ชู้หาทรัพย์ คือยกเอามารยาตหญิงมากล่าวอ้างว่าหญิงนั้นมีความตระหนี่ คอยแต่จะเก็บอยู่รำไป ที่จะหนีออกให้เป็นทานแก่ผู้อื่น หรือเห็นดีเห็นงามกับการให้ทานนั้นชากยิ่งนัก การให้ชู้หาทรัพย์ดังกล่าวจึงเป็นการโน้มน้าวพระทัยพระเวสสันดรให้เห็นจริงตามคำกล่าวของตน และรับชอกสองกุมารให้ก่อนที่พระนางมัทรี เธอจะกลับ ถวอเกรงว่าพระนางจะเป็นผู้ชักขวางการบริจาคนานในครั้งนี อันจะทำให้พระองค์เสียสรุทธาตล

เศ กุมารรา ควรจะส่งสารเอ่ยด้วยพระชาติแม่กัณหา สุกุวา เมื่อโคทัง ตรุสวจนี ซึ่งถ้อยคำอันหยาบช้า มีคา เจ้าก็สะคั่งคระหนักตทพระทัยโหวทวันชวัญไม่มี ตั้งไปคกมฤคอินอ่อนแอ โถอินเสียงหทัยค้ำรามแย้เร่งคระหนักหนี (หน้า45) ๕๑2 1-3

กวีใช้การอุปมาเปรียบเทียบอาการตื่นตระหนกตกใจของสองกุมาร เมื่อโคอินว่าจะถูกยกให้เป็นทานแก่ชู้ชก ว่าเหมือนกับลูกควางโคอินเสียงคำรามของเสือจิงเร่งหนีด้วย ความกลัวยิ่งนัก การให้ช้อปมาช่วยเน้นให้เห็นว่าสองกุมารมีความตื่นตระหนกมากเพียงใด

พระพักตร์สองกุมารเผือกฉิน พระกายสิ้นระริวริกลั้งตีปลา (หน้า46) ม.มหิตลสุภทัช

กวีพรรณนาว่าสองกุมารตกใจกลัวจนตัวสิ้นระริกเหมือนกับปลาถูกหุบ เป็นการให้ภาพชัดเจนว่าสองกุมารมีอาการเช่นไร ปลาที่ถูกหุบแต่ยังไม่คายสนิทเนื้อมันจะเต้นหรือสิ้นริกริก เห็นโคชัดเจน กุมารทั้งสองก็มีอาการตัวสิ้น เช่นเดียวกับปลา

เคน เคน ปธาวีสู่ สองเจ้าก็วิ่งวนจนถึงมณฑลสระศรี สองกุมารกุมารีทรงผ้า
 คาลรองเข้าให้มันคง แล้วเสียรอยถอยหลังลงสู่สระศรี เอวาริมาบังองค์ เอา
 ใบบุษบงมาบังพระเกศ หวังจะซ่อนพระบิคุเรศกับพราหมณ์ด้วยความกลัวอยู่ในสระ
 บัวนั้นแล (หน้า 46) 3-5

เสียรอยถอยหลังลงสู่สระศรี เป็นการใช้คำที่ให้ความหมายกว้างขวางออกไป
 เสียรอยถอยหลัง หมายถึง การเคลื่อนถอยหลังแล้วกลับรอยเท้าเสีย หรืออาจหมายถึงเคลื่อนถอย
 หลังลงไปในสระเพื่อให้คิดว่าเคลื่อนขึ้นจากสระ ไม่ใช่เคลื่อนลงสระ แต่ไม่ว่าจะหมายความอย่าง
 ไร ก็เป็นการที่จะทรงไม่ให้พระเวสสันดรและชูชกตามมาพบตัวนั่นเอง

โส ชูชก ส่วนชูชกทฤณจารย์ อาทิสู่วา มิได้เห็นสองกุมารในที่นั้น เขาอารธน์
 ทักท้อว่า โอ เวสสันดร กูรพระมหาเวสสันดร เขาขึ้นชื่อคือขจรว่าใจบุญบริสุทธิ์
 แต่เดิมทีขจรใจจริงใจไม่ย่อท้อ เราเอ๋ยปากขอคำเดียวก็ให้ลูก ถูกกับคำเขาคือเล่า
 ว่าเลิศศรัทธา บัดเดี๋ยวนี้สัจจะให้อยู่ท่าพระมัทรี ครั้นว่าธชิตอมอยู่ กลับจะให้
 ทาไปสู่สำนักพระเฝ้ากรุงสยชัย ครั้นว่ารู้เท่าเขามิไปเหมือนใจคิด ก็จนจิกนั่งนั่ง
 ทำหน้าเฉย ขอบตาชำเลืองเลียดลอดสอดพิกหน้าให้ลูกหนี ชะอ้อชาลิกไว้
 เหลือลูกประสม เห็นพ่อทำตาคมคอบขยับ ทอเบือนหงับก็ไปเงียบไม่ทันเงย ตูอา
 สติโส เจ้าข้าเอ๋ยบุคคลผู้ใดเคยในโลกนี้ที่จะเจรจาหลบเลี้ยวลกสการอื่นๆเหมือน
 เจ้าพระยาเวสสันดรชัไพร เป็นว่าหามีไฉนแล้วแล (หน้า 46) ๒๐๓๑ ๑ ๓๓๓๓๓

ข้อความในตอนนี้เป็นการใช้ภาพพจน์แบบกล่าวเขย่งกล่าวประชด คือชูชกกล่าวเพื่อ
 ประชดว่าพระเวสสันดรเป็นคนที่เชื่อไม่ได้ เจรจาหลบตะแลง ไม่อยู่กับร่องกับรอย เชื่อไม่
 ได้ จะยกสองกุมารให้ แล้วก็โยกย้ายอย่างโน้นอย่างนี้ จนกระทั่งหน้าอาคารให้สองกุมารหลบ
 หนีไป เช่นนี้แล้วจะมีใครในโลกเป็นเช่นพระเวสสันดรอีก การกล่าวประชด เพื่อท้อว่าพระ
 เวสสันดรในตอนนี้เท่ากับเป็นการขู่ให้พระองค์ทาสองกุมารมาให้แก่ชูชกโดยเร็วนั่นเอง

ทาค ท้อเอ๋ย เจ้าชาลิสรีสุริยวงศ์เขาวเรศ บิยุบุตร เจ้าก็เกิดในมณฑลเศสกร
 สิวราชูร์ โยท้อไม่องอาจยอมย่อท้อทั้งพระบิคา ให้พราหมณ์มันจ้วงจามหนามข่า
 เจ้าเห็นชอบอยู่แล้วหรือหนาท้อสายใจ เราก็คือเป็นชัคคิมหมามโสมมุติวงศ์พิเศษ
 สุทธิศรัทธา ไม่มีใครที่จะมาท้อคักคิเคียนเลขพระลูกเอ๋ย เจ้าไม่รู้หรือพระบิคุรงค์
 บรรจงรักพระโพธิญาณ หวังจะชิงตัวให้ข้ามห้วงมหรธพทสงสารให้ถึงปาก

เจ้าก็เกิดในมฤกเทศกรุงสิวีราชภูร มฤก คือมงกฏ อันเป็นเครื่องทรงอย่างหนึ่ง สำหรับกษัตริย์ ในที่นี้หมายถึงพระเจ้าลิเกดมาในเชื้อสายของกษัตริย์แห่งกรุงสปีที้ คำว่า มฤก จึงเป็นคำที่กวีนำมาใช้ โดยให้ไต่ความหมายที่กว้างขวางออกไป

เจ้าเห็นชอบอยู่แล้วหรือหนาพ่อสายใจ และ เจ้าไม่รู้หรือพระบิดุรงค์บรจรงค์ พระโพธิญาณ เป็นการกล่าวโดยใช้คำถาม เพื่อเน้นให้พระเจ้าลิเกดเข้าใจและรำลึกถึงความปรารถนาของพระเวสสันดร เมื่อเข้าใจแล้วจะไต่สะกิดใจว่าการกระทำของคนในขณะนั้น ถูกต้อง สมควรหรือไม่ การใช้คำถามจึงเป็นการย้ำให้คิดก่อนนั่นเอง

ห้วงมหรรมทพทสงสาร หรือห้วงน้ำที่กล่าวถึงในที่นี้เป็นกรกล่าวโดยใช้สัญลักษณ์ หมายถึงโลกมนุษย์ที่ยังมีการเวียนว่ายตายเกิด มีกิเลสตัณหา ทั้งนี้เนื่องจากความเชื่อที่ว่า สรรพสัตว์ที่เกิดมาต่างก็มีกิเลสตัณหาอันเป็นที่มาแห่งความทุกข์ทั้งปวง เหมือนกับการแหวกว่ายอยู่ในห้วงน้ำชั่ววนาคาปี มองไม่เห็นฝั่งที่จะขึ้นไปได้ วนเวียนอยู่แต่ในนี้ มีความสุขความทุกข์คละเล้ากันไป ไม่มีอะไรจริงจังยั่งยืน การใช้สัญลักษณ์ในที่นี้จึงเหมาะสมและแสดงความเป็นจริงของมนุษย์ที่ยังถูกกิเลสตัณหาครอบงำได้อย่างชัดเจน

สำเภาลำไถของหาพิชซึ่งจะตกค้างคอดคิดเป็นกงวาน ประคองประคองกระดานคอก ครึ่งตะปุดะปลิงยิงครึ่งกระชับชืด หืดเหล็กคีตติคคอกหมัน ไชมน้ำมันชัน เคี้ยวแล้ว เยี่ยวอา กระดานคาคเป็นคาคฟ้าจิงกอบกวานสมอชัน เส้ากระโถงอินอันฮักคิ้ว ทักทวนผูกชิง รักริงตายคิกกับเส้ารอกคูนี่เรือวแรง เส้ากระโถงสายระโงงระยอง แยมันคกงบักหวานธงอยู่ริ้ว ธงคะชาขปลิวสะบักปลาย นายช่างจำลองจำหลักลาย รายคิ้วรูปสัตว์ ราชสีห์สิงห์หัดนอนถกถกกระทนถนาคาบแก้วกุม ครั้นได้ ฤดูเคื่อนมรสุมแล้วก็แช่ช่อง บรรทุกสิ่งของลงต่างๆ ไวรระวางทางวิดน้ำทำเป็น โขงโลง อับเจากันโกลงประจุเรียบ สำเภานั้นก็ทาบเทียบเทียบราโท ครั้นได้ฤกษ์ แล้วให้เลิกโหขึ้นสามลา ยิงปืนบนนาวาเสียงฆะฆางฆิงคิงคิง คนการอินสะทรวง อยู่พร้อมเพรียง คัทสำเนียงเสียงเฮโล เฮลา เขาจุดคร่าสายสมอติมาล่อลัน อยู่ต่างๆ ไบกงงอยู่กว้างๆแล้วแกว่งฉวัด พระพายชายพิคคิกใบบน ถ้าคำคั้นหน ก็มุงมอง คิง เข็มส่องกลองสลักโดยกำหนดคนนคคะเนหมาย นายท้ายก็ชักอ้ายบ่าช เบียงเจดียงแล่นออกขเสลิกแลไม่เห็นฝั่ง บังเกิดลมสลาตันคิงคิงเป็นลูกอยู่ครั้นเครง สำเภาที่โกลง เกลงไปตามคลื่นคั้นคั้น เสากระโถงหักกระเด็นกระดานแตก

คลื่นใหญ่โยนกระแทกกระทั้นห้ำหั่นผาง สำเภาก็อับปางลงในท่ามกลางชล
หลวง ผูกมนุษย์ทั้งปวงไม่หลอเหลือถวนเป็นเหยื่อแก่เต่าปลา ค่ายเป็นโลกิยนาวา
ไม่จริงเลขพระลูกเอ๊ย (หน้า 49)

พระเวสสันดรทรงกล่าวถึงใจพระชาติด้วยการใช้อุทาหรณ์ คือ กล่าวถึงเรือของ
พ่อค้าที่แล่นออกไปยังทะเลลึก เมื่อถูกคลื่นโหมกระหน่ำก็ไม่อาจทานทนได้ เรือจึงอับปางลง
ผู้คนในเรือตายหมด กลายเป็นอาหารของเต่าปลาไป เพราะเรือลำนี้เป็นเหมือนกับโลกิย
นาวา คือเรือแห่งโลกที่ยังมีการเวียนว่ายตายเกิด ไม่มีมั่นคงจริงอะไร กระแทกกระทั้น
หวั่นไหวได้โดยง่าย เรือของพ่อค้าถูกคลื่นลมซัดกระหน่ำก็แตกออกได้โดยง่าย แม้ว่าจะสร้าง
อย่างถึกถาม ก็เช่นเดียวกับมนุษย์ที่ยังคงมีกิเลสตัณหาทำให้จิตใจหวั่นไหวไปต่างๆ นานา ไม่
มั่นคงยั่งยืนอะไร การใช้อุทาหรณ์ช่วยอธิบายเปรียบเทียบให้เข้าใจถึงความไม่แน่นอนของ
มนุษย์ที่ยังมีความรัก โลภ โกรธ หลง ใฝ่ง่าย และลึกซึ้งยิ่งขึ้น

พอเห็นแต่หน้าเจ้าพระพี่น้องทั้งสองรา เจ้าจงมาเป็นมหาสำเภาทองธรรมชาติ
อันนายช่างชาวจีนลาลองทำ ด้วยงวงแก้วประจำครั้งกวยเพชรแน่นอน แก้ว
ประหลาดแม่เป็นคาทฟ้าฝาระบุระเบิกเบิกช่องน้ำ แก้วไพฑูรย์กระทำเป็นราโท
โมราประทับสลัปลึก กรอบลายราชคอรักเ็นาวารัตน์จุลลิกเป็นรูปสัตว์ภาพเพชร
นิลแนม แกมหงส์วิหคระหนกคาบลครักมึงกรกักกอกแก้ว ก็ยวเป็นก้านชคคุดสี
ครันสำเริงลำสำเภาแล้วเมื่อใดไ้พระพิชัยมงคล พระบิดาจะทรงเครื่องคณมงคล
พิชัยสำหรับภษตรีย์ ก็จงเอาพระสมภาริทธิระหวัดทรงเป็นสร้อยสังวาลอยู่สรพ
เสร็จ จะเอาพระขันทีคางพระขรรค์เพชรอันคมกล้า สุนทรจะอ้างเอื้องลงสู่ที่นั่ง
ท้ายเภตราสู่ระหงแล้วไปควยทวนธงเสวคฉิตร วาฮูวิเวกพิศอยู่เฉื่อยฉิว สำเภา
ทองก็จะล่องลิวไปคاملม สรรพสัตว์ก็จะขึ้นชมโสมนัส ถึงจะเกิดลมภาพระหือพิค
คือโลภ ถึงจะโศกสั่นโศกคังคิเป็นลูกคลื่นอยู่ครันโครมโหมกระแทก สำเภานี้
ก็มีไ้วอกแวงวามหวั่นไหว ก็แค้นระรี่เรือเฉื่อยไปจนถึงเมืองแก้ว อันกล่าว
แล้วคือพระอมคมหานครนฤพาน พระลูกเอ๊ยเจ้าจะนั่งนานอยู่ไฮในสระศรีขึ้นมาสิ
นะท่อมามาแม่มมา มาช่วยพระบิดายกอกบิษุครทานบารมีแค่นครั้งเดียวนี้เด็ก(หน้า 50)

มหาสำเภาทองธรรมชาติที่พระเวสสันดรทรงกล่าวถึงในที่นี้เป็นกรกล่าวโดยใช้
สัญลักษณ์ คือ เป็นสัญลักษณ์ของการให้ทานอันจะเป็นแนวทางให้พระเวสสันดรทรงบรรลุถึงพระ

โพธิญาณ อันจะยังสัตว์โลกให้พ้นจากห้วงทุกข์สงสาร และกิเลสตัณหาทั้งปวง การข้ามน้ำคอง
ใช้เรือจึงจะไปยังอีกฝั่งหนึ่งได้ การที่จะนำสัตว์โลกให้พ้นจากห้วงแห่งการเวียนว่ายตายเกิด
คองอาศัยพระโพธิญาณที่พระเวสสันดรทรงมุ่งมั่นจะไปให้ถึง และการที่จะไปถึงไค้คองอาศัย
การสร้างสมบารมีหลายอย่าง รวมทั้งการบริจาคทาน การบริจาคทานจึงเป็นเหมือนเรือของ
ธรรมชาติที่แข็งแรง หนทาง ไม่วั้นไหวหรืออับปางลงเมื่อเจอคลื่นลมแรง ซึ่งจะเป็นพาหนะ
นำสัตว์ทั้งหลายไปยังท่าฝั่งของนิพพานในที่สุด

เกิดลมภาพทานกระเพื่อมคือโลก เป็นการกล่าวโดยใช้อุปมาอุปไมย คือกล่าววาลม
ภาพที่กระเพื่อมมหาสำเภาของธรรมชาติคือความโลภ ซึ่งจะยังผลให้เรือวันไหว อับปาง
ลงไ้ หากไม่มั่นคงเพียงพอ กล่าวคือความโลภนั้นเมื่อเข้าครอบงำจิตใจมนุษย์แล้วทำให้จิตใจ
วันไหว บังเกิดความทะยานอยากไม่มีที่สิ้นสุด อันจะนำความทุกข์มาให้ไม่เว้นวาย แต่
สำหรับพระเวสสันดรแล้วพระองค์มีพระทัยที่มั่นคง แน่วแน่ มุ่งมั่นในพระโพธิญาณ ความโลภ
จึงไม่สามารถสร้างความวันไหวในพระทัยของพระองค์ได้ พระองค์ตัดแล้วซึ่งความโลภทั้ง
ปวงนั่นเอง การกล่าวโดยใช้อุปมาอุปไมยในตอนนี้ช่วยให้เข้าใจคำกล่าวของพระเวสสันดรได้
ดียิ่งขึ้น

เมืองแก้ว เป็นการใช้สัญลักษณ์ เช่นเดียวกับ หมายถึงดินแดนแห่งการนิพพาน
อันเป็นสถานที่ที่มีแต่ความสงบสุข เป็นความสุขที่ยั่งยืน ไม่มีกิเลสตัณหาอันจะทำให้เกิดทุกข์
นิพพานจึงเป็นจุดสูงสุดของศาสนาพุทธ ฉะนั้นดินแดนแห่งนิพพานจึงเป็นดินแดนที่มีค่า สูงส่ง
ประดุจแก้วที่เคี้ยว

พระลูกเอ๋ย เจ้าจะนั่งนานอยู่ไฮในสระศรี ขึ้นมาสินะหอมมาเน่มา เป็นการใช้คำ
ถาม คือพระเวสสันดรทรงกล่าวกับกุมารทั้งสองว่าเมื่อใดหึ่งคำกล่าวชี้แจงเกี่ยวกับการบริ
จาคทานในครั้งนี้แล้วจะมีวันนั่งอยู่ท่าไมในสระน้ำ การใช้คำถามจึงเป็นการเร้าใจ สะกิดใจ
ให้สองกุมารปฏิบัติตาม

เต กุมารรา ควรจะส่งสารเอ๋ย ค่ายสองครุฑทราวมรกันน้อยๆทั้งคู่ ทิศแลดูหน้ากัน
แล้วก็ตั้งแค้นระรองให้ น้ำพระอัสสัชลนัยน์เธอไหลลงหลังๆ ตกตองหลังพระบาท
พระบรมราชาญี่ มุลลปทุมมี วิช ทั้งกลับบุษยามาลิปทุมเมศ มาเคียงสองรองรับน้ำ
ชลเนตรพระเจ้าอุกท้าวเธอไว้ ส่วนสมเด็จพระนราธิปโดยพิสุทธิอินวงศ์ ท้าว
เธอก็พลอยทรงพระกั้นแสงให้ จนพระอัสสัชลนัยน์เธอไหลลงรินๆไปชมพระพักตร์ ตก

หน้า 8-13

ทองพระปฤษาองค์พระลูกรักทั้งสอง กุญแจนกระดานทองมารองรับไว้ทั้งคู่ (หน้า 50)

สองครุฑทรมารรักน้อยๆทั้งคู่ น้อยๆ เป็นการใช้คำซ้ำบ่งบอกขนาดของสองกุมารว่ายังเป็นเด็กเล็กๆ ถวิลคำนี้ให้ความรู้สึกที่สองกุมารน้อยๆที่น่าสงสารยิ่งนัก เสียงของคำ น้อยๆ ชวนให้สงสารเห็นใจสองกุมารโคตี และการใช้คำซ้ำยังเน้นให้เห็นว่าทั้งสองยังเป็นเด็กตัวเล็กๆ

หลังๆ และ รินๆ เป็นการใช้คำซ้ำ ที่แสดงถึงการร้องไห้ของกุมารทั้งสองและพระเวสสันดรว่าร้องไห้จนน้ำตาไหลหลังๆ รินๆ คือไหลลงเรื่อยๆ ไม่ขาดสาย แสดงถึงความเศร้าโศกอย่างยิ่ง

นอกจากนี้ข้อความที่ออกมาซึ่งมีการใช้อุปมาอีกสองแห่ง คือ เปรียบเทียบพระบาทของพระเวสสันดรที่รองรับน้ำตาของสองกุมารว่าเหมือนกับดอกบัวสองกลีบรองรับน้ำตาอยู่ และเปรียบหลังของกุมารทั้งคู่ที่รองรับน้ำตาของพระเวสสันดรว่าเหมือนกับแผ่นกระดานทอง การใช้อุปมาในที่นี้ให้ภาพของสองกุมารหมอบอยู่แทบพระบาทของพระเวสสันดรและร้องไห้อย่างน่าสงสาร ส่วนพระเวสสันดรนั้นก้มพระพักตร์ลงมองสองกุมารและทรงกันแสงเช่นเดียวกัน

เจ้าจะสะอึกสะอื้นไปไหนพระลูก เจ้าจะกินน้ำตาน้ำมูกไปว่าไร พระบิคามีหรือหาไม่ เจ้าก็ขอมัจฉอยู่แต่ใจเจ้าทั้งสอง มาตราว่าถ้าบิคามีมีเงินและทองเล่า เดิกรหา พ่อมิให้สองกำพร้าต้องระเหินระหลดไปไกลละนะลูกเอ๋ย ครั้นนี้พระบิคามารัสนี่ไรเสียที่สุด เห็นแค่หน้าพระบิบุตรเจ้าทั้งสอง ก็คือยิ่งกว่าเงินและทองไคร้อยเท่าพันทวี พระบรมราชาธิบดีเออจึงคาดคำสองกุมารเหมือนนายโศบาลอันสันทักคาดคำโค (หน้า 50) ๖ *เนื่องจาก...*

เจ้าจะสะอึกสะอื้นไปไหนพระลูก เจ้าจะกินน้ำตาน้ำมูกไปว่าไร พระบิคามีหรือหาไม่ เป็นการใช้คำถาม แต่ไม่ต้องการคำตอบ แต่มีผลในการเน้นและสะกิดใจให้สองกุมารสำนึกว่าการร้องไห้คร่ำครวญนั้น ไม่สมควรควยทราบอยู่แล้วว่าในยามนี้พระเวสสันดรทรงไรทรยศสิ้น จะมีสิ่งใดมาบริจาคนั้นเป็นทานอีกเล่า นอกจากสองกุมารนี้เท่านั้น

เหมือนนายโศบาลอันสันทักคาดคำโค เป็นการใช้อุปมาเปรียบเทียบกับพระเวสสันดรทรงกำหนดคำตัวของสองกุมารนั้น เหมือนกับคนเลี้ยงโคกำหนดคำโคให้แก่ผู้ซื้อนั้น เทียบ

เอหิทิ วคฺคหุโท พราหมณฺโอยจมาริบทระราชทานสงฺกุมารนคฺโคตฺติ เรอภิลลโ
หลังอุทกวาริลงนมือพราหมณฺ คังพระห้อยไว้ให้งามกั้คงแ้ว แล้วก็ออกพระ
อุทานวาจาอินแจ่มใส ว่าพราหมณฺเออ ลูกทั้งสองของเรานี้เรารักกั้คงใจ
นียบเนตร เหตุว่าเรารักพระโพธิญาณยิ่งกว่าสงฺกุมารใดร้อยเท่าพันทวี (หน้า51) 9-12

เรอภิลลโหลังอุทกวาริลงนมือพราหมณฺ การหลังน้ำลงบนมือเป็นสัญลักษณ์ของ
การมอบให้เป็นอำนาจสิทธิ์ขาดของผู้นับ ในที่นี้แสดงว่าพระเวสสันดรทรงยกสงฺกุมารให้แก่
ชูชกแล้ว ไม่มีสิทธิ์เป็นเจ้าของสงฺกุมารอีกต่อไป

คังพระห้อยไว้ให้งามกั้คงแ้ว เป็นการใช้อยู่มาว่าในขณะที่พระเวสสันดรทรง
หลังน้ำลงบนมือพราหมณฺนั้นทรงตั้งจิตสำรวมพระห้อยไว้ของใส บริสุทธิ์ ประจุคงแ้วที่ใส
สะอาด บริสุทธิ์ นั้นเทียว

ลูกทั้งสองของเรานี้เรารักกั้คงใจนียบเนตร เป็นการใช้ภาพพจน์แบบอุปมา
เช่นกัน พระเวสสันดรทรงกล่าวว่กุมารทั้งสองเป็นสิ่งที่พระองค์ทรงรักมากเหมือนกับคง
คาดวงใจนั่นเอง การใช้อยู่มาให้ความรู้สึกว่ทรงรักสงฺกุมารอย่างยิ่ง

อัสจรรยก็บ้นกาลบังเกิดมี อหิ มหาปฐวี อินว่ภาคหิขพระธรณีอินหนานน่นโคสอง
แสนสี่หมื่นโยชน์ เสียงอุโฆษครันครันคังไฟบรรลัยกัลป์จะหลาญโลกให้ทำกายวาย
วินาศ ผุ่สัศวีจตุบทวิบาทคึ้นเตนเตนโคจนโคคึ้น ประหนึ่งว่ปากหินจะผลึกคว่า
หล่าแหล่งให้ลิกหงาย ออกางพระธรณีจะแะแยกแตกกระจายอยู่รอนๆ สะเทือน
สะท้านเลือนลั่นอยู่ครันครัน คัจหนึ่งว่เป็นสีกแสนนั้คมากระหน้าเข้ายั้งอยู่เปรี๊องๆ
เสียงจะฉาดจาง หังพญาชสารชาคิจิตหิหคึ้น ทะลิ่งถนร็องวะแหวๆประแปร์แปร์น
แล่นทะลวงวงกว้างทางายเจย ประหนึ่งว่จะเสยสอชเอาคงควาวเหียมหัว
กระหิมคคมันอยู่ยักๆ คัจว่ใครมาญนงแกลงผัดทานเทือกชชานอยู่ยักยัก สะอิก
เข้าโคแห่งเงาอยู่ผลุดผลัง ไมโลหังผะผางโผงลัมพินาศ หังพญาพาผมฤคราชเสื่อ
โครงครระคราจครึ้มกระหิมเสียง สำเนียงกองร็องปะเป็นบิ่บดิบชชานของแอกเชียว
เลี้ยวพันตัวสั้นอยู่ยักๆ ประหนึ่งว่จะฉาโคมโงมจิกจิบเอาคัควิในโพวัน มาคาบ
คันคินเสียวค้ำเกี้ยวเป็นนั้คชา หังพญาภาสรวักลาก็ลึบเขาโชชคโคคองเชิง เริง
ลฤทธิกรโลชวิคควิวอยู่ฉานๆ ประหนึ่งจะควานควักให้คคคิน สีนรูปพุทธราชา หัง
พญาเขาพระสุเมรุก็เอนอ่อนอยู่ทบเทา แ้วเก้าเนาวรัตนแสนสัศวีรัตนเรองรอง

ห้องสารการอยู่ถึงมี สาคโร ทั้งพระสมุทรสาครวิจวน บันกาลน้ำพุ้งเป็นผอขฝน
 พญานาคฤทธิรณเล็กทั้งทานสลอนลอยอยู่ไปมา ทั้งพญาครุฑราชบัณฑุกัโผผินบินขึ้น
 เวหน เล่นลมบนอยู่ลิบลิ่ว เมฆหมอกปลิวอยู่เกลื่อนกลาด บนอากาศก็วิกลเป็น
 หมอกกลุ่มอัมพรชรอุม้อบลาวอลเวง เสียงกระโครมเครงครั้นครั้น ฟ้าผนสวรรค์
 ก็เฟื่องฟู้งเป็นฟองผอข เมฆลาเหาะลอยล่อนแกวอยู่แนววิบ รามสูรชอขบชอขชอ
 แสงสำขมมีแนววาวแววสว่าง อสูรก็ขว้างขวานประหารอยู่เปรื่องๆ เสียงสนั่น
 ลั่นโลกวิจลจกลางก เทพเจ้าในเมืองบนก็เขื่อนบิกนิรมิตกาย ชูเศียรควายสักการ
 บูชา เทหคานินกรณับโกฏิน้อมเศียรศิโรคนอยู่ไสว ยกพระกรไหวอยู่ถึงมี ว่า เจ้า
 ประคองของสัตว์ผู้ยากเอื้อ ยากที่บุคคลผู้ใดเลยจะทำได้ เว้นไว้แต่หนอพระชินศรี
 อันทรงสร้างบารมีมามากแล้ว ขอให้พระทูลกระหม่อมแก้วจงสำเร็จ แก่พระวิสุทธิ
 สร้อยสรพชญุพุทธอัครอนาวรณพญาน ในอนาคตกาลนั้นเถิด (หน้า 51-52) ¹⁶⁻⁵

การพรรณนาความในตอนนี้เป็นการใช้สัญลักษณ์ ความอัศจรรย์ที่เกิดขึ้นเมื่อพระเวส
 สิ้นครทรงบริจาตทานเป็นสัญลักษณ์ทั้งสิ้น ความอัศจรรย์ที่เกิดขึ้นนี้ไม่ใช่ปรากฏการณ์ธรรมชาติ
 ที่เกิดขึ้นบ่อยๆ เช่น แผ่นดินสะเทือนเลื่อนลั่น ผุ่งสัตว์พากันคิดค่นอง เขาพระสุเมรุเอนอ่อน
 สภาพอากาศวิปริต จลาจล เป็นต้น เมื่อความอัศจรรย์บังเกิดขึ้นแสดงว่ามีสิ่งทวิเศษสุดบังเกิด
 ขึ้น เช่น การบริจาตทานของพระเวสสิ้นคร การประสูติ คริสต์ และปรินิพทานของพระพุทธ
 เจ้า เป็นต้น การใช้สัญลักษณ์จึงเป็นการเน้นว่าการให้ทานครั้งนี้เป็นการกระทำที่วิเศษ ยิ่ง
 ใหญ่ ไม่มีใครสามารถกระทำได้เช่นพระเวสสิ้นครอีกแล้ว

นอกจากนี้ก็ยังใช้ภาพพจน์ประเภทต่างๆ เพื่อช่วยเน้นให้ความอัศจรรย์ที่เกิดขึ้นซึก
 เจนยิ่งขึ้น โต้แก่ การใช้อุปมา 6 แห่ง การเลียนเสียง 5 แห่ง ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

การใช้อุปมา โต้แก่ การเปรียบว่าเสียงสะเทือนเลื่อนลั่นของแผ่นดินเหมือนกับ
 โฟบรลย์กัลป์จะเผาผลาญโลกให้วอดวาย ผุ่งสัตว์สิ้นตนแผ่นโผนราวกับแผ่นดินจะพลิกคว่ำ
 แดกแยกออก เกิดเสียงก้องกัมกับเหมือนกับเอาเป็นสักสมันตมากระหน่ำยิง ข้างฉัททันต์ฮึกเหม
 งวงคว้างาหงาอเงรราวกับจะเสยสอเอาควงควาและตมมันฮึกฮักเหมือนถูกอ้วยให้โกรธ
 แค้น พญาเสือโคร่งส่งเสียงร้องก้อง พ้าท่าโถมทะยานชบเขี้ยวเคี้ยวฟันราวกับจะโถมเข้า
 จับสัตว์กินเพื่ออาหารเสียในคำเคี้ยว และพญาอากาศ(ควาย)ก็ลิบเขาลองเสียง โล่วิกไปทั่ว
 เหมือนกับจะคว้านควักคักคิน การใช้อุปมาดังกล่าวเป็นการเน้นให้เห็นภาพความอัศจรรย์ที่

เกิดขึ้นโดยชัดเจนยิ่งขึ้น และให้ความรู้สึกว่าเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นนั้นน่าอัศจรรย์จริงๆ เป็นเหตุการณ์
ที่ผิดปกติอย่างยิ่ง

การเลือนเสียง โคนก่ เสียงเป็นดังเปรี้ยวๆ เสียงข้างร่องวะแหวๆประแปร์แปร์น
เสียงเสื่อร่องปะเบียบบี้ เสียงสภาพอากาศที่วิปริตแปรปรวนดังกระโครมเครงครั้นครั้น และ
เสียงฟ้าผ่า(อสุรชว่างขวาน)ดังอยู่เปรี้ยวๆ การใช้คำเลือนเสียงดังกล่าวนั้นมีผลให้รู้สึกว่าเป็นเหตุ
การณ์ที่เกิดขึ้นเป็นจริงเป็นจัง คือคุณสมบัติของมันเอง

ฝ่ายพระชาติจึงกราบบังคมทูล ว่าข้าแต่เรสุรสมเด็จพระบิดาเจ้าข้าเอ๋ย ภาระไร
เลยไม่ปรานี ว่าพระแม่มีตรีเป็นเพื่อนยาก เมื่อเข้าพระแม่เจ้าจะจากไปสู่ป่า ก็
พาลูกทั้งสองรามามาฝากฝัง ทรงพระกั้นแสงสั่งแสนทเวช ควรแล้วหรือพระบิดุเรศ
มานิ่งใด ให้เข้าจัญไรตะแถมาคีค่าไปค่อนหน้าพระที่นั่ง ฝีมไ้กระไรดังอยู่ควิบเควี่ชว
เสียวส่ายแหงจะบรรลือ ลูกนี้ขอมือขึ้นไหว้ตะแถย้งโกรธ ลูกร้องๆขอโทษตะแถย้ง
ดี แดกทุกทีทุกทีทุกฝีมไ้ เลือคนี่ไหลลงหยดข้อย พระบิดาเจ้าเอ๋ยไปรคทอพระ
เนตรหลังลูกน้อยๆนี้บ้าง ลูกที่ซัดที่ชวางตะแถย้งไมคิลเคย เจ้าประคุณของลูก ๒๐1 4-11
เอ๋ย สุกที่ลูกนี้จะกลันจะทนทนกำถิงแล้ว แดคคองๆพระชนนีจะวิเววมามากหามิได้ (หน้า52)

ควรแล้วหรือพระบิดุเรศมานิ่งใด เป็นการใช้คำถามที่ช่วยสะกิดพระทัยให้พระเวส
สันดรทรงรำลึกถึงการที่ทรงนิ่งเฉยให้ชู้ชกเหมือนศีสองกุมารว่าสมควรแล้วหรือ เพราะก่อนที่
พระนางมีตรีจะเสด็จไปหาผลไม้ในป่าก็ทรงพรำรำพันฝากฝังให้พระเวสสันดรช่วยดูแล ปก
ป้องคุ้มครองสองกุมารด้วย การใช้คำถามจึงเป็นการสะกิดใจให้คิดถึงการกระทำที่เป็นอยู่

ฝีมไ้กระไรดังอยู่ควิบเควี่ชว คำว่า ควิบเควี่ชว เป็นการใช้คำเลือนเสียงที่เกิด
จากชู้ชกใช้ฝีมไ้เหมือนศีสองกุมาร ซึ่งช่วยให้นักเห็นภาพได้อย่างชัดเจนว่าชู้ชกเหมือนศีสองกุมาร
อย่างสุดกำลัง ฝากฝังอย่างแรงและเร็วจึงเกิดเสียงดังเช่นนี้

ลูกร้องๆขอโทษตะแถย้งดี แดกทุกทีทุกทีทุกฝีมไ้ ไปรคทอพระเนตรหลังลูกน้อยๆ
นี้บ้าง และ แดคคองๆพระชนนีจะวิเววมามากหามิได้ ข้อความที่ยกมานี้ก็ใช้คำซ้ำในการบรรยาย
ความก้วย โคนก่ ร้องๆ ทุกทีทุกที น้อยๆ และ คองๆ ซึ่งการใช้คำซ้ำก่อให้เกิดภาพชัดเจนและ
สร้างความสะเทือนใจได้ดียิ่งขึ้น คังนี้

ร้องๆ ให้ความรู้สึกว่าการส่งเสียงอ่อนวอน ร้องขอ คอชู้ชกอยู่ไม่ขาดเสียง

ทุกทีทุกที ให้ภาพที่ชู้ชกคือสองกุมารว่าเมื่อตกลงไปครึ่งโกศผิวหนังก็แตกครึ่งนั้น แดก
ทุกครั้งที่ไม่ฟ้าตกลงไป

น้อยๆ ให้ความรู้สึกว่าสองกุมารน่าสงสารยิ่งนัก ถ้วยเป็นเด็กน้อยแต่ได้รับความ
เจ็บปวด ความลำบากถึงปานนี้

ค่อยๆ ให้ความรู้สึกว่าสองกุมารตั้งใจเฝ้าคอยการกลับมาของพระนางมัทรีด้วย
ความหวังว่าจะช่วยคนได้ แต่คอยแล้วคอยเล่าก็ไม่มีความหวังว่าพระนางจะเสด็จมา

เจ้าประคุณทูลกระหม่อมแก้วของลูกเอ๋ย มิโปรดข้าชาติเลยก็ทำเนา จงโปรดเกล้า
แต่เจ้ากัณหา พระน้องของข้ายังเข้านัก ทราบรักพระมารคามิตรงพระกรุณาทำ
นึ่งซึ่ง คุณแผ่นดินกระดานครึ่งกระหน้าแน่นมิไคหาวคโหว (หน้า52) 17-20

คำกล่าวของพระชาติในตอนนี้มีการใช้อุปมาประกอบ คือ อุปมาอาการนึ่งเอ๋ย ไม่
หวั่นไหว ของพระเวสสันดรในขณะนั้นว่าเหมือนกับแผ่นดินที่ถูกริงไว้แน่น จึงไม่เคลื่อน
ที่ หรือโยกเขกไปมา การใช้อุปมาช่วยเน้นให้เห็นว่าพระเวสสันดรมีน้ำพระทัยที่หนักแน่น ไม่
หวั่นไหว ทรงอดทน ออกทนอย่างยิ่ง การทำร้ายสองกุมารที่ชู้ชกทำอยู่นั้นไม่สามารถสร้าง
ความหวั่นไหวในพระทัยของพระองค์ได้เลย

กษุเห กุรเจ้าแก้วกัณหาเอ๋ย หญิงชายผู้ใดเลยเกิดมาในห้วงมหรณพทพสงสาร
ยังมีถึงซึ่งพระนิพพานตรายโค ก็หอมคองทุกข์โศกภัยประหาร ปานประหนึ่งว่าตัว
เรานะเจ้าที่ (หน้า52) ๒๒ 2-4

พระชาติกล่าวปลอบพระกัณหาโดยการชกอุทาหรณ์มาประกอบว่าธรรมคาของมนุษย์
ที่เกิดมาในห้วงวิภังสงสาร ยังไม่บรรลุดังพระนิพพาน หอมมีความทุกข์โศกอยู่รำไป เช่นเคียว
กับที่สองกุมารกำลังไต่รับอยู่ การใช้อุทาหรณ์จึงเป็นการจงใจให้พระกัณหาคลายความและยอม
รับความทุกข์ ความเดือดร้อน ที่เกิดขึ้นนั้น

ห้วงมหรณพทพสงสาร เป็นการใช้อยุติลักษณ์ ซึ่งอธิบายไว้แล้วข้างต้น

นิพพาน เป็นการใช้อยุติลักษณ์เช่นเคียวกัน หมายความว่าถึงการดับสนิทแห่งกิเลสและ
กองทุกข์ คือการมีจิตใจที่บริสุทธิ์ ปราศจากกิเลส ตัณหา อันเป็นต้นเหตุแห่งทุกข์ ถ้วยเหตุนี้
การนิพพานจึงเป็นจุดสูงสุดของพุทธศาสนา

อิมะ โน หตุติกา อสุสา โอ คิคชินนากันน้ำเสียดคาย แครูปัสตีวทั้งหลายคือกระคำย

โตโลกึกเดือน ไล่ล่อลากเลื่อนเขยื้อนขัน พระนิทรจกับริจขบั้นให้เราเล่น โอ
ที่นี้จะนานเห็นเมื่อใดจะโตกลับมาเล่นของเราอีกเล่า (หน้า 53) 3-6

พระชาติพรรณนาถึงของเล่นทั้งหลายที่พระเวสสันดรทรงปั้นไว้ให้เล่นว่าเมื่อใดจะ
โตกลับมาเล่นอีก เป็นการใช้คำถาม ซึ่งแสดงถึงความสะเทือนใจอย่างยิ่งของพระชาติที่จะ
ต้องจากไปโดยไม่รู้ว่าจะโตกลับมาอีกเมื่อไร

ธิดีเออกระไรเลยไม่เกรงขามเราบ้างเมื่อยามจน จะคิดกู่ข้างเป็นไรว่าลูกหนึ่ง
สองคนลู่อิวาตม์ ยังศกใจให้ชากมิให้เสียประโยชน์ แต่ก่อนโสภค้ำสินไต่สืบมาถึง
สี่ชั่ว หูอ่อนรู้ก็เกรงกลัวไม่ทำไต่เหมือนพราหมณ์ผู้นี้ วาริชสุเสว เม สโต เสมือน
หนึ่งพราณเบ็คมาตีปลาที่หน้าไซ บรรคาปลาจะเข้าไปให้แตกฉาน ตัวเราผู้ทำทาน
เหมือนตัวปลา พระโพธิญาณในภายหน้านั้นคือไซ ปราธนาจะเข้าไปจึงยกพระลูก
ให้เป็นทานบารมี พระลูกรักทั้งสองศรีคังกระแสะสินธุ พราหมณ์ประมาทหมิ่นมาคำตี
เสมือนกระหุ่มวาริให้ปลาตื่น (หน้า 54-55) 4 ๔ จากจุดที่ ๒ - 2

พระเวสสันดรทรงกล่าวโทษใช้การอุปมาเปรียบเทียบการที่ชูชกเหมือนคัสองกุมาร
ค่อน้ำพระพักตร์ว่าเหมือนกับพราณเบ็คมาตีปลาที่หน้าไซ จนทำให้ปลาที่จะเข้าไปในไซตก
ใจว่าขหนีไป โดยพระเวสสันดรเป็นเหมือนปลา พระโพธิญาณที่ทรงมุ่งหวังนั้นคือไซ พระ
กุมารทั้งสองเป็นเหมือนสาหร่าย ตัวชูชกก็คือพราณเบ็คที่กระหุ่มน้ำทำให้ปลาตื่น ไม่ยอมเข้า
ไซ การใช้อุปมาทำให้เข้าใจเหตุการณ์โคลกซึ่งและชัดเจนยิ่งขึ้น นั่นคือพระเวสสันดรทรง
มุ่งมั่นใฝ่ฝันในพระโพธิญาณจึงยกสองกุมารให้เป็นทานแก่ชูชก แต่ชูชกกลับเหมือนคัสองกุมารทั้ง
สองค่อน้ำพระพักตร์ ซึ่งยังผลให้พระองค์บังเกิดความหวั่นไหว กิเลสตัณหากลับเข้าครอบ
คลุมพระหทัยอีก ซึ่งไม่ใช่หนทางไปสู่พระโพธิญาณ เหมือนกับปลาที่จะเข้าไปในไซเมื่อมีใคร
มากระหุ่มน้ำหน้าไซมันยอมแตกตื่น ว่าขหนีไป ไม่ยอมเข้าไซ

ธนูจาปี คเหตุวา ก็ทรงพระแสงธนูศรกระสันมันกับมือ ข่าพราหมณ์ผู้นี้เสียเกิด
หรือ เธอก็ยักหืออยู่แต่ในพระหทัย (หน้า 55) 6-7

พระเวสสันดรทรงถามพระองค์เองว่าสมควรฆ่าพราหมณ์ผู้นี้เสียคิใหม่ เป็นการ
ถามที่ไม่ต้องการคำตอบ แสดงถึงความว้าวุ่น ทะวิกหะวน ในพระหทัยเป็นอย่างยิ่ง ไม่รู้จะ
ทำอย่างไรดี เพราะทรงมุ่งหวังในพระโพธิญาณเป็นที่สุด แต่ก็ทรงรักและสงสารสองกุมาร
เป็นอย่างนัก เช่นเคียวกัณ

ท้าวเธอดังพระสมาธิระงับดับพระวิโยค กลืนพระโศกสงบแล้ว พระหัตถ์ก็ห่อ
 แห้วแจ่มใส กุญทองอุไรหิ้งแห่ง อันบุคคลกลกลงหล่อแล้วมาวางไว้ในพระอาศรม
 หิ้งแต่ละเซอชมพระปิยมุครทามบารมี แห่งหน่อพระชินศรีเจ้านั้นแล (หน้า55) 10-13

กวีใช้การอุปมาเปรียบเทียบพระหัตถ์ของพระเวสสันดรว่าห่อแห้ว แจ่มใส ราว
 กับทองคำแท่งที่บุคคลลงใจหล่อแล้วมาวางไว้ในพระอาศรม การใช้อุปมาเป็นการเน้นให้เห็น
 ภาพพระหัตถ์ของพระเวสสันดรได้เด่นชัดยิ่งขึ้นว่าอ้อมเอิบ ห่อแห้ว เพียงใด

ณฺหะ เกตุรแก้วกัณหาเออ พี้ไคยีนเนื้อความท่านเล่าสืบกันมา ว่ากำพร้าสองประ
 การสืบสันดานโคยประเพณี นรา เองจุจยา กุมารกุมารีไคโรนีนีราศปราศจากพ่อ
 ยิงแคแม่ผู้เคียว ก็พอแลพอเหลือขื่อว่าอยู่พร้อมทั้งบิดาและมารดา ทารกา ทารก
 ผู้ไคโรนีนีราศปราศจากแม่ยังแต่พ่อผู้เคียว ก็เปล้าเปลือยไคชื่อว่าสูญสิ้นทั้งบิดาและ
 มารดา ถึงจะประโลมเลี้ยงรักษาเล่าดีไม่ถึงใจ ถึงจะไคทุกขภัยสักร้อยสิ่งอันบิดา
 แลวักนึ่งไคไม่นำพา อันคุณของพระมารดาท่านทรธณาไว้ว่าเป็นที่ยิ่ง สัจจ คำที่
 ว่ามานั้นจริงเสมออยู่แล้วนะพระน้องแก้วกัณหา เหมือนหนึ่งอกเราทั้งสองราใน
 ครึ่งนี้ พระชนนีไม่อยู่อาทรหม่อมมันจึงชมขู่เคียวเข็ญกระทำโทษ (หน้า55) ๕๑ 4-11

ข้อความที่ขมขานนี้เป็นการกล่าวโดยใช้อุทาหรณ์ คือยกกล่าวที่เชื่อกันมาแต่เดิม
 มาเปรียบเทียบกับสภาพที่ประสบอยู่ อุทาหรณ์ที่ขมมากที่สุดคือการเป็นกำพร้ามีสองลักษณะ ไคแก่
 การกำพร้าพ่อเหลือแคแม่ ลูกยังพอจะหึ่งไคเหมือนกับมีพร้อมทั้งพ่อและแม่ อีกอย่างหนึ่งคือ
 การกำพร้าแม่เหลือแต่พ่อ ลูกจะรู้สึกอ้างว้างว่าเหว ไรที่หึ่ง เหมือนกับขาดทั้งพ่อและแม่
 พร้อมๆกัน ซึ่งก็มีสภาพเหมือนสองกุมารในขณะนี้ เพราะไม่มีพระนางมัทรี สองกุมารจึงได้
 รับความทุกข์ยากลำบาก แต่ พระเวสสันดรกลับทรงนิ่งเฉย ไม่ช่วยเหลือหรือใส่พระทัยสอง
 กุมารเลย เข้าลักษณะการกำพร้าแม่เหลือแคพ่อนั้นเอง การใช้อุทาหรณ์ทำให้ผู้อ่านเข้าใจ
 เนื้อเรื่องและเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นได้ดียิ่งขึ้น

นคุณุโถ ชีวีเคน โน โอ จะประโชนอันไคกับคาวชีวิตเราเท่านั้นหาพระน้อง
 เออ กัณหาเจ้าที่ผู้เพื่อนไร จะอยู่ไปไฮให้ทนทุกข์ทรมาน มาไคความรำคาญเคือง
 แคน (หน้า55) 11-13

จะอยู่ไปไฮให้ทนทุกข์ทรมาน เป็นการใช้คำถาม คือทั้งสองกุมารต้องทนทุกข์

หรมาน ได้รับความลำบากสุดที่จะทนทานได้ แล้วจะอยู่ต่อไปอีกทำไม การใช้คำถามเน้นให้
รู้สึกถึงความทุกข์หรมานทั้งกายและใจที่ได้รับนั้นมากมายยิ่งนัก จนไม่น่าที่จะมีชีวิตอยู่ต่อไป
อีก เพราะอยู่ไปก็ยังมีแต่ความทุกข์เช่นนี้ตลอดไป

เฝ้าชราจวดยไค้เร็ววไม่ไล้ชบพัน จุกลากกระชากรันคิ้วโทโส อากชุนุโต เสมือน
หนึ่งจะเชือกเนื้อหนังกินเสียทั้งเป็นเห็นเวทนา (หน้า55) 2 น.กต.กต.กต.

กวีใช้การอุปมาเปรียบเทียบบริยาอาการของชูชกที่ไล่เหมือนตีสองกุมาร พร้อมทั้ง
จุกกระชากด้วยความโมโห ว่าเหมือนกับจะเชือกเนื้อหนังของสองกุมารกินเสียทั้งเป็น การ
ใช้อุปมาเน้นให้เกิดความรู้สึกว่าการกระทำของชูชกนั้นเหี้ยมโหด ไร้ความเมตตาอย่างยิ่ง

ตะแกล้เหลียวมาตีพระชาติเข้าคำฝาง แล้วก็เลี้ยวมาตีนางกัณหาให้ร้องอยู่กรีก
กรีกหวีทหวากกุเวทนา ควรจะส่งสารเอชคิ้วแกวกัณหา พระชลงลงหยอๆข่มขย
แลดูไม้ที่พราหมณ์ตี แล้วก็ตั้งแคะจะทรงกินแสงโสภีให้พระบิดาช่วย ว่าชีวิตลูกนี้จะ
ม้วยเสียจริงแล้ว เป็นใจนพระทูลกระหม่อมแก้วจึงนั่งเฉยเสียไค้ในครั้งนี โอน้ำ
เวทนาควอนางแกวกัณหากุมารี เธอทรงพระโสภีกินแสงให้ น้ำพระชลงนโหล
ลงหลังๆ หลางก็ร้องทูลตั้งอยู่แจ้วๆ ว่าเจ้าประคุดทูลกระหม่อมแก้วของลูกเอ๋ย
ตีลูกเสียแล้วหรือจึงนั่งเฉยเสียไค้ ปลอชให้พราหมณ์จัญไรแกล้คำคร่าไปค่อนหน้า
พระที่นั่ง ฆเร ชาติ ตั้งว่าข้าครอกเกิดในเรือนเบื้อ โยชคิบรรคาเสียสุดกำลัง (หน้า56) 2-8

กรีกกรีก เป็นการเลียนเสียงร้องด้วยความเจ็บปวดของพระกัณหาเมื่อถูกชูชกโบย
ตี ซึ่งให้ความรู้สึกที่น่าเวทนายิ่งนัก

หยอๆ หลังๆ แจ้วๆ เป็นการใช้คำซ้ำ ซึ่งให้ภาพของพระกัณหาร้องไห้จนน้ำตา
ไหลหลังลงไม่ขาดสาย และปากก็พรั่นทูลขอให้พระเวสสันดรช่วยเหลืออยู่ไม่ขาดเสียงเช่นกัน

เป็นใจนพระทูลกระหม่อมแก้วจึงนั่งเฉยเสียไค้ในครั้งนี เป็นการกล่าวโดยใช้คำ
ถาม เพื่อเน้นถึงการกระทำของพระเวสสันดรว่าทรงนั่งเฉย ไม่ยอมช่วยเหลือสองกุมาร
และสะกิดพระทัยให้ทรงเห็นแก่สองกุมารด้วย และข้อความต่อมาที่ว่า ตีลูกเสียแล้วหรือจึง
นั่งเฉยเสียไค้ ก็เป็นการใช้คำถาม โดยมิจุดประสงค์เช่นเดียวกับการใช้คำถามแรก

ตั้งว่าข้าครอกเกิดในเรือนเบื้อ เป็นการกล่าวโดยใช้การอุปมาว่าชูชกเหมือนตีสอง
กุมารอย่างทารุณราวกับว่าสองกุมารเป็นทาสเกิดในเรือนเบื้อนั้นเหี้ยว การใช้อุปมาในตอนนี

ให้ความรู้สึกว่าคุณเหมือนสีสองกุมารอย่างทารุณ โทกเหื่อม อย่างยิ่ง

โส โทธิสฺสุโต ส่วนสมเด็จพระบรมโธธิสฺสว ตรีสีโคทรงหังพระสุรเสียงแก้วกัณฑา
เสียวพระสกลภาษาเย็นระยอ เสร้าสลดระทกหื้อพระเหตุหัยเธอดอหลัง พระนาลิก
อีกตั้งอัสสาสปีสสาส น้ำพระเนตรเธอไหลหยากหยกเป็นสายเลือด ไม่เว้นวายหาย
เหือกขึงโสกา จึงเอาพระปัญญาวินิจฉัยเข้ามาชมโสกา ว่าบุตรวิโยคหนึ่งบังเกิดมี
เพราะความรัก จำจะเอาอุเบกขาเข้ามาประหารหนักให้เสื่อมหาย ท้าวเธอกลับ
สุขเกษมเปรมสบายพระกายก็ใสสด ตั้งพระจันทร์ทรงกลดนั้นแล (หน้า 57) *John 1 กัณฑา*

น้ำพระเนตรเธอไหลหยากหยกเป็นสายเลือด เป็นการใช้ภาพพจน์แบบอุปลักษณ์
เป็นการเน้นให้เห็นว่าพระเวสสันดรทรงกินแสงให้อ่างมากด้วยคำสั่งสอนสองกุมาร ทรง
มีความเศร้าโศกอย่างแสนสาหัส กินแสงให้จนน้ำพระเนตรแทบเป็นสายเลือด

ตั้งพระจันทร์ทรงกลด เป็นการใช้ภาพพจน์โดยการอุปมา คือเปรียบเทียบว่าพระ
เวสสันดรในขณะนั้นรู้สึกขึ้น ห่องใส เหมือนกับพระจันทร์ทรงกลดที่เคียว ซึ่งก่อให้เกิดภาพและ
ความรู้สึกว่าพระองค์ทรงมีความสดชื่น ห่องใส อิ่มเอิบพระทัย กับการบริจาทานในครั้งนี้
อย่างยิ่ง

เจ้าเพื่อนยากของทีเอ๋ย มาครว่าพระน้องเจ้าจะวอดวาย ตัวพี่นี่ก็จะขอตายไป
ตามเจ้า จะอยู่ไปใยเล่าให้ทนทุกข์ทรมาน (หน้า 57) *Jo 2 5-7*

ข้อความที่ยกมานี้มีการใช้ภาพพจน์ที่เป็นคำถาม แต่ไม่ต้องการคำตอบ คือพระชาติ
กล่าวว่าหากพระกัณฑาตายไปพระชาติจะอยู่ต่อไปอีกทำไมให้ทนทุกข์ทรมาน การใช้คำถามให้
ความรู้สึกว่าพระชาติมีความรักใคร่สงสารพระกัณฑายิ่งนัก

ข้าแต่เทพเจ้าทั้งหลายเอ๋ย อันศักดิ์สิทธิ์สมิตที่เครื่องบูชาควาวิชัย อันทรงพิพากรณ
และพิพอนเนตร โคโปรคเกศเกล้ากระหม่อมฉันด้วยช่วยบอกพระมารดา ว่ามี
พรานหมัดชราบุรุษไทย หากทั้งสองโสคมาทางนี้ ชื่อว่ากัณฑาชาติได้สั่งความ ให้
พระมารดาเร่งคิดตามมาให้จงได้ (หน้า 58) 1-3

ข้อความที่ยกมานี้ใช้ภาพพจน์แบบบุคลาธิษฐาน คือกำหนดให้เทพอากัณฑาทั้งหลายเป็น
เหมือนคน รับสารจากพระกัณฑาชาติไปแจ้งแก่พระนางมัทรีว่าพรานหมัดใจร้ายทาสสองกุมาร
ผ่านมาทางนี้ ให้พระนางรีบเร่งคิดตามมาให้จงได้ การใช้บุคลาธิษฐานให้ความรู้สึกทั้งสอง

กุมารมองไม่เห็นใครเป็นที่พึ่งอีกแล้ว ฝ่ายรอดยพระนางมัทรีก็ไม่เห็นเสด็จมา พระเวสสันดรก็ทรงนั่งเฉย ปลอญให้ชู้ชกดูกลางสองกุมารเข้าสู่ป่า จึงมีความหวังหรือที่พึ่งอยู่ที่เพชฌดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายเท่านั้น

มาตุคิทธิโน โอสงสารเอชคยสองกรุฑทราวมสาวท เมื่อนิราสร้างห่างพระมารดา
 ทราหมณ์ชราคะนาคีพระนอง เทพเจ้ากร่องหาวกไม่วันองค ตรีนทราหมณ์คะนค
 คีพระพลง เจ้ากร่องกรีกๆเทพเจ้ากร่องหวิคขึ้นพร้อมกันเสียงสนั่นทูกอกสัตว์ (หน้า 58) 7-9

กรีกๆ เป็นการใช้น้ำเสียงเสียงหวิคร้องของสองกุมารเมื่อถูกชู้ชกเพชฌดา การ
 เสียงเสียงหวิคร้องเราให้ เกิดความรู้สึกเวทนาสงสารสองกุมารยิ่งขึ้น

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 3 การใช้ภาพพจน์ในวรรณคดีเรื่องมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมาร

ลำดับ	ข้อความ	จำนวนครั้ง	ร้อยละ
1	การใช้อุปมา	27	29.03
2	การใช้อุปลักษณะ	3	3.23
3	การใช้บุคลาธิษฐาน	2	2.15
4	การใช้สัญลักษณ์	12	12.90
5	การกล่าวถึงความขัดแย้งคู่ขนานกัน	-	-
6	การกล่าวเกินจริง	-	-
7	การกล่าวเท้าความ	-	-
8	การใช้อุทาน	6	6.45
9	การกล่าวแยกกล่าวประชิด	1	1.08
10	การใช้คำถาม	10	10.75
11	การเล่นเสียง	12	12.90
12	การเล่นเสียง	-	-
13	การเล่นคำ	-	-
14	การใช้คำซ้ำ	12	12.90
15	การใช้คำที่มีรสความ	8	8.61
	รวม	93	100

จากตารางที่ 3 จะเห็นได้ว่า การใช้ภาพพจน์ในมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมาร นั้น การใช้การอุปมามากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 29.03 และที่มีใช้น้อยที่สุด คือการกล่าวแยกกล่าวประชิด คิดเป็นร้อยละเพียง 1.08 เท่านั้น

การใช้ภาพพจน์ในกาพย์เห่เรือ เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์

กาพย์เห่เรือบทพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์แบ่งเนื้อหาออกเป็น บทเห่ชมเรือ กระบวน บทเห่ชมปลา บทเห่ชมไม้ บทเห่ชมนก และบทเห่ครวญถึงนาง บทเห่แต่ละตอนขึ้นต้นด้วยโคลงสี่สุภาพ และขยายความด้วยกาพย์ยานี 11 ท่อนท้ายมีโคลงสี่สุภาพกล่าวสรุปความอีก 1 บท

กาพย์เห่เรือของเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์นี้ได้รับความนิยมจากผู้อ่าน ผู้ฟัง และจากกวีที่มิใช่คือเป็นแบบอย่างในการแต่งกาพย์เห่เรือ มาโดยตลอด ซึ่งความนิยมดังกล่าวนี้เนื่องมาจากความดีเด่นของกาพย์เห่เรือในด้านต่างๆนั่นเอง ได้แก่ คือเกินด้วยลักษณะสัมผัส การเลือกสรรถ้อยคำ การใช้สำนวนโวหาร การสร้างจินตนาการและอารมณ์สะเทือนใจ เป็นต้น กรมวิชาการศึกษาได้คัดเลือกมาให้นักเรียนในระดับมัธยมศึกษาตอนปลายได้เรียนกัน ในหนังสือเรียนภาษาไทยชุดภาษาพิจารณา เล่ม 1 หน้า 135-140

เมื่อนำวรรณคดีเรื่องนี้มาวิเคราะห์ในด้านการใช้ภาพพจน์ปรากฏว่าผู้นิพนธ์ทรงใช้ภาพพจน์ในลักษณะต่างๆ ดังนี้

ปางเสด็จประเวศดาว	ชลาลัย
ทรงรัตนทิมาณชัย	กิ่งแก้ว
ทรงพร้อมพวงทลไกร	แหนแห
เรือกระบวนคันแพรว	เพริศพริ้งพวยทอง (หน้า 135)

โคลงบทนี้ผู้นิพนธ์ทรงบรรยายถึงกระบวนเรือเสด็จทางชลมารคว่ามีจำนวนมาก และคู่สวยงามตระการตาอย่างยิ่ง ถ้อยคำที่กวีทรงเลือกสรรมาใช้ให้ทั้งภาพและความรู้สึกที่เกินซึ้ง ได้แก่คำว่า ทรงพร้อม แพรวเพริศพริ้ง ซึ่งจัดว่าเป็นการใช้ภาพพจน์โดยการเล่นเสียง คือเสียงพ้องสระ พร ในการบรรยายความ

ความหมายของคำดังกล่าวตามที่ปรากฏในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2525: 571, 572) มีดังนี้

ทรงพร้อม หมายถึง รวมอยู่มากมาย

พริ้งเพริศ หมายถึง งามเจิดจาย เพริศพริ้งก็ว่า

ทรงพร้อมพวงทลไกร แहनแห เรือกระบวนคันแพรว เพริศพริ้งพวยทอง จึง

ใ้ภาพของกระบวนเรือเสด็จว่ามีไพร่พลห้อมล้อมตามเสด็จมากมาย และเรือที่ตามเสด็จก็มี ความงามเจิดจาย น่าชมมาก

นอกจากนี้การที่กวีทรงใช้เสียงพยัญชนะ ทร ยังเป็นการช่วยให้การบรรยายภาพ เกินขีดขิ้น ชมัยพร วิหุธิรศานต์ (2516: 9) กล่าวว่าพยัญชนะ"ทร จะให้ความรู้สึกใน ค้านส่วองงาม หรรหฺรา หรือว่องไว รวดเร็ว" ฉะนั้นการใช้เสียงพยัญชนะ ทร จึงให้ความรู้สึก ว่ากระบวนเรือเสด็จมีความงดงาม หรรหฺรา ส่างงาม สมพระเกียรติเป็นอย่างยิ่ง

พระเสด็จโดยแค้นชล	ทรงเรือค่นงามเจิดจาย
กึ่งแก้วแห้วพรรณราย	พายอ่อนหยับจับงามงอน (หน้า135)

พายอ่อนหยับ เป็นการใช้คำที่ให้ความหมายกว้างขวางออกไป คำว่า อ่อน และ หยับ พจนานุกรม (2525:887,841) ระบุความหมายไว้ว่า

อ่อน เป็นคำวิเศษณ์หมายถึง ไม่กระต้าง ไม่จืด ไม่แก่ ไม่แข็ง หย่อน น้อย ไม่ แรง อายุยังน้อย ยังเล็กอยู่ ละมุนละม่อม คืดจาย เปลี่ยนแปลงจาย
หยับ หมายถึง อากาศชั้นลงเนิบๆ

กวีทรงนำคำว่า อ่อนหยับ มาบ่งบอกลักษณะการพายเรือ ซึ่งโดยปกติแล้วมักใช้ว่า พายช้า พายเร็ว พายจำ ไม่ใช่พายอ่อน ฉะนั้นการใช้คำดังกล่าวจึงเป็นการใช้คำที่ให้ความหมายกว้างขวางออกไป ลักษณะของการ พายอ่อนหยับ จึงให้ภาพของการพายเรือที่ละมุนละ ม่อม มีลีลาเชื่องช้าเนิบนาบ ซึ่งเป็นภาพที่งดงามตระการตา น่าชมยิ่งนัก

เรือครุฑชุกนาคหัว	ลิวลอยมาหาหันผยอง
พลพายกรายพายทอง	ร้องไห้เหโ้เหมา (หน้า135)

กวีทรงบรรยายว่า เรือที่มีโชนเป็นรูปครุฑจับชุกนาคนั้นลิวลอยมาเหนือผิวน้ำ การใช้ คำ ลิวลอย จึงเป็นการใช้คำที่ใ้ภาพชัดเจน ลิว มีความหมายตามพจนานุกรม (2525: 714) ว่าเป็นอาการเคลื่อนไปโดยเร็วจากต่ำไปหาสูง หรือจากไกลไปหาไกล เคลื่อนไป โดยเร็วควยอ่านาจกระแสดลมหรือกระแสน้ำ การที่เรือครุฑชุกนาคลิวลอยมา จึงใ้ภาพและ ความรู้สึกว่าเรือลำนั้เคลื่อนที่ไปเร็วมาก โดยปกติสิ่งที่ลิวลอยไ้กันว่าจะมีน้ำหนักเบา หรือไร้น้ำหนัก จึงล่องลอยและเคลื่อนที่ไ้เร็ว ครุฑเป็นสัตว์ประเภทนกจึงทำกิจริยาบินลิวลอยมาใน อากาศไ้ เมื่อกวีทรงนำมาใช้บ่งบอกการเคลื่อนที่ของเรือจึงใ้ความรู้สึกถึงความเร็ว และ

ท่วงท่าที่สง่างามของเรือว่าเป็นเช่นเดียวกับที่พญาครุฑโฉบหัวเอาพญานาคบินลี้วไปในอากาศ
นั้นเทียว

ร้องไห้เหโ้เหมา เป็นการใช้ภาพพจน์ประเภทเลียนเสียง คือเลียนเสียงการ
ร้องเห่เรือ ซึ่งช่วยสร้างให้บรรยากาศสมจริง รวากับว่าผู้อ่านได้เข้าไปอยู่ในกระบวนเสด็จ
หรือไค้ฉิน ไค้เห็น ค้วยตนเอง

สรमुखขี้สีก้าน	เพ็ญพิมานน่านเมฆา
มานกรองทองรงนา	หลังคาแดงแฉ่งมัจกร (หน้า135)

กวีทรงใช้การอุปมา เปรียบเทียบว่าเรือสร मुखที่มี मुखขี้สีก้านนั้นเหมือนกับวิมาน
บนสรวงสวรรค์เคลื่อนลอยลงมา(เพ็ญพิมานน่านเมฆา) การใช้อุปมาทำให้มองเห็นภาพอย่าง
ชัดเจนว่าเรือลำนี้คงมีความสวยงาม ตกแต่งไว้อย่างวิจิตรบรรจงยิ่ง เพราะในจินตนาการ
ของผู้อ่านโดยทั่วไปนั้นวิมานบนสรวงสวรรค์ย่อมเป็นสิ่งก่อสร้างที่วิเศษ สวยงามตระการตา
อย่างยิ่ง เมื่อกวีทรงนำมาเปรียบกับเรือสร मुखจึงทำให้นึกเห็นภาพไค้เห็นที่

สมรรถชัยไกรถายแก้ว	แสงแวววิบจับสาคร
เรือบเรื่องเคื่องคู่จร	ตั้งร่อนฟ้ามาแค้นคิน (หน้า135)

กวีทรงใช้การอุปมา เปรียบเทียบว่าเรือสมรรถชัยที่แล่นอยู่เหนือพื้นน้ำนั้นเหมือน
กับร่อนลงมาจากฟ้า(ตั้งร่อนฟ้ามาแค้นคิน) การใช้อุปมาในที่นี้สามารถวิเคราะห์ไค้สอง
ลักษณะ คือ

1. กวีทรงเปรียบเทียบอาการเคลื่อนที่ของเรือสมรรถชัยว่าเหมือนกับร่อนจากฟ้ามาสู่
คิน ซึ่งให้ความรู้สึกว่สิ่งที่ร่อนไค้มาจะมีความเบา และเคลื่อนที่ไปด้วยความเร็ว จึงจะ
ทรงตัวในอากาศได้ เช่น นกร่อน เมื่อกวีทรงนำมาอุปมาถึกับการแล่นของเรือว่าร่อนลงมา
จากฟ้า จึงให้ภาพที่เรือลำนี้แล่นไปเร็วมาก เหมือนไร่น้ำหนัก

2. กวีทรงเปรียบเทียบว่าเรือสมรรถชัยมีความงามสง่าเหมือนกับล่องลอยลงมาจาก
ท้องฟ้า โดยปกคิแล้วสิ่งที่มาจากฟ้าในความรู้สึกของคนทั่วไปนั้นถือว่าเป็นสิ่งที่ดี สิ่งที่ดี
มีค่า และสวยงามอย่างยิ่ง การที่กวีใช้อุปมาเช่นนี้ให้ความรู้สึกว่เรือสมรรถชัยมีความม
งาม น่าคูน่าชมเป็นอย่างยิ่งนั่นเอง

สุวรรณหงส์ทรงพู่ห้อย	งามชคช้อยลอลหลังสินธุ์
----------------------	------------------------

เพียงหงส์ทรงพรหมินทร์

ลินลาศเลื่อนเคื่อนคาชม (หน้า135)

กวีทรงใช้การอุปมาเปรียบเทียบว่า เรือสุวรรณหงส์มีความสง่างามราวกับหงส์ที่เป็นพาหนะทรงของพระพรหม การเปรียบเทียบดังกล่าวให้ความรู้สึกที่ว่าเรือลำนี้มีความงามสง่าสมกับเป็นเรือที่ประทับ เพราะพระพรหมเป็นเทพเจ้าที่ยิ่งใหญ่องค์หนึ่ง พาหนะทรงคือหงส์ย่อมมีความสง่างาม และพิเศษ สมกับที่ทรงใช้เป็นพาหนะทรงเช่นเคื่อนคาชม

นอกจากนี้กวียังทรงใช้คำที่ให้ความหมายกว้างขวางออกไป ในการบรรยายภาพการเคลื่อนที่ของเรือสุวรรณหงส์ คือ คำว่า ชกช้อย และ ลินลาศ ซึ่งพจนานุกรม (2525: 252,714) ให้ความหมายไว้ว่า ชกช้อย หมายถึง อ่อนช้อย มีลักษณะกิริยาท่าทางงดงาม ส่วน ลินลาศ หรือ ลีลาศ เป็นกริยาหมายถึง เอื้องกราย เकिनนวนาค การใช้คำในที่นี้เมื่อพิจารณาจากความหมายของคำแล้วน่าจะใช้นับออกากับกิริยาของคนมากกว่าจะใช้นับเรือแต่กวีก็ทรงเลือกสรรมาใช้ได้อย่างเหมาะสม ให้ภาพของเรือสุวรรณหงส์ว่าเลื่อนลอยอยู่เหนือผิวน้ำอย่างช้าๆ ค่อยๆทำที่สง่างาม จนเคื่อนคาชม คือชวนให้ดู ให้ชม ความงดงามดังกล่าว

เรือชัยไวว่องวิ่ง

รวกเร็วจริงยิ่งอย่างลม

เสียงเส้าเร้าระคม

หม่ท่ายเอ็น เकिनคู่กัน (หน้า135)

กวีทรงใช้การอุปมาเปรียบเทียบให้เห็นว่า เรือชัยแล่นไปเร็วมากอย่างกับลม คือแล่นเร็วราวกับลมพัดนั่นเอง การอุปมาทำให้นักเห็นภาพว่าเรือลำนี้แล่นไปเร็วมาก

คชสีห์ที่ผาค่ผ่น

ดูก็งเป็นเห็นชบช้น

ราชสีห์ที่อินฮัน

คั่นสองดูคู่ยิ่งยง (หน้า135)

กวีทรงใช้การอุปมาว่าเรือที่มีโชนเป็นรูปคชสีห์นั้นมีท่าทางผาค่ผ่นราวกับมีชีวิตจริงๆ การอุปมาช่วยสร้างภาพให้มองเห็นการโลดแล่นของเรือคชสีห์ว่าแล่นด้วยความเร็วผ่าระลอกคลื่นที่มาปะทะ ทำให้เรือโชนตัวชันลง คือยวบลงเมื่อระลอกคลื่นผ่านไป และกระโจนขึ้นเมื่อคลื่นลูกใหม่มาปะทะ ซึ่งเมื่อมองดูแล้วเหมือนกับอาการกระโดดโจนไปโดยเร็วของคชสีห์นั่นเอง

เรือม้าหน้ามุ่นน้ำ

แล่นเฉื่อยฉ่ำล้าระหง

เพียงม้าอาชาทรง

องค์พระหายผายผ่นผอง (หน้า135)

เฉื่อยฉ่ำ เป็นการใช้คำที่ก่อให้เกิดภาพ คือกวีกล่าวว่าเรือม้าแล่นไปในน้ำอย่าง

ช้าๆ ไม่รีบร้อน แล่นไปเอื่อยๆด้วยความสง่างาม

นอกจากนี้กวียังทรงใช้การอุปมาเปรียบเทียบว่าเรือที่มีโชนเป็นรูปม้าน้ำก็เหมือนกับม้าทรงของพระพาส การใช้อุปมาช่วยให้เด็กเห็นภาพได้ชัดเจนว่าเรือลำนี้คู่สง่า งามงาม น่าภาคภูมิใจ เช่นเดียวกับม้าทรงของพระพาสนั้นเหียว

นาคาหน้าคังเป็น	คูเขม่นเห็นชบช้น
มั่งกรดอนหลายพัน	ทันแข่งหน้าวาสุกรี (หน้า136)

ภาพขบขันที่กวีใช้การอุปมาเปรียบเทียบว่าเรือที่มีโชนเป็นรูปนาคนั้นก็เหมือนกับนาคเป็น ซึ่งแสดงว่าโชนเรื่อนั้นทำได้เหมือนจริงอย่างยิ่ง ยามที่เรือแล่นไปจึงให้ความรู้สึกราวกับว่านาคนั้นมีอาการเหมือนนาคที่มีชีวิต เป็นนาคจริงๆ

เลียงหาง่าเท้าโศน	เหียงใจนไปในวาริ
นาวาหน้าอินทรี	มีปีกเหมือนเลื่อนลอยโศม (หน้า136)

กวีทรงใช้การอุปมาในภาพขบขันถึงสองแห่ง คือ เปรียบว่าเรือที่มีโชนเป็นรูปเลียงผา ทำท่าแห่นโศนเหมือนกับมันจะโชนลงสู่พื้นน้ำ การอุปมาทำให้เห็นภาพว่าเรือลำนี้แล่นโดยเร็ว และเคลื่อนไหวโชนตัวขึ้นลงตามระลอกคลื่น มีท่าทางเช่นเดียวกับอาการแห่นโศนของเลียงผานั้นเอง

การใช้อุปมาแห่งที่สอง คือ กวีทรงอุปมาว่าเรือที่มีโชนเป็นรูปนกอินทรีกางปีกนั้นเหมือนกับเลื่อนลอยลงมาจากท้องฟ้า ซึ่งให้ภาพของเรือที่แล่นผ่ากระแสน้ำมาโดยเร็ว ด้วยความสง่างาม พญาอินทรีที่เป็นโชนเรือจึงดูเหมือนกับมันบินร่อนลงมาจากฟากฟ้าเลขที่เหียว

กนตรีมีอึงอด	ก้องกาทลพลแห่โหม
โห่ฮึกครึกครันโครม	โสมนัสขึ้นร่นเริงพล (หน้า136)

คำว่า โครม เป็นการใช้คำเลียนเสียง ซึ่งให้ความรู้สึกว่ายาวนเสด็จทางชลมารคในครั้งนี้อยิ่งใหญ่ มีไพร่พลตามเสด็จมากมาย เสียงประโคมดนตรี เสียงโห่ร้อง จึงถึงอีกทีก็ถ่วงไปทั่วท้องน้ำ

พิศพรรณปลาวายเคล้า	คลึงก้น
ฉวีสุภาควางจันทร์	แจ่มหน้า

มัทสยาอ้อมพัวพัน
ควรดูพรากรมองช้า

พิศวาส
ชวคเลลาคถึงชม (หน้า136)

สุภาควงจันทร์ เป็นการใช้คำที่เป็นภาษาเฉพาะของกวี ซึ่งให้ความรู้สึกว่าง
ที่กวีทรงคิดถึง ฤวิลา เป็นหญิงที่มีดวงหน้างามดังพระจันทร์

นวลจันทร์เป็นนวลจริง
คางเบือนเบือนหน้ามา

เงางามทริ้งยิ่งนวลปลา
ไม่งามเท่าเจ้าเบือนซ้าย (หน้า136)

กวีทรงใช้ภาพพจน์แบบการเล่นคำถึงสองแห่ง คือ เล่นคำว่า นวล และคำว่า
เบือน กวีทรงกล่าวว่ปลา นวลจันทร์มีสีนวลงามก็จริงแต่ผิวกายของนางนั้นงามทริ้ง หุคห่อง
ยิ่งกว่าสีนวลของปลาเสียอีก คำว่า นวล พจนานุกรม (2525: 424) ให้ความหมายว่า
เป็นคำนามหมายถึงสีขาวปนเหลือง เป็นคำวิเศษณ์หมายถึงผิวห่องเป็นของใส งามหุคห่อง
การเล่นคำในที่นี้จึงให้ความรู้สึกว่ผิวกายของนางที่กวีทรงกล่าวถึงนั้นงามหุคห่อง เป็น
ของใสยิ่งนัก

การเล่นคำอีกแห่งหนึ่งทรงกล่าวว่ปลาคางเบือนที่เบือนหน้ามานั้นยังไม่งามเท่า
งามที่นางเบือนหน้าหน้ากวี คำว่าเบือนในที่นี้จะหมายถึงการที่นางแสดงกิริยาค่อนควัก ไม่
พอใจ หรืองอน ซึ่งอาการที่นางเบือนหน้า หรือหันหน้าหนีเพราะงอน หรือโกรธเคือง กวี
ทรงเห็นว่เป็นกิริยาที่น่ารัก น่าเอ็นดู เป็นที่ประทับใจกวีมาก เมื่อจะกล่าวถึงคำว่า เบือน
จึงสะกิดพระทัยให้นึกถึงอาการของนางคังกล่าว

เทียนทองงามคังทอง
กระแแทนหน้าช่าย

ไม่เหมือนน้องห่มคาคพราย
คังสายส่วทลาคจากสม (หน้า136)

กวีทรงใช้การอุปมาสองแห่ง คือ เมื่อกล่าวถึงปลาคะเทียนทอง และเมื่อกล่าว
ถึงปลาคะแห คังนี้

ทรงอุปมาว่ปลาคะเทียนทองนั้นมีเกล็ดสีเหลืองงามคังทอง แต่ก็ยังไม่งามเหมือน
ที่นางห่มคาคาคทอง คำว่า คาค พจนานุกรม (2525: 340) ระบุว่า เป็นชื่อผ้าชนิดหนึ่งทอ
ด้วยไหมความถี่เงินแล่งหรือทองแล่งจำนวนเท่ากัน การใช้อุปมาแสดงว่เมื่อนางห่มคาค
ทองนั้นดูสวยงามยิ่งนัก เพราะประกายของไหมกับทองที่ดูแพรวพราว ระยิบระยับ ปลาคะ
เทียนทองที่ดูว่างามคังทองจึงเทียบกับที่นางห่มคาคาคทองไม่ได้

อีกแห่งหนึ่งทรงอุปมาว่าแลกระแหน่ที่แห่างคู่นั้นก็เหมือนกับที่นางห่างไกล พลัดพรากไป การอุปมานี้แสดงถึงความผูกพัน ความรำลึกถึงของกวีที่มีค่อนข้างว่ามากมายยิ่งนัก เพราะแม้แต่ทรงเห็นปลาที่มีชื่อไปในท่านองการแห่างจากนั้นก็ทำให้พระองค์ทรงรำลึกไปถึงนาง

คำว่า กระแหน่ กับแห่าง เป็นการเล่นคำ คือกวีทรงเล่นคำว่า แหน่ ชื่อของปลา ทำให้ทรงรำลึกถึงการแห่าง ห่างไกลจากนาง

คำว่า สายสวาท เป็นการใช้คำที่เป็นภาษาเฉพาะของกวี คำนี้พจนานุกรม (2525 : 802) ให้ความหมายว่าหญิงที่รักจับใจ การที่กวีทรงใช้คำนี้เรียกนางให้ความรู้สึกว่าการที่ทรงรักหญิงคนนี้อย่างจับใจ คือทรงรักมากนั่นเอง

แก้มซ้ำซ้ำใครต้อง

อันแก้มน้องซ้ำเพราะชม

ปลาทุกทุกช่อกรม

เหมือนทุกช่อที่จากนาง (หน้า 136)

กวีใช้การเล่นคำสองแห่ง คือเล่นคำว่า ซ้ำ และคำว่า ทุกช่อ กวีทรงกล่าวถึงปลาที่ชื่อแก้มซ้ำว่าแก้มมันซ้ำเพราะใคร แต่แก้มของนางนั้นซ้ำเพราะถูกกวีเชยชม การเล่นคำในที่นี้ให้ความรู้สึกว่าการที่นางมีความสัมพันธ์กับอย่างใกล้ชิด และเมื่อกวีทรงกล่าวถึงปลาทุกช่อที่ทรงรำลึกถึงความทุกช่อที่เกิดขึ้น คือเสียง ทุก ทำให้ทรงนึกถึงความทุกช่อที่ต้องจากนางมาเป็นการเล่นคำโดยอาศัยการทอเสียง ที่ให้ความรู้สึกว่าการจากนางทำให้กวีทรงเป็นทุกช่อ

น้ำเงินคือเงินขวง

ชาวพราหมณ์ช่วงสี่สาวาง

ไม่เหิมเปรียบโถมนาง

งามเรื่องเรือเนื้อสองสี (หน้า 136)

น้ำเงินคือเงินขวง เป็นการใช้อุปสรรค เพื่อบอกว่าปลาน้ำเงินนั้นมีเกล็ดเป็นสีเงินงามเช่นเงินขวง ซึ่งพจนานุกรม (2525: 651) ระบุว่าเงินบริสุทธิ์ที่ละลายและย่อยลงมา การใช้อุปสรรคทำให้นักเห็นภาพว่าเกล็ดปลาน้ำเงินที่เป็นสีเงินบริสุทธิ์นั้นยังไม่เท่าผิวกายของนาง ที่มีผิวสองสี กุหลาบแดง เรือ เรือง งามยิ่งนัก การใช้อุปสรรคในตอนต้นจึงเป็นการเน้นว่าผิวกายของนางนั้นงดงามเพียงใด

หางไก่อ้อแหวกว้อ

หางไก่อ้อไม่มีหงอน

คิคองคองค้อเอออ

คมประบัวอ้อเอ้อมไร (หน้า 137)

อนงคองค้อเอออ เป็นการใช้คำที่เป็นภาษาเฉพาะของกวี ซึ่งหากแยกพิจารณา

สุดาทวาง เป็นการใช้ภาษาเฉพาะของกวีเมื่อกล่าวถึงนาง

แมลงภูคู เคียงว้าย	เห็นคล้ายคล้ายนำเขยชม
คิดความยามเมื่อสม	สนิทเกล้าเจ้าเอวบาง (หน้า137)

เจ้าเอวบาง เป็นภาษาเฉพาะของกวีสำหรับเรียกนางที่รัก ซึ่งให้ความรู้สึกที่นางมีรูปร่างอรชรอ่อนแอ นอบบาง น่ารักอย่างยิ่ง

หวิเทศเทศชื่อปลา	ลิกสุตาอ่างค่นาง
หวิเกล้าเจ้าสระสาาง	เส้นเทศสลวยรวกกลิ่นหอม (หน้า137)

สุตา เป็นการใช้คำที่เป็นภาษาเฉพาะของกวี

ชื่อของปลาหวิเทศทำให้กวีทรงระลึกถึงการหวิผสมและเส้นผสม(เส้นเทศ)ที่งามสลวยของนาง นับว่าเป็นการใช้ภาพพจน์แบบการเล่นคำ ที่แสดงว่ากวีทรงมีความผูกพันกับนางที่รักมาก แม้แต่ชื่อปลาที่ทำให้ทรงรำลึกไปถึงการกระทำต่างๆของนางได้

เส้นเทศสลวยรวกกลิ่นหอม เป็นการใช้คำที่ก่อให้เกิดภาพและความรู้สึก คือกวีทรงพรรณานางว่าเส้นผสมของนางนั้นสลวยและมีกลิ่นหอม คำที่ก่อให้เกิดภาพและความรู้สึกได้แก่ คำว่า สลวย และ รวย ซึ่งให้ความรู้สึกว่านางมีเส้นผสมที่นุ่ม เส้นเล็ก มีน้ำหนัก เป็นประกาย น่าสัมผัส และยังมีกลิ่นหอม คือมีกลิ่นหอมอ่อนๆโชยมาแผ่วเบา น่าสูดดม

ชะแวงแผ่งผั่งแนบ	ชะวากนอยแปบปนปลอม
เหมือนพี่นอยแนบถนอม	จอมสวาทนาฏบังอร (หน้า137)

กวีทรงใช้อุปมาเปรียบเทียบอาการแอบแผ่งของปลาชะแวง ปลาชะวาก และปลาแปบว่าเหมือนกับที่กวีทรงอิงแอบแนบถนอมนางที่รักนั่นเอง แสดงถึงความรักใคร่ผูกพันนางมาก เห็นอาการของปลาที่ทรงรำลึกถึงเมื่อครั้งอยู่ใกล้ชิดกับนาง

จอมสวาทนาฏบังอร เป็นการใช้ภาษาเฉพาะของกวี เมื่อนำคำมาแยกพิจารณาความหมายตามพจนานุกรม (2525.. 216,782,431,463) จะได้ดังนี้

จอม หมายถึง ผู้ที่ชอกเขียมในหมู่

สวาท เป็นคำนามหมายถึงคุณสมบัติที่ทำให้เกิดความรัก ความพอใจ หรือความยินดี เป็นคำกริยาหมายถึงรัก ยินดี หรือพอใจ

นาง หมายถึง นางละคร นางพื่อนรำ ใช้ประกอบคำอื่นหมายถึงหญิงสาวสวย
บึงอร หมายถึง นาง

กวีทรงใช้กลุ่มคำนี้เรียกนางซึ่งให้ความรู้สึกถึงนางที่กล่าวถึงเป็นหญิงสาวสวยที่
กวีทรงรักใคร่ พึงพอใจมากกว่าหญิงทั้งปวง

พิศกุ่มมัจฉา	ว่ายแหวกมาในสาคร
คณิงบุษสุกสายสมร	มาค้ำยพิงจะคีใจ (หน้า137)

บุษสุกสายสมร เป็นการใชภษาเฉพาะของกวี ซึ่งแยกพิจารณาความหมายของแต่ละ
คำตามพจนานุกรม (2525: 446,802) ได้ดังนี้

บุษ หมายถึง บ้อง
สายสมร หมายถึง หญิงที่รัก

บุษสุกสายสมร จึงหมายถึง บ้องนางอันเป็นสุกที่รัก เป็นคำเรียกที่ให้ความรู้สึกถึง
กวีทรงรักใคร่นางยิ่งนัก

เรือชายชมมิ่งไม้	มีพรรณ
ริมท่าสาครคันธ	กลิ่นเกลี้ยง
เพล็ดคอกออกแถมกัน	ชูช่อ
หอมห่นรณรสเพียง	กลิ่นเนื่อนวลนาง (หน้า137)

กวีทรงพรรณนาว่าไม้ต่างๆที่ขึ้นอยู่ริมค้ำค่างผลิคอกออกช่อสวยงาม และส่งกลิ่น
หอมหุ้ง ชื่นใจ เหมือนกับกลิ่นเนื่อของนาง

การพรรณนาความในตอนนี้กวีทรงใช้ทั้งการอุปมา และการใช้คำที่ให้ความหมาย
กว้างขวางออกไป ดังนี้

คำว่า กลิ่นเกลี้ยง และ หอมห่น เป็นการใชคำที่ให้ความหมายกว้างขวางออกไป
พจนานุกรม (2525. 110,857) ให้ความหมายไว้ว่า เกลี้ยง เป็นคำวิเศษณ์หมายถึง เรียบ
ไม่ขรุขระหรือไม่มั่วคลาย หมกไม่มีเหลือ ไม่มีอะไรติดอยู่ ส่วน ห่น หมายถึง มีความฮาก
อย่างแรงกล้า

โดยปกติคำว่า กลิ่น มักจะขยายด้วยคำว่า หอม เหม็น ฉุน หรือคำที่บ่งบอกลักษณะ
ของกลิ่น แต่กวีทรงนำคำว่า เกลี้ยง มาใช้ขยายกลิ่น จึงให้ความรู้สึกถึงกลิ่นหอมของมวล

ดอกไม้ที่น้ไม่ขรุขระ เรียบๆ คือกลิ่นกลมกลิ่นกันที กลิ่นผสมผสานกันอย่างพอดี จนเป็นกลิ่นที่หอมชื่นใจ

คำว่า หื่น ที่กวีทรงใช้แสดงความหอมของดอกไม้เช่นเคียวกัน คือโดยปกติไม่น่าจะนำมาใช้เช่นนี้ได้ ในที่นี้ หอมหื่น จึงเป็นความหอมที่กระตุ้นให้กวีเกิดความอยากในความรักอย่างแรงกล้า คือคิดถึงและต้องการนางอย่างยิ่ง

การใช้คำว่า กลิ้ง และ หื่น จึงให้ความหมายที่กว้างขวางออกไป

หอมหื่นรื่นรสเพียง กลิ่นเนื่อนวลนาง เป็นการใช้อุปมาเปรียบเทียบว่าความหอมของดอกไม้ที่ผสมผสานกลิ่นกันเป็นอย่างดีนั้นเหมือนกับกลิ่นเนื่อนางเลยทีเดียว ซึ่งทำให้กวีทรงเกิดความอึกเขม ทะยานใจ มีความอยากที่จะใกล้ชิดเชยชมนาง ให้ความรู้สึกว่านางเป็นผู้หญิงที่ทรงประทับใจมาก

เรือชายชมมิ่งไม้

ริมท่าไสวหลากหลายพรรณ

เปลือคอกอกอกแกมกัน

ส่งกลิ่นกลิ้งเพียงกลิ่นสมร (หน้า137)

กลิ่นกลิ้ง เป็นการใช้คำที่ให้ความหมายกว้างขวางออกไป ดังได้อธิบายไว้แล้ว

ส่งกลิ่นกลิ้งเพียงกลิ่นสมร เป็นการใช้อุปมา ซึ่งอธิบายไว้แล้วเช่นเคียวกัน

สมร เป็นการใช้คำที่เป็นภาษาเฉพาะของกวี พจนานุกรม (2525: 773) ให้ความหมายว่า นางงามซึ่งเป็นที่รัก การเรียกนางเช่นนี้จึงให้ความรู้สึกว่ากวีทรงรักนางยิ่ง

ชมทวงทวงนางแยม

บานแสดมแถมแสด

คิดความยามบังอร

แยมโษษฐ์มพริ้มพรายงาม (หน้า137)

กวีทรงเล่นคำว่า แยม คือการที่ดอกนางแยมแยมหรือเหยื่อให้เห็นแสดทำให้ทรงรำลึกถึงนางงามที่นางแยมยิ้ม ซึ่งเป็นที่ทำที่งงาม น่าดู ครึ่งคาครึ่งใจกวีมาก คำว่า แยม มีความหมายตามพจนานุกรม (2525: 664) ว่า เหยื่อ คดี บานแค้นอ้อๆ เหยื่อออกแค้นอ้อ การที่กวีทรงเล่นคำว่า แยม ในที่นี้สื่อคล้องเหมาะเสมกันที และเห็นภาพชัดเจน เพราะดอกนางแยมที่บ้าน เหยื่อให้เห็นแสดแค้นอ้อกับอาการที่นางเหยื่อริมฝีปากยิ้ม เหยื่อให้เห็นพันเล็กน้อยนั้นมีลักษณะเช่นเคียวกัน ไม่ใช่เป็นการยิ้มอย่างเบิกแสด กิริยาของนางจึงถูกละมุนละม่อมสมเป็นกุลสตรีอย่างยิ่ง

บึงอร เป็นคำเฉพาะที่กวีใช้เรียกนาง เสียงของคำให้ความรู้สึกนุ่มนวล ไพเราะ แสดงถึงความทะนุถนอมที่กวีมีต่อนาง

จำปาหามาแน่นเนื่อง	คลี่กลีบเหลืองเรืองอร่าม
ติดคณึงถึงนงราม	ผิวเหลืองกว่าจำปาทอง (หน้า 137)

นงราม เป็นคำภาษาเฉพาะของกวี มีความหมายตามพจนานุกรม (2525: 420) ว่า นางงาม ในที่นี้กวีทรงใช้กล่าวถึงนาง ให้ความรู้สึกว่านางเป็นหญิงที่มีความงาม

ประยงค์ทรงพวงห้อย	ระย้าห้อยห้อยพวงกรอง
เหมือนอุบะนวลละออง	เจ้าแขวนไว้ให้เรียมชม (หน้า 138)

กวีทรงใช้การอุปมาว่าดอกประยงค์ที่เห็นเป็นพวงระย้าห้อยของมานั้น เหมือนกับอุบะที่นางบรรจงร้อยมาแขวนไว้ให้กวีได้ชื่นชม การใช้อุปมาแสดงถึงความผูกพันของกวีกับนางได้เป็นอย่างดี แม้แต่ดอกไม้ก็ทำให้ทรงรำลึกไปถึงนางได้

นวลละออง เป็นการใช้คำที่เป็นภาษาเฉพาะของกวี มีความหมายตามพจนานุกรม (2525: 424) ว่า หูดม่องเป็นของใจ กวีทรงนำมาใช้เรียกนางจึงให้ความรู้สึกว่านางมีผิวขาวเนียน หูดม่องเป็นของใจ

หุดจิบกลีบแสดลม	พิกุลแกมแซมสุกรม
หอมชายราชตามลม	เหมือนกลิ่นน้องคองคิกใจ (หน้า 138)

กวีทรงได้กลิ่นหอมของดอกหุด ดอกพิกุล ดอกสุกรม ที่หอมอ่อนๆ รวยรินมาตามลม ทำให้ทรงรำลึกถึงนาง จึงทรงใช้การอุปมาเปรียบเทียบว่ากลิ่นหอมคิงกล่าวข้างเหมือนกลิ่นของนางยิ่งนัก ซึ่งเมื่อได้กลิ่นแล้วอมคิกใจ หลงใหลใฝ่หาอยู่เสมอ ให้ความรู้สึกว่ากวีทรงรักใคร่ผูกพันนางมากยิ่งนัก

พิกุลบุณนาคบาน	กลิ่นหอมหวานชานขจร
แมนุชสูคสายสมร	เห็นจะวอนอ่อนที่ชาย (หน้า 138)

กวีทรงกล่าวถึงดอกพิกุล และบุณนาค ที่บานสะพรั่ง ส่งกลิ่นหอมหวานชานขจร ซึ่งเป็นการใช้คำที่ให้ความหมายกว้างขวางออกไป คือ คำว่า หวาน ซึ่งโดยปกติแล้วจะใช้กับบอกรส เช่น รสหวาน น้ำหวาน เป็นต้น ในที่นี้กวีทรงใช้แสดงกลิ่นว่า กลิ่นของดอกพิกุลและบุณนาคนั้นหอมหวาน แต่กระจายไปไกล ให้ความรู้สึกว่ากลิ่นดอกไม้คิงกล่าวหอมเย็นชื่นใจ

เป็นกลิ่นที่หอมอ่อนๆ ไม่หอมจนฉุน เมื่อไ้กลิ่นแล้วรู้สึกซาบซ่านไปทั้งกาย คำว่า หวาน จึงให้ความหมายกว้างขวางออกไป

นุชสุกสายสมร เป็นการใ้ภาษาเฉพาะของกวี ให้ความรู้สึกว่างเป็นขอกรักสุดหัวใจของกวีเลยเถียว

ตั้งแค้นแค้นกาหลง	บานบุษบงส่งกลิ่นอาย
หอมอยู่ไม่รู้หาย	คล้ายกลิ่นผ้าเจ้าตาครู (หน้า138)

เจ้าตาครู เป็นการใ้ภาษาเฉพาะของกวี คำว่า ครู มีความหมายตามพจนานุกรม (2525: 320) ว่า งาม เจ้าตาครู จึงหมายถึง นางผู้มีนัยน์ตางาม นั่นเอง

มะลิวัลย์พันจิกจวง	ทอดเป็นพวงร่วงเรณู
หอมมาน่าเอ็นดู	ชูขึ้นจิตคิดวนิดา (หน้า138)

หอมมาน่าเอ็นดู เป็นการใ้คำที่ให้ความหมายกว้างขวางออกไป คือคำว่า น่าน่าเอ็นดู ที่ถื่นนำมาบ่งบอกความหอมของดอกมะลิวัลย์นั้นโดยปกติไม่น่าจะใช้ได้ แต่เมื่อกวีทรงใ้แล้วให้ความรู้สึกว่างกลิ่นหอมดังกล่าวเป็นกลิ่นหอมอ่อนๆ รวยรินมาที่ละน้อยๆ น่าชื่นใจยิ่งนัก

วนิดา เป็นการใ้ภาษาเฉพาะของกวี พจนานุกรม (2525: 731) ให้ความหมายว่า พึง พึงสาว

รวยรินกลิ่นรำเพย	จิตที่เคยเซยกลิ่นปราง
นั่งแนบแอบเอวบาง	หอนแห่ห่างว่างเว้นวัน (หน้า138)

เอวบาง เป็นการใ้คำภาษาเฉพาะของกวีที่แสดงถึงความรักใคร่รนางผู้มีรูปร่างอรชรอ่อนแอ

ชมดวงทวงมาลี	ศรีเสาวภาคย์หล้าหลายพรรณ
วนิดามาด้วยกัน	จะอ่อนที่ซึ่มเซย (หน้า138)

วนิดา เป็นภาษาเฉพาะของกวีเช่นที่กล่าวไว้แล้วข้างต้น

รอนรอนสุริยไ้อ	อัสคิง
เรื้อยเรื้อยลับเมรุลง	คำแล้ว

รอนรอนจืดจางง

บุษที่ เพ็ญแม่

เรื่อเรื่อเรียมคอยแก้ว

คลับคล้ายเรียมเหลือว (หน้า138)

กวีทรงพรรณนาให้เห็นภาพพระอาทิตย์ตกดินและอารมณ์สะเทือนใจของกวีเอง ด้วยการใช้คำซ้ำ คือ รอนรอน และ เรื่อเรื่อ ซึ่งมีความหมายตามพจนานุกรม (2525: 670, 692) ดังนี้ รอน หมายถึง อ่อนแสง คัดให้เป็นท่อนๆ ทอน เรื่อ หมายถึง มีลักษณะอาการต่อเนื่องกันไปไม่ขาดระยะ

รอนรอนสุริยไ้อ้อสง เรื่อเรื่อลับเมรุลง คำแล้ว จึงให้ภาพของพระอาทิตย์ที่อ่อนแสงลงและเคลื่อนคล้อยตกลงลับเหลี่ยมเขาไปที่ละน้อยๆ ตัดก้องกันจนหมกดวง

รอนรอนจืดจางง บุษที่ เพ็ญแม่ เรื่อเรื่อเรียมคอยแก้ว คลับคล้ายเรียมเหลือว ให้ความรู้สึกว่ายิ่งพระอาทิตย์คล้อยต่ำลงไปเท่าใดจิตใจของกวียิ่งระทมทุกข์มากขึ้นเท่านั้น หัวใจเหมือนถูกคัทหอน จนเจียนจะขาดใจ เผ่าแต่คอยนางสุดที่รักอยู่เรื่อมา เห็นอะไรผ่านเข้ามาในสายตาก็คลับคล้ายคลับคลาว่าเป็นนาง

สภาพธรรมชาติที่พระอาทิตย์ตกดิน ความมืดมนเข้ามาแทน แสดงว่าวันเวลาได้ผ่านไปอีกหนึ่งวันแล้ว กับความรู้สึกทุกข์ระทมใจ ใจจะขาดรอนๆ ของกวีที่ทรงพรรณนาไว้ในโคลงสอดคล้องกันอย่างยิ่ง เพราะกวีทรงรอคอยนางเรื่อมาตั้งแต่เข้าจนกระทั่งเย็นก็ไม่เห็นนางแม้แต่เงา จนจะสิ้นวันอยู่แล้วนางก็ไม่มา ความรู้สึกผิดหวัง เสียใจ จึงประดังขึ้นมาอย่างมากมาย จนกล่าวได้ว่าเมื่อพระอาทิตย์คล้อยไปมิดดวง หัวใจของกวีก็แทบจะมอดม้วยไปเช่นกัน

นอกจากนี้กวียังทรงใช้ภาษาเฉพาะเรียกนางถึงสองแห่ง ได้แก่ บุษ และ แก้ว บุษ เป็นการเรียกอย่างรักใคร่ เอ็นดู ส่วน แก้ว เป็นสิ่งของมีค่า ควรแก่การหวงแหนรักษา เมื่อกวีทรงใช้เรียกนางจึงให้ความรู้สึกว่านางมีค่า น่าหวงแหน อย่างยิ่ง

เรื่อเรื่อมารอนรอน

พิพากรจะตกคำ

สนธยาจะใกล้คำ

คำนี้หน้าเจ้าคาครู (หน้า138)

กวีทรงใช้คำซ้ำ คือ เรื่อเรื่อ และ รอนรอน เช่นเดียวกับโคลงที่ผ่านมา ซึ่งได้วิเคราะห์ไว้แล้ว

เจ้าคาครู เป็นการใช้ภาษาเฉพาะของกวีที่ใช้เรียกนางที่รัก ถึงกล่าวไว้แล้ว

เรือเรื่อยมาเรียงเรียง
ตัวเคียวมาไร้คู่

นกบินเฉียงไปทั้งหมู่
เหมือนที่อยู่คู่เคียวคาย (หน้า 138)

กวีทรงใช้คำซ้ำ คือ เรือเรื่อย และ เรียงเรียง คำว่า เรียงเรียง มีความหมายตามพจนานุกรม (2525: 690) ดังนี้ เรียง เป็นคำกริยาหมายถึง จัด (ในลักษณะที่เป็นแถวเป็นลำดับตลอดไป) เรียงๆ เป็นคำวิเศษณ์หมายถึง จวนจะคำ

ถ้าหากพิจารณาว่า เรียงเรียง เป็นคำกริยา ก็จะได้ภาพที่ฝูงนกบินผ่านมาเป็นทิวแถว ไม่ขาดระยะ แต่ถ้าพิจารณาว่าเป็นคำวิเศษณ์ก็จะได้ว่า หอเวลาจวนจะคำ พระอาทิตย์อ่อนแสงลงเรื่อยๆ ฝูงนกก็พากันบินกลับรัง ซึ่งภาพที่ใดก็ไม่แตกต่างกันนักไม่ว่าจะตีความหมายอย่างไร คือเป็นภาพของนกที่บินผ่านไปฝูงแล้วฝูงเล่า เพื่อกลับรังของมันนั่นเอง

ตัวเคียวมาไร้คู่ เหมือนที่อยู่คู่เคียวคาย เป็นการใช้อุปมาเพื่อแสดงความรู้สึกของกวี ทรงกล่าวถึงนกตัวหนึ่งที่พลัดคู่ พลัดฝูง ว่าเหมือนกับพระองค์ที่คงพลัดพรากจากนางมาอยู่เคียวคาย การใช้อุปมาจึงช่วยเน้นให้เห็นความสะเทือนใจของกวี เห็นชัดยิ่งขึ้น

เห็นฝูงงูรำพออน
สร้อยทองของเอื้องชาย

คิมบังอรรอนรำกราย
เหมือนสายสวาทนาคนายจร (หน้า 139)

ภาพขบขันมีคำที่เป็นภาษาเฉพาะของกวีในการใช้เรียกนางถึงสองแห่ง คือ บังอร และ สายสวาท ซึ่งให้ความรู้สึกว่านางเป็นหญิงสาวที่กวีทรงรักอย่างจับใจ รักอย่างสุดสวาทเลยทีเดียว

นอกจากนี้กวียังทรงใช้การอุปมา เปรียบเทียบลีลาท่าทางการย่างเอื้องของนกสร้อยทองว่าเหมือนกับอาการเอื้องกรายของนาง หากพิจารณาความหมายของคำตามพจนานุกรม (2525. 652, 663, 265, 431, 424) จะได้ว่าดังนี้

เอื้อง หมายถึง เดินอย่างไ้ปลายเท้าจกลงเบาๆ
เอื้อง หมายถึง เอี้ยว ย้ายไป เดินอย่างไ้ท่าทาง
ชาย หมายถึง หักอ่อนๆ คล้อย บ่าย ช้าเลื่อง เดินเลียบเคียงไป
นาค หมายถึง ทอดแขนให้อ่อนงาม
นาย หมายถึง เอื้องกราย กรีดกราย

กิริยาอาการที่นกสร้อยทอง ย่องเอื้องชาย จึงให้ภาพที่นกเดินอ่อนๆอย่างเบาๆ

ไถ่ฟ้ามาตัวเดียว   เก็บทองเหี่ยวเขียวเหลืองเขา
เหมือนพรากจากนางเอาไว้   เป่าใจเปลี่ยวเหลืองหวานาง (หน้า139)

กวีทรงใช้การอุปมา คือเปรียบเทียบว่าไถ่ฟ้าที่เดินเลี้ยวเหลืองเขามาตัวเดียวนั้นช่างเหมือนกับตัวกวีซึ่งนักที่ตองพรากจากนางมาไกล การใช้อุปมาให้ความรู้สึกกว่ากวีทรงมีความสะเทือนใจต่อการจากนางอย่างมากมาย

นางเอาไว้ เป็นคำเฉพาะกวีที่ใช้เรียกนาง มีความหมายตามพจนานุกรม (2525: 420) ว่า นางสาว

แขกเต้าเกล้าคู่เคียง   เรืองจับไม้ไขปีกนาง
เรียมคะนึ่งถึงเอวบาง   เคยแนบข้างร่างแรมนาน (หน้า139)
เอวบาง เป็นการใช้ภาษาเฉพาะของกวี กังไคว้เคราะห์ไว้แล้วในคอนคั้น
กุเหว่าเจ้าจับร้อง   สนั่นถ้องร้องเสียงหวาน
ไทเราะเพราะกังวาน   ปานเสียงน้องร้องสั่งชาย (หน้า139)

กวีทรงพรรณนาภริยาอาการของนกกุเหว่าว่า เจ้าจับร้อง ซึ่งเป็นการใช้ภาพพจน์ด้วยการกล่าวถึงความซัดแย้งคู่ขนานกัน คือ เจ้า กับ ร้อง คำว่า เจ้า มีความหมายตามพจนานุกรม (2525: 236) ว่าอาการที่เกาะ จับ หรือนั่งอย่างหงอยเหงา เมื่อนำมาใช้คู่กับคำว่า ร้อง จึงเป็นการกล่าวที่ซัดแย้งกัน แต่ในที่นี้เห็นว่าใช้ได้เหมาะสม ถูกต้อง เพราะธรรมชาติของนกกุเหว่านั้นชอบเกาะกิ่งๆตามกิ่งไม้ ทำท่าซบเซาอยู่เสมอ แต่ปากก็ส่งเสียงร้องไปทั่ว การใช้คำในที่นี้จึงให้ภาพธรรมชาติของนกชนิดนี้ได้อย่างชัดเจน

นอกจากนี้กวียังทรงใช้การอุปมาเปรียบเทียบว่าเสียงร้องของนกกุเหว่าที่ไทเราะกังวาน นั้น เหมือนกับเสียงของนางที่ร้องสั่งความมา เสียงของนกกุเหว่าเป็นที่ขอมริบกับทั่วไปว่ามีความไพเราะ น่าฟังยิ่งนัก เมื่อกวีทรงนำมาเปรียบกับเสียงของนางจึงให้ความรู้สึกว่านางมีเสียงที่ไพเราะ กังวาน น่าฟัง อย่างยิ่ง เช่นเดียวกับเสียงนกกุเหว่านั่นเอง

โนรีลีปานซาค   เหมือนช่างฉลากวาคแถมลาช
ไม่เท่าเจ้าโฉมฉาย   หม่ตาคพรายกรายกรมา (หน้า139)

ในกาพย์บทนี้กวีทรงใช้การอุปมาสองแห่ง ไค่แก่

โนรีสีปานซาค คือกวีทรงเปรียบว่านกโนรีมีสีเหมือนกับสีซาค พจนานุกรม (2525: 264) ระบุว่า คือสีแดงสด การอุปมาจึงทำให้นักเห็นภาพว่านกโนรีมีสีเป็นเช่นไร

เหมือนช่างฉลาควาดคนคมคาย เป็นการอุปมาว่านกโนรีมีสีสวยงามราวกับว่าช่างที่ชำฉลาควาดไปคนคมคายไว้ นกโนรี พจนานุกรม (2525: 450) กล่าวว่า เป็นนกชนิดหนึ่งที่มีลักษณะคล้ายนกแก้ว ตัวมีสีสวยงาม ส่วนมากสีเหลืองทึม และมีปีกสีเขียว หางค่อนข้างสั้น ไม่ครีวยาวอย่างนกแก้ว การใช้อุปมาของกวีจึงให้ความรู้สึกว่าการขนนกมีสีสันที่สวยงาม น่าดูยิ่งนัก

เจ้าโฉมฉาย เป็นการใช้คำภาษาเฉพาะของกวี คำว่า โฉมฉาย พจนานุกรม (2525: 251) ให้ความหมายว่ารูปงามสลิด กวีทรงนำมาใช้เรียกนางจึงให้ความรู้สึกว่าการมีความงามสลิด เป็นที่ตอ้งใจกวีอย่างยิ่ง

สัจวานาเอ็นดู
เหมือนพี่ที่จากมา

คอยหาคู่อยู่เฝ้า
ครวญหาเจ้าเศร้าเสียใจ (หน้า 139)

กวีทรงใช้การอุปมาว่านกสัจวานาที่อยู่ตัวเดียว คอยหาคู่อยู่ตัวเดียว นั้น เหมือนกับพระองค์ที่จากนางมาไกลจนต้องคร่ำครวญด้วยความเศร้าโศกเสียใจอยู่เช่นนี้ การใช้อุปมาบ่งบอกอารมณ์สะท้อนใจของกวีได้อย่างเด่นชัดว่ามีมากมายเพียงใด เพราะแม้แต่นกที่อยู่ตัวเดียวยังทรงใช้จินตนาการว่าน่าจะเหมือนกับพระองค์ในขณะนั้น

เสียงสรवलระรึนี้
เสียงบุษที่ดาโคร
เสียงสรवलเสียงทรมวย
เสียงบึงอรสมรผู้

เสียงใจ
ใครรู้
บุษที่ มาแม่
อันนั้นดามี (หน้า 139)

กวีทรงใช้คำซ้ำ คือคำว่า เสียง เพื่อทรงบรรยายว่าเสียงที่ทรงได้ยินนั้นน่าจะเป็นเสียงของนาง การใช้คำซ้ำจึงช่วยเน้นว่าความรู้สึกของกวีในตอนนั้นทรงผูกไม่อยู่กับนางเท่านั้น จึงทรงนึกใจว่าเสียงที่ได้ยินนั้นเป็นเสียงของนางอย่างแน่นอน ไม่ใช่เสียงใครอื่น

นอกจากนี้ยังทรงใช้คำที่เป็นภาษาเฉพาะของกวีในการเรียกนางถึง 5 แห่ง คือ ทรงใช้คำว่า บุษ สองแห่ง คำว่า ทรมวย บึงอร และ สมร ซึ่งแต่ละคำได้กล่าวถึงแล้วในตอนต้น

เสียงสรรวระรึ้น

เสียงแก้วที่หรือเสียงใคร

เสียงสรรวเสียงทรมาวี

สุคสายใจที่ความมา (หน้า139)

กวีทรงใช้คำซ้ำ คือคำว่า เสียง เช่นเดียวกับโคลงข้างต้น

นอกจากนี้ยังทรงใช้คำที่เป็นภาษาเฉพาะของกวีสำหรับกล่าวถึงนางที่รัก 3 คำ ได้แก่ แก้วที่ ทรมาวี และ สุคสายใจ ซึ่งแต่ละคำกล่าวไว้แล้วในตอนต้น

ยามสองห้องยามช้ำ

ทุกคืนคำช้ำออกเอง

เสียงปี่มีครวญ เสร

เหมือนเริ่มคร่ำรำครวญนาน (หน้า140)

กวีทรงใช้คำซ้ำ คือคำว่า ช้ำ ทรงบรรยายว่าเสียงช้ำห้องเพื่อบอกเวลานั้นไม่ต่างกับการที่ทรงช้ำออกอยู่ทุกคืนวัน คำว่า ช้ำ พจนานุกรม (2525: 657) กล่าวว่า เป็นกริยาแปลว่าเหี่ยวลงช้ำๆ ตีกลองหรือฆ้องถี่ๆหลายครั้งเพื่อบอกเวลาสำหรับเปลี่ยนยาม

การที่กวีทรงใช้คำว่า ช้ำ ในการช้ำห้อง และช้ำออก เป็นการสื่อความในใจให้ผู้อ่านนึกเห็นภาพและเข้าใจความรู้สึกของกวีได้อย่างแจ่มแจ้ง เพราะการใช้ไม้ตีหรือเหวี่ยงลงไปบนห้องเพื่อบอกเวลากับการใช้มือทุบตีอกด้วยความอึดอัน คับแค้นใจ มีลักษณะเช่นเดียวกัน นอกจากนี้เสียงช้ำห้องยังแสดงว่าเวลาได้ล่วงไปอีกยามหนึ่งแล้ว ความห่างไกลจากนางก็เพิ่มระยะเวลาขึ้นอีกยามหนึ่งเช่นกัน กวีจึงต้องทรง ช้ำออก ด้วยความทุกข์ระทมต่อไปอีก

เสียงปี่มีครวญ เสร เหมือนเริ่มคร่ำรำครวญนาน เป็นการใช้อุปมา คือเสียงปี่ที่กวีทรงได้ยินเจือแจ้วอยู่นั้นเหมือนกับเสียงคร่ำครวญด้วยความเศร้าโศกของกวี เสียงคนตรีโดยทั่วไปแล้วย่อมสร้างความสุข ความรื่นรมย์ ให้นักผู้ฟัง แต่ในยามนี้กวีทรงอยู่ในห้วงทุกข์ เสียงปี่ที่ทรงได้ยินจึงไม่ไพเราะ ไม่น่าฟัง กลับเพิ่มความทุกข์ให้มากยิ่งขึ้น การใช้อุปมาจึงแสดงความรู้สึกของกวีได้เป็นอย่างดี

เพรางายวายเสหฺรศ

แสนกำสรคอดไอชา

อิมพุดช้อิมชลนา

อิมโศกานานองชล (หน้า140)

กวีทรงใช้คำซ้ำ คือคำว่า อิม ในการพรรณนาความสะเทือนใจว่าทรงอิมความทุกข์ อิมน้ำตา (คือร้องไห้อย่างมาก) และอิมความเศร้าโศก การใช้คำซ้ำจึงเน้นให้เห็นว่าความทุกข์ระทม ความเศร้าโศกของกวีนั้นมีมากมายจนเต็มเปี่ยม เหลือที่จะหาหนใดแล้ว

นอกจากนี้การใช้คำว่า อิม ของกวีในที่นี้ยังจัดได้ว่าเป็นการใช้คำที่ให้ความหมายกว้างขวางออกไป อิม พจนานุกรม (2525: 907) ระบุว่า เป็นกริยา หมายถึง เค็มแล้ว พอแล้ว หายหิว หายอยาก ดังนั้นอาการอิมจึงแสดงว่าพอแล้ว รับประทานไม่ได้แล้ว เช่น อิมข้าว อิมน้ำ แสดงว่าพอแล้ว ไม่อยากรับประทานหรือดื่มอีกต่อไป ในที่นี้กวีทรงใช้ว่า อิมความทุกข์ อิมน้ำตา อิมความโศก จึงให้ความรู้สึกว่าการทรงมีความทุกข์ ความเศร้าโศกอยู่อย่างเต็มเปี่ยม และร้องไห้จนไม่มีน้ำตาที่จะร้องอีกต่อไป คือกวีไม่อาจจะทุกข์ระทมไคร้มากกว่านี้อีกแล้วนั้น

เอง

เวรามาทันแล้ว
ให้แค้นแสนสุดทน

จึงจำแล้วแก้วโกมล
ทุกข์ถึงเจ้าเศร้าเสียดาย (หน้า 140)

แก้วโกมล เป็นการใช้คำที่เป็นภาษาเฉพาะของกวี โกมล มีความหมายตามพจนานุกรม (2525: 120) ว่า ดอกบัว โดยปกติแล้วดอกบัวเป็นดอกไม้สำหรับบูชาพระ กวีทรงเรียกนางเช่นนี้จึงให้ความรู้สึกว่าเป็นกวีแล้วนางมีค่ายิ่ง เป็นหญิงที่เลิศกว่าหญิงใดๆ

งามทรงวงศ์จวาค
งามพริ้มยิ้มแฉ้มพราย

งามมารยาทนาคกรรราช
งามคำหวานลานใจฉวีล (หน้า 140)

กวีทรงใช้คำซ้ำ คือ งาม โดยการพรรณานางว่านางมีความงามพร้อม งามรูปร่าง งามมารยาท งามยิ้มแฉ้มยิ้ม และงามคำพูด คือทุกคำพูดอย่างไพเราะ น่าฟัง การใช้คำซ้ำ งาม จึงเป็นการเน้นให้เห็นว่านางมีความงามพร้อม งามทุกอย่าง เป็นที่ประทับใจกวียิ่งนัก

งามทรงวงศ์จวาค เป็นการใช้อุปมา เปรียบให้เห็นว่ารูปร่างของนางนั้นงดงาม ทั้งดูจวาคไว้ การใช้อุปมาเน้นให้รู้สึกว่างามมีรูปร่างที่สวยงามอย่างยิ่ง เพราะในการวาดภาพหญิงสาวนั้นจิตรกรย่อมตั้งใจวาดให้สวยงาม สมส่วน ควบคู่ความพิถีพิถันอย่างมาก

แต่เข้าเท่าถึงเย็น
ชายใดในแผ่นดิน

กล้ากลืนเชยเป็นอาจิด
ไม่เหมือนที่ที่ตรอมใจ (หน้า 140)

ชายใดในแผ่นดิน ไม่เหมือนที่ที่ตรอมใจ เป็นการกล่าวเกินจริง คือกวีทรงกล่าวว่าจะแต่เข้าจนเย็นทรงกล้ากลืนความทุกข์ ความเศร้า อยู่เป็นประจำ แล้วเช่นนี้จะมีชายใดในแผ่นดินที่ทุกข์ตรอมเหมือนกวีอีก การกล่าวเกินจริงเป็นการทำให้เห็นว่ากวีทรงรู้สึก

ทุกขระทมมากมายเพียงใด

เริ่มทนทุกข์แต่เช้า	ถึงเย็น
มาสู่สุขคืนเชย	หม่นไหม้
ชายใจจากสมรเป็น	ทุกข์เท่า เริ่มเลย
จากคูวันเดียวได้	ทุกข์มีปานปี (หน้า140)

ชายใจจากสมรเป็น ทุกข์เท่า เริ่มเลย เป็นการใช้คำตาม ที่เน้นให้เห็นว่า กวีทรงมีความทุกข์มากมายยิ่งนัก จนจะหาชายใจที่เป็นทุกข์เทียบเท่ากับกวีได้อีก

สมร เป็นการใช้คำที่เป็นภาษาเฉพาะของกวี ซึ่งได้กล่าวผ่านมาแล้ว

จากคูวันเดียวได้ ทุกข์มีปานปี เป็นการกล่าวเกินจริง คือกวีทรงบรรยายว่า ทรงจากนางเพียงวันเดียวแต่มีความทุกข์เหมือนกับจากนางเป็นปี ซึ่งเป็นการใช้คำว่าความทุกข์ของพระองค์นั้นมีมากจริงๆ การกล่าวเกินจริงในที่นี้หากพิจารณาอย่างละเอียดแล้วจะเห็นว่า เป็นไปได้ เพราะในความรู้สึกของคนที่ตกอยู่ในห้วงทุกข์นั้นวันเวลาจะผ่านไปอย่างเชื่องช้า น่าเบื่อ ดังนั้นการที่กวีทรงกล่าวว่า จากคูวันเดียวได้ ทุกข์มีปานปี จึงเป็นการแสดงความรู้สึกของผู้ที่ตกอยู่ในความทุกข์ได้อย่างเหมาะสม

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 4 การใช้ภาพพจน์ในกาพย์เห่เรือ ของเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร

ลำดับ	ข้อความ	จำนวนครั้ง	ร้อยละ
1	การใช้อุปมา	27	27.55
2	การใช้อุปสรรค	1	1.02
3	การใช้บุคลาธิษฐาน	-	-
4	การใช้สัญลักษณ์	1	1.02
5	การกล่าวถึงความขัดแย้งคู่ขนานกัน	1	1.02
6	การกล่าวเกินจริง	2	2.04
7	การกล่าวเท้าความ	-	-
8	การใช้อุทาน	-	-
9	การกล่าวเย้ยกล่าวประชด	-	-
10	การใช้คำถาม	1	1.02
11	การเลียนเสียง	2	2.04
12	การเล่นเสียง	1	1.02
13	การเล่นคำ	11	11.22
14	การใช้คำซ้ำ	7	7.15
15	การใช้คำที่มีรสความ	44	44.90
	รวม	98	100

จากตารางที่ 4 จะเห็นได้ว่า ภาพพจน์ที่ใช้มากที่สุดในกาพย์เห่เรือของเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร คือการใช้คำที่มีรสความ คิดเป็นร้อยละ 44.90 และที่ใช้น้อยที่สุด ได้แก่การใช้อุปสรรค การใช้สัญลักษณ์ การกล่าวถึงความขัดแย้งคู่ขนานกัน การใช้คำถาม และการเลียนเสียง คิดเป็นร้อยละ 1.02 เท่านั้น

การใช้ภาพพจน์ในมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์มหาราช

มหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์มหาราช ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส มีเนื้อเรื่องกล่าวถึงตอนที่ชูชกพาสองกุมารเดินทางออกจากป่า พอพ้นเขตป่า เทวดาคลึงใจให้หาสองกุมารไปยังเมืองเชลบุรี ซึ่งเป็นเมืองของพระเจ้ากรุงศรีอยุธยา ผู้เป็นพระอัยกาของกุมารทั้งสอง พระองค์ขอให้ตัวสองกุมารจากชูชก พร้อมทั้งมีรับสั่งให้จัดอาหารอย่างดีให้ชูชกรับประทาน ชูชกเห็นแก่กินจนต้องแตกตาย พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาจึงได้ถามถึงพระเวสสันดรและพระนางมัทรีจากพระชาติ ทรงให้จัดเตรียมกองทัพไปรับพระเวสสันดรและพระนางมัทรีกลับมาสู่บ้านเมืองอย่างสมพระเกียรติ

มหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์นี้มีแนวคิดและคำนิยามแฝงอยู่หลายอย่าง กรมวิชาการเห็นสมควรให้นักเรียนได้ศึกษา จึงคัดมาไว้ในหนังสือเรียนภาษาไทย ชุดภาษาวิจารณ์ เล่ม 2 ท 606 หน้า 147-161

ในการวิเคราะห์การใช้ภาพพจน์ของกวีจากวรรณคดีเรื่องนี้ปรากฏว่ากวีทรงใช้ภาพพจน์ประเภทต่างๆ ในการพรรณนาความ ดังนี้

โทธิสุตโต ๑ คือสมเด็จพระหน่อเนื้อเรศเพศยันตร์พงศ์พุทธางกูรผู้เป็นมิ่งมฤตวิสุทธิ
สุขุมาลชาติเฉลิมทิพพิสี (หน้า 147)

กวีทรงพรรณนาว่าพระเวสสันดรทรงเป็นมิ่งมฤตหรือมงกุฎแห่งเมืองสีตี เป็นการ
ใช้ภาพพจน์แบบอุปลักษณ์ คือกล่าวเปรียบเทียบว่าพระองค์ทรงเป็นเช่นมงกุฎ มงกุฎ เป็นสิ่ง
ที่ใช้สวมบนศีรษะ จึงเป็นของสูงอย่างเยี่ยมยอด การใช้อุปลักษณ์ในที่นี้จึงมีความหมายว่า
พระเวสสันดรทรงเป็นกษัตริย์ที่อยู่ในตระกูลอันสูงส่งแห่งกรุงสีตี คำว่า สุขุมาล พจนานุกรม
(2525: 662) ให้ความหมายว่า ละเอียดย่อน อ่อนโยน นุ่มนวล ผู้ที่ ครุฑกลสูง

สุริเย ในเมื่อพระสุริยสาธิตสมัชชะไกลคำ คล้อยคค้ำอัสถงคค เป็นเพลหาพ
พชคคจตุบทันเทิงร้อง ก้องกึกพิลลิมบประเปรียงเสียงสนั่นลั่นพันสพนาคร (หน้า 147)

บึงประเปรียง เป็นการใช้นิยามเสียงธรรมชาติ คือเสียงร้องของสัตว์ป่าต่างๆ
ที่ส่งเสียงร้องกึกก้องสนั่นป่าไปหมด การเลียนเสียงช่วยให้การพรรณนาความสมจริง และให้
ความรู้สึกเหมือนกับผู้อ่านเข้าไปในป่าและได้ยินเสียงดังกล่าวด้วย ซึ่งการร้องของสัตว์ใน
เวลาเย็นเช่นนี้ทำให้บรรยากาศวิ้งเวง น่ากลัว มากขึ้น

คจูเจ ทนุธิจฺวา หุกพระพาหาคัวลควาลักกระสันเข้ากับกอไม้ ให้สองสุริยราช
คนยลิ่งไล่เขยศ เหมือนหินแผ่นพสุธรเรศเกศ เกศกับขอนไม้ (หน้า 147)

สองสุริยราชคนย เป็นการใช้ภาษาเฉพาะของกวีที่ใช้กล่าวถึงพระกัณหาและพระ
ชาลีว่าทรงเป็นหลานของราชาจากสุริยะ (พระอาทิตย์) การใช้คำเรียกเช่นนี้แสดงถึงความ
ยกย่อง เทิดทูน พระมหากษัตริย์อย่างยิ่งว่าทรงมีชาติตระกูลที่สูงส่ง เหนือกว่าบุคคลทั่วไป
พระมหากษัตริย์เป็นผู้มีพระราชอำนาจ มีเดชานุภาพเป็นที่เกรงขามแก่คนทั่วไป จึงเชื่อกัน
ว่าสืบเชื้อสายมาจากพระอาทิตย์ที่เป็นใหญ่ในจักรวาล มีความร่อนแรง มีอำนาจมาก

หมมเหนือพื้นแผ่นดินสุธามาตอนาถนาย พระสรีรกายหมองมัวกลัวไปกลัวตุลิลแล
อเนจอนาจ (หน้า 147)

กลัว เป็นการใช้คำที่ให้ความหมายกว้างขวางออกไป โดยปกติคำนี้ พจนานุกรม
(2525: 60) กล่าวว่า เป็นคำกริยา หมายถึง เอน้ำหรือของเหลว เข้าไปสัมผัสก่อให้เกิด
แต่ในที่นี้กวีทรงใช้คำว่า กลัว กับสิ่งที่ไม่ใช่ของเหลว แต่เป็นผู้ละออง การพรรณนาความ
ในตอนนี้จึงตีความได้ว่ากุมารทั้งสองมีร่างกายหมองมัว สกปรกมอมแมม ร่างกายมีแต่ผู้
ละออง การใช้คำว่ากลัวจึงให้ภาพและความรู้สึกทั้งสองกุมารคงถูกชุกชุกกระชากลากถู
จนล้มลุกคลุกคลาน ร่างกายจึงมีแต่ผู้ละอองเต็มไปหมด

โอ้ออกพระชนกชนนีนี้จะแตกครากสักเจ็ดภาคภินหนาการ คิวพระบิณฑุรสุด
สงสารในครานี้ (หน้า 148)

ความตอนนี้เป็นการกล่าวเกินจริง คือ การพร่ำรำพันว่าความสงสารสองกุมาร
ที่ต้องตกระกำลำบากในครั้งนี้แทบจะทำให้หัวใจแตกเป็นเสี่ยงๆถึงเจ็ดเสี่ยง ซึ่งการใช้
ภาพพจน์ในที่นี้เป็นการเล่นให้เห็นว่าความลำบากที่สองกุมารได้รับนั้นมีมากเพียงใด นำ
สงสารและอเนจอนาจใจกับเคราะห์กรรมของสองกุมารเพียงไร

ค้ ทวิสิ คินวันนั้นไซร์ปัจจุสมัยราชทริกาล ราชา สยฺชโย ส่วนสมเด็จพระผู้ผ่าน
พิภพสี่ทิศรีศยฺชโยราช พระบาทเสด็จบรรทมเหนือบรมรัตนบัลลังก์ พระที่นั่งงนภณปี
สิริไสยาอาสน์ ทรงพระสุบินนิมิตผิประหลาดหลากหลายมหัศจรรย์ ว่าพระองค์ทรงสถิต
เหนือสุพรรณพิภพบรรจง อลงกตสิงหาสน์รัตนมาศอร่ามเรือง แสนเสวกามาตย์
บาทมุสิกากันองเบื่องนอบนบ เคารพรายเรียงเคียงกันคืบคั้ง คอขรับสิ่งหึงกระแสด

บุสนธิสาราราช เอโก ปุริโส ขณะนั้นยังมีชาวผู้หนึ่งพึงพิศจริตกิจรียนันท์องอาจ
มิได้เกรงยำ ภายก็เติบโตกล่าวพิพิศสังสะพิงกลัว อหาริควา นำมาซึ่งดอกบัวหึ่ง
คู่เชิดชูเข้ามาถวาย ดอกหนึ่งที่จะขยายคล้ายคลี ผลากุสุมมาลีละอวลอบหอม
ตรลบสุคนธกำจร ดอกหนึ่งคุ่มหุ่มห่อเกสรแบ่งบาน บุรุษนั้นก็กราบกรานแล้ววาง
ลงตรงพระหัตถ์ สมเด็จพระบรมกษัตริย์ก็ทรงรับ มาประทับกับพระทรวงกลางทาง
เขยชมซึ่งอุคมโกสุมพุ่มทอง แล้วแซมใส่ไว้เหนือพระกรรตทั้งสองโสมนัสปรีดา
เรณู อันว่าละอองเกสรสุคนธาอากาศาญนั้นก็โรยร่วง ลงซึมซาบอาบพระทรวง
แสนสารภีรมย์ ท้าวเธอก็ตื่นตื่นจากพระบรรทมมีทันนาน (หน้า 148-149)

ในการบรรยายความฝันของพระเจ้ากรุงสุโขทัยก็ทรงใช้สัญลักษณ์ คือ ชายที่มีจริต
กิจรยาองอาจ ไม่ยำเกรง มีร่างกายเติบโต ลำสัน นากลิ่ว เป็นสัญลักษณ์ของชุกชก ดอกบัว
หึ่งคู่ หมายถึง พระกุมารทั้งสอง ดอกบัวที่หึ่งจะแย้มบานคือพระชาติ ดอกบัวที่ยังตูมอยู่คือ
พระกัณฑ์ กวีทรงบรรยายว่ามีบุรุษที่มีลักษณะดังกล่าวข้างต้นนำดอกบัวสองดอกเข้ามาถวาย
พระเจ้ากรุงสุโขทัยทรงรับไว้และนำมาทักที่พระกรรตทั้งสองข้าง ละอองเกสรส่งกลิ่นหอมและ
ร่วงโรยลง ยังผลให้พระทัยของพระองค์ชุ่มชื่น การใช้สัญลักษณ์จึงเป็นการกล่าวแนะถึงเนื้อ
เรื่องที่จะดำเนินต่อไปให้ทราบเป็นเลาๆว่าสิ่งที่พระเจ้ากรุงสุโขทัยจะได้รับนั้นจะทำให้พระ
องค์รู้สึกยินดีและอัมเอบพระทัยอย่างยิ่ง คือการได้พบพระกัณฑ์พระชาติ ดังที่โหรทำนายว่า
"จะมีพระบวรพันธูพงศ์องค์ประยูรญาติทั้งหลายอันนานนिरาส มาสู่สมพระบรมมณฑลบาทในกรุง
นี้"

โก อมจุจา กุราหมุภิมุขอำมาตย์มาตธากกร เอคิ มุขิ อันว่าดวงพักตร์สถาพร
ผิวพรรณผ่องผุดพิศุทธิสะอาทเอี่ยมลลออกตา แห่งสองตรนุกุมารอันเดินตามพราหมณ์
ผู้นั้นไป จะเป็นบุตรธิดาภาติในยของใครคั้งนี้ อาภาติ กูมิกสุกศรีสุนทรครระสัก
ลักษณะวิลาส เหมิว กุจหนึ่งสุวรรณวโรภาสอันหุดผ่อง เมื่อทองเพลิงก็เรืองเริง
รุ่งโรจน์ อร่ามรัศมีศรีสุพรรณช่วงโชติชัยवाल ถ้ามิฉะนั้นดวงพักตร์สองกุมาร ก็
ปานประหนึ่งว่ากนกนิลชะเนื่อน้ำนพคุณวิบูล จรูญจรสภักดิ์สร้างสีลีนราคามิรู้เสรา
อุกคามุขิ กระเพื่อมอยู่ในปากเบ้าบริสุทธ์ประคุนั้น (หน้า 149)

การพรรณนาความในตอนนี้กวีทรงใช้การอุปมาถึงสองแห่ง คือทรงอุปมาว่ากุมาร
ทั้งสองมีลักษณะท่าทางที่สง่างาม ผิวพรรณผุดผ่อง สดใส เหมือนกับทองที่ทองไฟแล้วส่ง

ประกาศสุกปลั่ง โชติช่วง คำว่า ตรีสิก พจนานุกรม (2525: 317) ระบุความหมายว่า งามสง่า ไพเราะ อีกแห่งหนึ่งทรงอุปมาว่าดวงหน้าของสองกุมารเหมือนกับกนกนิคชะ ซึ่ง กรมวิชาการ (2526: 163) อธิบายไว้ในตอนท้ายของเรื่องนี้ว่าหมายถึง ทองแท่ง ทอง ล้อม ในที่นี้คือเปรียบว่าเหมือนกับทองแท่งบริสุทธิ์ที่สง่ารมี ส่งประกาย อยู่ในปากเบ้าเหนือ เตาหลอม การใช้อุปมาทั้งสองแห่งให้ความรู้สึกที่สองกุมารมีผิวพรรณ หน้าตา ที่สุกหล่อ สดใส สวยงาม สมเป็นเชื้อสายของพระมหากษัตริย์ยิ่งนัก เพราะประกายหรือรัศมีของทอง บริสุทธิ์นั้นเป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปแล้วว่ามีความสวยงาม สุกใส เรื่อเรือง เพียงใจ

สีหา วิลาว นิคุณุตา สองพะงางามตามกนิลลาค เคหคัจจกรณสิงหราชตามกนิ
ยาตรา ออกจากวิจิตรคูหาห้องเหมสदानกาญจนะแก้วพลีลลิต ทั้งสององค์ก็ทรง
สุนทรลักษณ์อันประเสริฐสิ้นทุกสิ่งสรรพที่สุดจะพรรณนา ชาครูปมาเขา เมาะ สู่
มณฑปปฏิรูปกา เสมอเหมือนรูปทองทั้งแท่งอันบุคคลแคลงเหลาหล่อทิ้งพอเนตร (หน้า 150)

สองพะงางาม เป็นการใช้ภาษาเฉพาะของกวีที่ใช้เรียกกุมารทั้งสอง แสดงถึง ความสง่างามของสองกุมารนั่นเอง

นอกจากนี้กวียังทรงใช้การอุปมาอีกสองแห่ง คือ ทรงอุปมาว่าท่วงท่าที่ทั้งสอง กุมารก้าวเดินตามกนิลลานั้นเหมือนกับอุทราชสีห์ เดินออกจากถ้ำ ซึ่งให้ภาพและความรู้สึกที่ทั้งสอง มีท่าทางการเดินที่สง่า งามอง ฝั่งผาย คู่มืออำนาจ นำขำเกรง สมเป็นหน่อกษัตริย์ยิ่ง นึก เช่นเดียวกับอุทราชสีห์ที่เป็นเจ้าป่า สัตว์อันเกรงกลัว เวลาเดินคู่สง่า มั่นคง งามอง เป็นที่ขำเกรงแก่ฝูงสัตว์ทั่วไป

การใช้อุปมาอีกแห่งหนึ่งคือทรงเปรียบว่ากุมารทั้งสองมีลักษณะที่สวยงาม และ ประเสริฐสิ้นทุกอย่างเหมือนกับรูปหล่อทองคำที่บุคคลตั้งใจเหลาหล่อขึ้นมาจนเป็นที่ถูกตาถูก ใจ การใช้อุปมาจึงช่วยให้เห็นภาพได้ชัดเจนยิ่งขึ้นว่าสองกุมารมีลักษณะท่าทางและผิว พรณที่สวยงาม สมกับที่อยู่ในตระกูลอันสูงส่ง

เกน วาจาช เปชฺเชน หรือเอ็งประโลมล่อด้วยลิ้นลมคารมอ้างเอาเล่ห์ไหน จน พระลูกกุนีมาหลงใหลให้สองพระหลาน ปานประหนึ่งว่าชีวิตปลิวออกจากกาย (หน้า 152)

ข้อความนี้เป็นการกล่าวโดยใช้การอุปมา คือ พระเจ้ากรุงสยามทรงกล่าวเปรียบ เทียบว่าการที่พระเจ้าแผ่นดินทรงบริจาสดวงกุมารให้เป็นทานแก่ชุกชุกนั้น เหมือนกับชีวิตปลิวออก

จากร่าง การใช้อุปมาดังกล่าวเป็นการเน้นให้เห็นว่าการบริจาทานของพระเวสสันดร เป็นสิ่งที่ยากยิ่ง ไม่มีใครทำได้ เพราะลูกเป็นสิ่งที่รักยิ่งของพ่อแม่ การอดกลืนให้เป็นผู้รับใช้คนอื่นจึงเหมือนกับชีวิตของพ่อแม่ปลิวออกจากร่างนั้นเทียว พระเจ้ากรุงสุโขทัยเองก็ไม่ทรงเชื่อว่าจะเป็นไปคามค่าที่ซุกกล่าว คือพระเวสสันดรทรงบริจาตสองกุมารให้เป็นทานแก่ตนเอง เนื่องจากลูกข่อมเป็นที่รักและหวงแหนยิ่งของพ่อแม่ตนเอง

โฮ เวสสันดร โสม เต็จพระหนอนเรศสุรสวรรค์ไชยเวสสันดรพระองค์ใด ผู้เป็นที่พึ่งพิงสำนักอาศัยแก่นิกรชน ธรณี รัว เสมอแนมแนมแผ่นสุธาคลอันหมาหนักเป็นที่พึ่งพิงสิ่งสำนักแก่สรรพสัตว์ทั้งปวง อิว สาคโร มิฉะนั้นประคองหนึ่งว่าห้วงมหาสาครชลาถีย์ เป็นที่ชลธิถึงหลังไหลลวงลันมา แตมหาดงคาทุกถิ่นประเทศเขคกุนนทีธาร ก็เหมือนพระบวรสันดานของพระองค์ ซึ่งทรงพระราชศรัทธามหาปิยบุตรบริจาต อันยอคชาทที่จะกระทำไ้ทรงสละให้เป็นทาน (หน้า 152)

ข้อความที่ซุกกล่าวอ้างเป็นหลักฐานพยานว่าพระเวสสันดรทรงบริจาตสองกุมารให้เป็นทานจริงๆ มีการใช้อุปมาถึงสองแห่ง คือ กล่าวว่าการมกลสันดานของพระเวสสันดรที่ทรงฝากไว้ในกาให้ทาน พระองค์เป็นที่พึ่งของพสกนิกรทั่วไป เหมือนกับพื้นแผ่นดินกว้างใหญ่ที่เป็นที่พึ่งพิงอยู่อาศัยของสรรพสัตว์ทั้งปวง หรือมิฉะนั้นก็เหมือนกับห้วงน้ำใหญ่ที่เป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำใหญ่น้อยที่ไหลหลัง ไปยังถิ่นแคว้นต่างๆ ความเปรียบทั้งสองแห่งนี้ให้ความรู้สึกว่าการบริจาตของพระเวสสันดรเป็นบุคคลที่ใ้พระทัยในการให้ทานอย่างยิ่ง ชากที่บุคคลอื่นจะกระทำไ้ พระองค์ไม่ทรงเลือกว่าจะให้ทานแก่ใคร ชนชั้นไหน เช่นเดียวกับแผ่นดินที่เป็นที่อยู่ของสรรพสัตว์ทุกชนิด หรือห้วงน้ำใหญ่ที่เป็นแหล่งเกิดของแม่น้ำทั้งปวงที่ไหลไปยังท้องดินต่างๆ ไม่เลือกว่าเป็นเขคไหน และการใช้อุปมายังช่วยสร้างความเข้าใจและอธิบายความไ้ซึกเจนยิ่งขึ้น

วันนั้นพระชาติสุริยวงศ์ไ้ทรงสดับเหตุ กอบด้วยพระกตัญญูพระคุณสม เต็จพระบิคุเรศราชชนรินทร์ มีอากที่จะออกกลันซึ่งคำวิปวาทอันประมาทหมิ่นนิทานาหมายที่จะป้องกันจักข้อครหาแห่งหม่ออำมาตย์ คุจขุนเขาลีเนรราชอันลมประคัยโลกพิคทานบันกาลาให้เอนเอียง มีมพิทธิเทพเข้าเอาพระกรประคอง เคียงให้คันคงตั้งตรงตั้งเก่า (หน้า 152)

กวีทรงใช้การอุปมาเปรียบเทียบการกล่าวแก้ข้อครหาของพระชาติว่าเหมือนกับ

ที่ภูเขาศระสุเมรุกลมประคองโลกพิททานจนเอนเอียงแล้วมีเทพผู้มีอิทธิฤทธิ์ เข้ามาช่วยประคองให้ตั้งตรงดังเดิม การอุปมาให้ความรู้สึกว่าการกล่าวแก้ข้อครหาเพื่อให้หม่อมอำมาตย์เห็นด้วยและเข้าใจการกระทำของพระเวสสันดรนั้นไม่ใช่สิ่งที่ทำได้โดยง่าย เพราะแต่ละคนยังไม่ซาบซึ้งในพระโพธิญาณ ยังข้องเกี่ยวกับโลก คือกิเลสตัณหาทั้งหลาย การชักจูงให้คลายความหรือเห็นด้วยกับการให้ทานบุตรจึงเป็นการยาก เช่นเดียวกับการประคองเขาศระสุเมรุที่เอนเอียงเพราะลมประคองโลกให้ตั้งตรงเหมือนเดิม ซึ่งผู้กระทำน่าจะมีอิทธิฤทธิ์มากจึงจะกระทำได้ พระชาติเองก็ตกอยู่ในสภาพที่ต้องใช้ความพยายามอย่างมาก จึงจะแก้คำหมิ่นประมาทของเหล่าขุนนางทั้งหลายได้

ปิตามหา ข้าแต่สมเด็จพระอัยกาธิบดีศรีสมมุติเทเวงศ์ ครอบและหรือหม่อมอำมาตย์ มาอาจองเอื้อมหมิ่นประมาท แค่มคิดทรชนนทรชนกนาคไตักนี้ เพราะพระบาท บำราศรัตนบุรีแรมหนาวเนาพนาเวศ ก็ห่อนยศเสื่อมพระเกษที่ย่ำเยง จึงหยาบหยิ่งไม่เกรงเกรงพระราชอาชญา มาแกล้งก่อข้อครหาเห็นว่าคกยาก ยลุตสู นาสูสู มเร หาโส เมื่อพระบิคุรงค์ทรงทุกขลำบากบวชเป็นชีป่า จะไคทำสกกรรมกรกุญชร อาชาชาคิราชรดชาน ทุกสิ่งทรพิศสำหรับบริจาทานมาแต่ไหน ไม่ควรที่มันจะชวนกันมาแคะไคค่อนว่า เอกก็มีแต่สองปิยบุตรสุกเสนาหาเกิดกบ็อกองค์ จึงเสียดลคคัยพระกมลประสงค์แสงพระโพธิญาณ ก็เหตุไฉนจึงไคทวทาลมิจจาชาติ ชวนกันสรรสร้างแกล้งสมประมาทนิทาคอหน้าพระที่นั่ง พระองค์ไคทรงฟังไคเคืองของละอองบเรศ ทรงพระวิมัจฉัยก้องถวนควรรแแก่เหตุอยู่หรือพระพุทธเจ้าข้า (หน้า 153)

คำกล่าวของพระชาติเพื่อแก้คำครหาของหม่อมอำมาตย์มีการใช้คำถามถึงสี่แห่ง คือคำถามแรกกล่าวว่าสมควรแล้วหรือที่หม่อมอำมาตย์มากล่าวติเตียน หมิ่นประมาทพระเวสสันดร เพราะเห็นว่าพระองค์ถูกขับไล่ออกจากบ้านเมืองไปอยู่ป่า พระเกียรติยศ พระเชษฐาภาพ จึงเสื่อมสูญ เห็นว่าคกยากหรือไร คำถามที่สองกล่าวว่าเมื่อพระเวสสันดรต้องเสด็จไปบวชอยู่ในป่าจะเอาทรัพย์สินสมบัติ ช้าง ม้า ราชรถ ที่ไหนมาบริจาทานเป็นทาน นอกจากสองกุมารผู้เป็นบุตรเท่านั้น คำถามที่สามคือเมื่อเป็นเช่นนี้แล้วเหตุไฉนหม่อมอำมาตย์จึงมาหยาบหยามนิทาคไค และคำถามสุดท้ายคือพระเจ้ากรุงสุโขทัยไคทรงฟังแล้วไม่ทรงชุนเคืองพระทัย หรือทรงวิมัจฉัยว่าควรรแแก่เหตุแล้วหรือ การใช้คำถามในที่นี้เป็นการช่วยเน้นให้เห็นคลายความว่าการกระทำของพระเวสสันดรนั้นสมเหตุสมผล ไม่น่าตำหนิ พระชาติทรงกล่าวถึงความเป็นไปได้และ

เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับพระเวสสันดรแล้วทรงหลบท้ายด้วยคำถามที่ให้คิดหาคำตอบเอาเองว่า
จะเป็นอย่างไรจึงเป็นการถึงลูกใจให้เห็นคล้อยตามข้ออธิบายที่กล่าวไว้ก่อนการตั้งเป็นคำ
ถาม

ปู่เห เม อรุณมารุญห แด่ก่อนพ่อผู้หนอนเรศราชันกิตา เจ้าเคยเฝ้าพระอัยกา
อิงแอบแนบนิ่งเหนือพระเพลา บัดนี้เห็นท่วงทักิริยาเจ้าก็เปลี่ยนแปลงเล่ห์ประหนึ่ง
ว่าพึ่งมาเป็นแขกไม่คุ้นเคย (หน้า 153)

ข้อความข้างต้นมีการใช้อุปมา คือพระเจ้ายักษ์ซึ่งทรงรู้สึกท้อพระชาติเห็นห่าง
จากพระองค์ ไม่เข้ามาอิงแอบใกล้ชิดดังแต่ก่อน ทำตัวเห็นห่าง เหมือนกับพึ่งมาเป็นแขก ไม่
คุ้นเคยกันมาก่อน การใช้อุปมาทำให้รู้สึกว่าพระชาติไม่แสดงตนใกล้ชิดสนิทสนมกับพระเจ้า
ยักษ์ซึ่งตั้งที่เคยทำมาแต่ก่อน ไม่อาจเอื้อมแสดงความผูกพันอันปักกับหลานเหมือนเช่นเคย
ด้วยทรงรำลึกว่าขณะนี้อยู่ในสภาพที่เป็นข้ารับใช้ของชูชกนั่นเอง

ทาสา มย์ แด่ข้าบาทนี้เป็นข้าช่วงใช้ของทพณาจารย์ ตั้งอาจะสามารทอาหาญ
ขึ้นไปนั่งร่วมบัลลังก์รัตนราชาอาสน์ คิดเจียมตัวกลัวพระราชอาชญา (หน้า 153)

พระชาติทรงโคตอบค้ำกล่าวข้างต้นของพระเจ้ายักษ์ด้วยการใช้คำถามว่า
ขณะนี้ตนเองคกอยู่ในฐานะเป็นทาสรับใช้ของชูชก สมควรหรือที่จะขึ้นไปนั่งร่วมบัลลังก์กับ
พระราชอา การใช้คำถามให้ความรู้สึกว่าพระชาติทรงยอมรับสภาพที่เป็นอยู่ในขณะนั้น เมื่อ
ถูกบริจาคนให้เป็นทวนแก่ชูชกแล้วจึงไม่ใช่หลานของกษัตริย์อีกต่อไป การแสดงตนอาจเอื้อม
เข้าไปสนิทสนมใกล้ชิดกับพระเจ้ายักษ์จึงไม่สมควรอย่างยิ่งในความคิดคำนึงของพระ
ชาติในขณะนั้น

มา อวจตุต ปู่จะขอท้อข้าแดลงเล่นคั้งนี้ ประหนึ่งว่าคนอยู่บนเชิงตะกอนรุมร้อน
ทวยอ็คคือนหลาย ผาบรรเทาบันเทิงสุช (หน้า 154)

พระเจ้ายักษ์ซึ่งทรงกล่าวด้วยการอุปมาว่าค้ำกล่าวของพระชาตินั้นทำให้พระ
องค์ทรงรู้สึกว่าเหมือนอยู่บนเชิงตะกอนที่รุมร้อนทวยเปลวไฟ การใช้อุปมาแสดงความรู้สึก
รุมร้อน กระทบระววยพระทัย ของพระเจ้ายักษ์จึงได้อย่างชัดเจนว่ามีมากมายเพียงใด

พระอัยกาเจ้าเอช องค์สมเด็จพระชนนีศรีสุนทรราชสุตีสสา ก็เป็นนางกษัตริย์สุชุม
โสภามิลลรูป บัดนี้ถูกเฝ้าศรีชิตชุมเสื่อสิริวิลาส ผู้โศกพิศม์คิดวิกลประหลาดกว่า

แต่ก่อนกาล ถ้วยทองแตกและแผ่นทองคำมีแต่ทุกซ์ลำบาก จะทูลบรรยายถวาย ซึ่งความยากสุดซึ่งจะรำพัน ปทุม อิว. กุจดวงดอกโกมุทบุษบันบงกชรัต มีบุคคล ข้าราชการด้วยหัตถ์ให้เหี่ยวเห็น พระบวรกายก็กลับกลายเป็นปานตั้งอุปมา (หน้า 156)

พระชาติทรงกล่าวถวายการใช้อุปมาว่าขณะนี้พระวรกายของพระนางมัทรีก็เศร้าหมอง ไร้ง่าราศี ถ้วยทรงทองหนักชักรามากรำแตกและแผ่นอยู่ในป่า พระวรกายจึงซุบซิบ หมองช้า ไม่สดใส เหมือนกับดอกไม้ที่ถูกขยำทิ้ง การใช้อุปมาช่วยสร้างภาพและความรู้สึก ได้อย่างเกินขีด คือพระนางมัทรีทรงลำบาก กรำแตกและแผ่นอยู่เสมอ พระวรกายจึงซุบซิบ เศร้าหมอง ไม่สดใสสวยงาม เหมือนกับดอกไม้ที่คนนิยมใช้บูชาพระ มีกลิ่นและลักษณะของ ดอกที่สวยงาม แต่เมื่อถูกขยำทิ้งแล้วก็ขอกช้า ไร้วางสวย ไม่น่าดู

อมมาช ปณฺเฑสา อนึ่งพระเกศโมลีของพระชนนีนาถ ก็ดำเป็นแสงสีจุกปึกภูมิ มิได้คลาดคล้ายประจุนั้น (หน้า 156)

พระชาติทรงกล่าวว่าเส้นผมของพระนางมัทรีในตอนนี้มีลักษณะเหมือนกับปีกแมลง ภู ซึ่งเป็นการใช้อุปมาที่ให้ภาพว่าเส้นผมของพระนางนั้นหยาบกระด้าง ไม่เป็นเงามัน และ สกิดไม่ดำสนิท เพราะถูกแตกกลมอยู่เสมอ

พระพุทเจ้าชาหนึ่งธรรมกว่าสรรพอนันต์นิกรสัตว์ บังเกิดในโลกโสมสงสารวิฏ อันเวียนว้อ ย่อมเส่นหาในบุครธิดานี้มิไค้ วันวายฉวนทุกคน แต่พระปู้นี้ถูพระ กมลไม่เอื้อเพื่อ ในพระทอผู้เป็นหน่อเนื้อคนยนาถ จึงเนียรเทศให้ทุเรศมาราศ รางพระนครสัจจร เข้าสู่ไพร แต่พระลูกท้าวเธอมิไค้ผู้กระอาลัยนี้ประหลาดหลาก จะมาโปรคระหม่อมมานผู้เป็นหลานมากผิดประเพณี (หน้า 156)

ข้อความข้างต้นเป็นการกล่าว เขยกล่าวประชดของพระชาติต่อพระเจ้ากรุงสุโขทัย คือพระชาติทรงกล่าวว่าธรรมศาสตร์โลกย่อมมีความเส่นหารักใคร่ลูกของตน แต่ข้างนำประ หลากที่พระเจ้ากรุงสุโขทัยกลับไม่ทรงรักใคร่ เอื้อเพื่อลูกของพระองค์ ทรงเนรเทศลูกให้ไป ทกระกล่าวลำบากอยู่ในป่าไค้ แต่กลับจะมาโปรคพระชาติผู้เป็นหลาน ข้างนำแปลกยิ่งนัก การ กล่าวประชดจึงเป็นการขำให้พระเจ้ากรุงสุโขทัยทรงรำลึกถึงการกระทำของพระองค์เอง

คโค สกุฐีสหุสธานี หมุ่สหชาติโธธิมิประมาถหมั้น หกพันสรรพางคพื้นแต่ใส่สวมเสื่อ หมวกเหมาะเกราะนามคู้ต่างๆ สีสรรพพรรณสีอย่างควรจะหึงพิศ วางหงพิจิตร

จรรยาเจริญ เนตรวิเศษโสภณเพลินบางจำพวกบร เทืองเหลืองเล่ห์สุารณพรม
 ชมพู นทนพคุณอร่ามงามเริศ เพราะเหล่านี้จากเจิกเลิศหลากสี แดงกำลัาริสมิ
 อรุณทิตา กรเรื่องจำรัสเวหาเห็นประไพพรม รยกลางบางสีสรรหวัรรณนิลา กา
 เพียงไพฑูรยประภาพิสุทธ์สุด สีเสมอมรกคอันเขียวเข้ม ขำจำพวกหนึ่งเหลือบ
 เหลียวเล่ห์ไกรลาส คิริสีชาววิสุทธ์สะอาคอุฬารตระการตา นิมวา ยดา กูดัง
 ขุนเขานิมนต์คันธมาทนคิริ อันเคียรคาศกัวยรุกชชาติทุกสิ่งสรรพสารพันมีจะนับ
 มิได้ มหาภูคคณาลโย ย่อมเป็นถิ่นที่อาศัยสุรเทพคณธรรพสรรพทานพนิกร ทั้งนัก
 สิทธิวิทยาธรดวันทุกหมู่อยู่สโมสรภิรมย์ โอสเดหิ จ ทิพเพหิ มีทั้งวานยาสารพัน
 อุดมกับโรคาทยาคิจุทพิทยโอสถปรกฏคุณประสิทธิ์ประสาที่สุดซึ่งจะพรรณนา ทิสา
 ภาคี้ ก็รุ่งเรื่องจำรัสประภัสสรประภาพรมหุดมมองทั่วห้องทิสากล ครวนาคัง
 อารณหวกสนชาติพหลทั้งสี่เหล่า ก็โอบาสทิลาสเริศเพราะอุประคณั้น (หน้า158)
 การพรรณนาความในตอนนี้กวีทรงใช้การอุปมาถึงหกแห่ง ดังนี้

กวีทรงเปรียบเทียบซุดของทหารเหล่านี้ที่มีสีเหลืองว่าเหมือนทองคำวิสุทธ์ คำว่า
 ชมพูท พจนานุกรม (2525: 254) ให้ความหมายว่า ทองคำเนือบวิสุทธ์ การอุปมาจึงให้
 ภาพของทหารเหล่านี้ว่าสวมเสื้อผ้าที่มีสีเหลืองและส่งประกายวูบวาม เช่นเดียวกับทองคำ
 วิสุทธ์

อีกแห่งหนึ่งกวีทรงอุปมาว่าทหารสวมเสื้อผ้าที่มีสีส้มเพียงไพฑูรย์ พจนานุกรม
 (เล่มเดียวกัน: 598) ระบุว่า เป็นชื่อพรรณอย่างหนึ่งในจำพวกนพรัตน์ มีสีเหลืองแกมเขียว
 หรือน้ำตาลเทา มีน้ำเป็นสายรุ่งกลอกไปมา การอุปมาจึงให้ภาพว่าทหารสวมเสื้อผ้าสีเหลือง
 แกมเขียว และเป็นสีเขียวเทียบเท่ามรกค (ใส่เสมอมรกคอันเข้ทเขียวขำ) เสื้อผ้าเป็นมัน
 แวววาว ส่งประกายสว่างงาม

การใช้อุปมาแห่งที่สามคือกล่าวถึงเสื้อผ้าของทหารอีกเหล่านี้ว่ามีสีเหลือง ซึ่ง
 พจนานุกรม (เล่มเดียวกัน: 863) ระบุว่า เป็นสีเลื่อมพรายกระหบแสงเป็นหลายสี กวีทรง
 อุปมาว่าเป็นสีเหลืองเหมือนสีของเขาไกรลาสอันชาววิสุทธ์ หรือสีเงินอวง การใช้อุปมา
 จึงให้ภาพว่าทหารกอนี้สวมเสื้อผ้าที่มีสีเงิน คือสีขาที่เลื่อมพราย มีประกายวูบวาม ระยิบ
 ระยับ สว่างงามอย่างยิ่ง

กองทหารที่สวมเสื้อผ้าแตกต่างกันไปคามากุเหล่านี้ก็เหมือนกับภูเขาคันธมาทน

ซึ่งเป็นภูเขาคือเตียรคาศไปค้ายคนไม่นานาพรรณ การอุปมาให้ภาพกองทหารว่ามีมากมาย
เต็มพริ้วไปหมด และสวมใส่เสื้อผ้าหลากสีกันไป เช่นเดียวกับพรรณไม้ในภูเขาอันที่มีหลาย
หลากพรรณขึ้นอยู่ปะปนกัน มีทั้งว่านยาสำหรับรักษาโรคต่างๆซึ่งมีคุณสมบัติเหมือนกับเป็นยา
ทิพย์ ใช้รักษาโรคใดสารพัดอย่าง และใช้โคค้ำค้ำย การกล่าวถึงคุณสมบัติของยาว่าเหมือน
ยาทิพย์จึงเป็นการใช้อุปมาเช่นกัน

การใช้อุปมาแห่งสุดท้ายกวีทรงสรุปว่าพรรณไม้หลายหลากที่ขึ้นปะปนกัน มีคุณสมบัติ
แตกต่างกันอุปมาเหมือนกับเสื้อผ้าอาวุธของกองทหารทั้งสี่เหล่า แต่ละเหล่าสวมเสื้อผ้าต่าง
สีกัน

การพรรณนาความเที่ยงมานี้กวีทรงใช้ลักษณะของกลบทที่มีชื่อว่ายัตถิงค์ คือมีการ
แยกคำระหว่างคำสุดท้ายของร่ายวรรคหน้ากับคำแรกของร่ายวรรคต่อไป ทั้งๆที่คำนั้นเป็น
คำเดียวกัน เช่น ควรจะทิ้งพิศ-วง สุวรรณหรรณพมธุ-บท เห็นประไพพรรณ-ราย เป็นต้น
การใช้กลบทช่วยให้นักเห็นภาพกองทหารแต่ละเหล่าต่อเนื่องกันไป รายละเอียดของกลบท
แต่ละประเภทดูได้ในหนังสือกลบทสิริวิบูลกิตติชาติกร ของโรงพิมพ์เศกไทย พ.ศ. 2457

คโศ นาคสนสุธานี แล้วเรงรักจักษรรหพลชชาชช อันเกิดแต่มาตั้งประเทศ
สถานประมาณหมื่นสี่พัน สรรคแหงนุสารตัวเทียม เทียมข้างมารทานข้างหมื่น พัน
โถมศึกฝึกทนคร รอนจาสำรายเงยเดี่ยว เรือนเชิงสิริฐานสาร ราน้ำแห่งแรง
บดอช ร้อยคชนรีขึ้นหน้า ข้าศึกถลชนสอง ร้องบันเทิงเริงบุกทัพ สรรพอลัง
ถารสารอลงกต บทรครลาภทจรคลา ภาพุหะยอินคินพหุหุทธิ กุฬสุธาทั้งกิ่ง
พสุธาภก ออกชผายย้ายคชพล คนตัวหมอชอติคมือ ดือหัดค้ำท่าเห็นงาม ตาม
ท่านองคองธรรมเนียม เตรียมทุกหมวดตรวจทุกหมู่ คุ้มอยู่เรียงเคียงอยู่เรียบ
เพียบคชขึ้นพันคชยาน สารศิวกลันสรศิวกลา ฆาพันลิกนิกพันลาย ท้ายคชง่าท่า
ขอเงื่อ เชื้อคนหาญชาญคว่าแห่ง แข็งศึกกล้าข้าศึกกลัว ศิวกลางข้างตางกลอก
เชิด เทิดกระบี่ที่กระบวน หวนหอกรำท่าหับรอน พลกฤษรเรงเตรียมตรวจ ตาม
หมุหมวดคชพหุบาทรา คโศ อสุสสุธานี แล้วเรงรักจักษรรหพลอชชชชชชชชชช
พัน ตางแกลวสรศิวกลันสรศิวกลา แล่นโจมทัพโลจจับพัน จูเข้าพันจับคันทาค ลมกลิ้ง
คางลงกลากัน ขุนม้าพันขุนหมื่นพัน ตัวลำสันตางลันสร ตั้งมือรอนโคมรร่า เลือ
แกงกำลีกำแกม หมายสุกแปมม่วงแซมแปน หมุพหลมาพหลหาญ ควบรุกค่านเข้ารวน

คือ ไม้רותมิรอดอย คือใหญ่ช้อยเสียช้อยหนี แดกหน้าทีคั่นหนีทัพ ไม้กล้ารับมีกล้า
รบ วังหนีหลบไหววันคน เลือกขุนพลล้นคนผู้ ชาวญี่กรูเซิงสู้รบ แม้อ้อยทัพมารับ
ทัน เร่งจัดสรรพลสินธพ ครบจำนวนพยุพมาตรา (หน้า159)

การพรรณนาความเข้มแข็งอีกheim ของกองทัพกวีทรงใช้กลบทในลักษณะที่เรียกว่า
กลบทกบเด่นค้อยหอย ซึ่งกลบทแบบนี้ให้ความรู้สึกไปในทำนองคึกคะนอง อีกheim ไม่อยู่นิ่ง
คึกคัก กวีทรงใช้ในที่นี่จึงเหมาะสมอย่างยิ่งเพราะแสดงถึงความคึกคะนอง อีกheim ของ
กองทัพไทยเป็นอย่างดี

การใช้ภาพพจน์ในข้อความที่ยกมาปรากฏว่ากวีทรงใช้การอุปมาว่าเสียงโห่ร้อง
ของกองทัพ เสียงข้างทั้งหลาย เมื่อเคลื่อนพลนั้น เหมือนกับแผ่นดินจะพังทลายลง (ดู
พสุธาพิงตั้งพสุธาทก) ซึ่งให้ความรู้สึกว่างองทัพมีกำลังพลมากมาย จนเสียงที่เกิดขึ้นดังมาก
เหมือนกับแผ่นดินถล่มหลายเลขเที่ยว

การใช้ภาพพจน์อีกแห่งหนึ่งคือการกล่าวเกินจริงในข้อความที่ว่า แม้อ้อยทัพมารับ
ทัน คือกวีทรงกล่าวว่างองทหารม้านั้นเข้มแข็ง เก่งกล้า จนแม่อองทัพเป็นร้อยยกมาก็ยัง
สามารถต้านทานได้ การกล่าวเกินจริงจึงช่วยเน้นให้เห็นว่างองม้านี้มีความกล้าหาญ เกรียง
ไกรยิ่งนัก

ทั้งสำเนียงจตุรงค์คณามารดชบหจรพล ก็อิงเอิกเพียงจะหกเพิกแผ่นพสุธาคลกัม
ปนาท ธลีศรลอบอากาศคบังทิทาทร (หน้า160)

ข้อความตอนนี้กวีทรงใช้การกล่าวเกินจริง คือ เสียงของกองทัพทั้งสิ้นเหล่า
ได้แก่ พลช้าง พลม้า พลรถ และพลเดินเท้า ดังอีกทีก็ถกถกกองเทียบเท่าเสียงแผ่นดินพลิกคว่ำ
ทั้งหลายที่เคียว และฝุ่นผงที่เกิดจากการเคลื่อนทัพคลุ้งไปหมกจนบดบังแสงอาทิตย์ การกล่าว
เกินจริงเป็นการเน้นให้เห็นว่างองทัพมีกำลังพลมากมาย เป็นกองทัพที่ใหญ่ยิ่ง นั่นเอง

ตารางที่ 5 การใช้ภาพพจน์ในเรื่องมหาเวสสันดรชาดก. กัณฑ์มหาราช

ลำดับ	ข้อความ	จำนวนครั้ง	ร้อยละ
1	การใช้อุปมา	17	48.57
2	การใช้อุปลักษณ์	1	2.86
3	การใช้บุคลาธิษฐาน	-	-
4	การใช้สัญลักษณ์	2	5.71
5	การกล่าวถึงความขัดแย้งคู่ขนานกัน	-	-
6	การกล่าวเกินจริง	3	8.57
7	การกล่าวเท็จความ	-	-
8	การใช้อุทาน	-	-
9	การกล่าวเขยกล่าวประชด	1	2.86
10	การใช้คำถาม	7	20.00
11	การเลียนเสียง	1	2.86
12	การเล่นเสียง	-	-
13	การเล่นคำ	-	-
14	การใช้คำซ้ำ	-	-
15	การใช้คำที่มีรสความ	3	8.57
	รวม	35	100

จากตารางที่ 5 จะเห็นได้ว่าภาพพจน์ที่ใช้มากที่สุดในเรื่องมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์มหาราช คือการใช้อุปมา ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 48.57 และภาพพจน์ที่ใช้น้อยที่สุด ได้แก่ การใช้อุปลักษณ์ การกล่าวเขยกล่าวประชด และการเลียนเสียง คิดเป็นร้อยละ 2.86

การใช้ภาพพจน์ในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนขุนแผนลี้ภัยโทษ

เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนเป็นเสภาเรื่องยาว ต้นตอของเรื่องมีเค้ามาจากเรื่องจริงที่เกิดขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี แล้วเล่าสืบต่อกันมาเรื่อยๆ จนเกิดเป็นวรรณคดีชิ้น คือเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ซึ่งกวีหลายท่านช่วยกันรจนาขึ้น เนื้อเรื่องมีความสนุกสนาน ชวนติดตาม และมีศิลปะการประพันธ์ที่ดี คน จึงได้รับความนิยมมาทุกยุคทุกสมัย กรมวิชาการ ได้คัดเลือกตอนขุนแผนลี้ภัยโทษมาให้นักเรียนในระดับมัธยมศึกษาตอนปลายได้เรียนกัน ในหนังสือภาษาไทยชุดภาษาพิจารณา เล่ม 2 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 หน้า 190-205

เนื้อเรื่องตอนนี้กล่าวถึงขุนแผนและวันทองที่ระหกระเหินเร่ร่อนอยู่ในป่าควยเกรงราชภัย แต่ทั้งสองก็อยู่ด้วยกันอย่างมีความสุขตามประสาชาย จนกระทั่งวันทองตั้งครรภ์ ขุนแผนส่งสารนางและลูกในท้องที่จะต้องลำบากหากยังอยู่ในป่าต่อไป จึงทานางไปขอความเมตตาจากพระพิຈิตร ทั้งสองอยู่กับพระพิຈิตร ได้ระยะหนึ่งขุนแผนเกิดความวิตกว่า ถ้าความทราบถึงเมืองหลวง พระพิຈิตรจะพลอยมีความผิดไปควยที่รับตนเองให้อยู่ควย จึงขอให้พระพิຈิตรส่งตัวไปรับโทษที่เมืองหลวง พระพิຈิตรเห็นพ้องควยและปลอมโขนว่าจะช่วยผ่อนหนักให้เป็นเบา โดยเขียนชี้แจงเรื่องราวของทั้งสองคนลงในใบบอกที่จะส่งไป แล้วส่งตัวทั้งคู่ลงไปกรุงศรีอยุธยา ในขณะที่จวนจะเข้าเมืองได้พบนางแก้วกิริยา ภรรยาอีกคนหนึ่งของขุนแผน ต่อจากนั้นพระหมื่นศรีก็รับตัวขุนแผนและวันทองไปจองจำไว้เพื่อรอเข้าเฝ้าพระพันวษาให้ทรงตัดสินโทษต่อไป

เมื่อนำเสภาขุนช้างขุนแผนตอนนี้มาวิเคราะห์ตามการใช้ภาพพจน์ปรากฏว่ากวีใช้ภาพพจน์ต่างๆ ดังนี้

แถมชื่นรื่นรมทนมพนัส

สิ้นวิบัติไพร่ไม่มีช่อง

อิงแอบแนบเนื้อนวลละออง

หนุนแค้นไฉนไม่รองสำราญใจ

ไร้พู่ถูกเนื้อวันทองอ่อน

เหมือนนอนเตียงทองอันห้องใส่

เพลินฟังวังเวงเพลงเรไร

พิศพาทย์ไพร่กล่อมขับสำหรับจง (หน้า 193)

นวลละออง เป็นการใช้คำที่เป็นภาษาเฉพาะของกวีที่ใช้กล่าวถึงนางวันทอง ให้ความรู้สึกว่าผิวของนางนั้นนวลเนียน น่าสัมผัส

กวีใช้การอุปมาเปรียบเทียบว่าถึงแม้ขุนแผนจะนอนโศก ไม่มีพู่แค้นเมื่อใดถูกเนื้อ

ต้องคว้านทองซึ่งมีผิวกายอ่อนนุ่มก็เหมือนกับไค้นอนอยู่บนเตียงทอง การใช้อุปมานี้ให้ความรู้สึกได้ถึงเมื่งั้นซุนแผนและวันทองจะระหกระเหินอยู่ในป่าแต่ก็มีความสุข มีความพอใจ ด้วยต่างก็ไค้อยู่ใกล้คนที่ตนรักย่อมเกิดความสุขใจ คนเรานั้นเมื่อจิตใจเป็นสุขแล้ว ความลำบากทางกายจึงไม่ใช่ปัญหาสำคัญ ความสุขของคนทั้งสองที่กวีบรรยายออกมาจึงเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ ความรู้สึกของซุนแผนที่มีวันทองอยู่ใกล้ ไค้ตะทองคว้านแล้วเหมือนกับนอนอยู่บนเตียงทองอันอ่อนนุ่ม ก็เป็นความรู้สึกที่เกิดขึ้นได้ เพราะขณะนี้ซุนแผนมีความสุขที่มีคนที่ตนรักอยู่เคียงข้าง

พิณพาทย์ไพเราะ เป็นการใช้อุปมาที่ให้ความหมายกว้างขวางออกไป คำว่า พิณพาทย์ หงานุกรม (2525: 584) ระบุว่า เป็นเครื่องประโคมวงหนึ่ง มีกำหนดตั้งแต่ 5 ขึ้นไป คือ ตะโพน ปี่ ฉิ่งวง ระนาด กลอง แต่ในที่นี้ พิณพาทย์ไพเราะ ไม่ใช่เครื่องดนตรีจริงๆ แต่เป็นเสียงจากจักจั่นเรไรที่ร้องระงมอยู่ในขณะนั้น ซึ่งซุนแผนและวันทองฟังแล้วรู้สึกสบายใจ ไพเราะ รววมกับไค้ยินเสียงจากวงพิณพาทย์ ดังได้กล่าวมาแล้วว่าขณะนี้ทั้งคู่อยู่ในสภาพที่มีความสุขใจ ฉะนั้นไม่ว่าจะเห็นหรือไค้ยินเสียงอะไรก็ดูสวยงาม ไพเราะ น่าฟังไปหมด แม้แต่เสียงร้องของสัตว์ที่ร้องไปตามธรรมชาติของมันก็ยังฟังว่าเป็นเสียงเพลง เสียงดนตรีที่ไพเราะ การที่กวีใช้ว่า พิณพาทย์ไพเราะ คือ พิณพาทย์หรือดนตรีแห่งป่า ที่ช่วยขับกล่อมคนทั้งสอง จึงใช้ไค้ได้อย่างเหมาะสมยิ่งนัก

น้องฝันว่าไค้เอื้อมถึงอากาศ
ถนอมซมอมชื่นแล้วกลิ่นพลาจ
แล้วยังมีชายหนึ่งนั้นสามารถ
ทิ้งไปให้มีศฤงคาร
ดวงตาควักไปไม่ไค้คืน
มีกมิชั่วช้ากว่าเก่าไป

ประหลาดเกิดสุริยาลงมาล้าง
สว่างหัวตัวน้องถนอมกิตตา
องอาจแคะควักเอาถากษา
น้องนี้ไค้ถากษาใจ
กลับเอาดวงอื่นมายื่นให้
จะศิร้ายฉันทไค้ช่วยบอกมา (หน้า 193)

นางวันทองเล่าความฝันให้ซุนแผนช่วยทำนาย ในความฝันนั้นกวีใช้สัญลักษณ์แทนสิ่งที่จะเกิดขึ้นในอนาคต คือ พระอาทิตย์ และ กวางตา ซึ่งซุนแผนก็ทำนายฝัน บ่งบอกความหมายของสัญลักษณ์ดังกล่าว คือ

ซุนแผนฟังฝันให้วันจิต
กวางใจเจ้าจะไค้ซึ่งลูกตา

คิดเห็นทั้งคุณโทษเป็นหนักหนา
เหมือนฝันว่าไค้ชมพระอาทิตย์

จะสิ้นความทุกข์ร้อนห่อนวิโยค
 ลูกในครรภ์เจ้านั้นจะเรื่องฤทธิ์
 ที่ฝันว่าดวงตากระเด็นจาก
 ครั้นจะบอกออกอรอดให้ชักมา

ที่ร้อนโรคลึกลงใจจะไปปลุก
 เป็นคู่คิควรรเราจะทิ้งพา
 จะลำบากมากมายไปภายหลัง
 กลัวว่าวันทองจะหมองใจ (หน้า 193)

พระอาทิตย์ ที่กวีใช้เป็นสัญลักษณ์จึงหมายถึงลูกของนางวันทองและขุนแผน ซึ่งจะ
 เป็นคนที่มีความเก่งกล้าสามารถ มีฤทธาานุภาพมาก เช่นเดียวกับพระอาทิตย์ที่มีความร้อนแรง
 มีอำนาจ เป็นศูนย์กลางของดวงดาวทั้งปวง

ดวงตาถูกควักทิ้งไป เป็นสัญลักษณ์หมายถึงความเดือดร้อน ความทุกข์ระทมที่จะ
 เกิดขึ้น ดวงตาที่มีความสำคัญอย่างไรนั้นย่อมเป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้ว ถ้าหากดวงตาถูกควักทิ้ง
 ไปความทุกข์โศก ความเดือดร้อนย่อมบังเกิดขึ้น การใช้สัญลักษณ์ในที่นี้จึงช่วยชี้ให้เห็นเหตุ
 การณ์ที่จะเกิดขึ้นกับขุนแผนและวันทองในอนาคตได้เป็นอย่างดี

ดวงใจ เป็นการใช้คำที่เป็นภาษาเฉพาะของกวี ที่กำหนดให้ขุนแผนใช้เรียกนาง
 วันทอง ให้ความรู้สึกว่างนางมีความสำคัญ มีความหมาย ต่อขุนแผนมากเพียงใด นางเป็นเช่น
 ดวงใจของขุนแผนนั่นเอง

ถ้าแน่นอยู่ เรือนเหี้ยลูกเต้ามี

จะยินดีเหลือแสนเฝ้าแหมหวาง

มีลูกเหมือนหนึ่งมีมดควาง

นี้มีมาให้เป็นหวังเมื่อสิ้นคิด

เจ้ามาเกิดเหมือนหนึ่งจะแกล้งฆ่า

มันไม่น่ายินดีแต่สักหนึค

จะเลี้ยงดูอย่างไรในไพรชิต

คิดคิดก็กำสรดสลใจ (หน้า 194)

มีลูกเหมือนหนึ่งมีมดควาง เป็นการใช้อุปมา เปรียบเทียบว่าการมีลูกนั้นในความ
 รู้สึกของพ่อแม่แล้วเหมือนกับไคควางมดอันมีค่า คือเกิดความรู้สึกยินดีปรีดา เหมือนไคของมี
 ค่า และจะเกิดความหวังแทน ทะนุถนอม ซินมาด้วย การใช้อุปมาจึงแสดงความรู้สึกของผู้ที่
 จะเป็นแม่คือนางวันทองได้อย่างเด่นชัด

จะเลี้ยงดูอย่างไรในไพรชิต เป็นการใช้คำถาม คือขุนแผนและวันทองอยู่ในสภาพ
 ที่ต้องระเห่ร่อนอยู่ในป่าเขาหากมีลูกน้อยเพิ่มขึ้นมาอีกคนหนึ่งจะเลี้ยงดูได้อย่างไร การใช้
 คำถามในที่นี้ไม่ต้องการคำตอบแต่เป็นการเน้นให้เห็นความยากแค้น ความอึดอัดในใจ และ
 อับจนปัญญา ของตัวละครได้เป็นอย่างดี

จะอยู่นานนักไม่ได้นอง

คู่ท่อนองเห่กฤษ์ยังไม่หาย

พระทรงฤทธิจะคิดคือระคาย

เห็นไม่วายสงครามตามมารบ (หน้า194)

พระทรงฤทธิ เป็นการใช้คำเฉพาะของกวีในการกล่าวถึงพระเจ้าแผ่นดิน คือสมเด็จพระที่นั่งวชิราวุธราช ที่แสดงถึงความขกย่องเทิดทูนว่าพระเจ้าแผ่นดินเป็นผู้ที่มีฤทธิฐานภาพ มีความยิ่งใหญ่ น่าเกรงขาม

กระหาทักบักหาตัวเมียจ้อ

ชูดอปีกกางหางหก

ค้อนทองร้องรับกันปึกปึก

นกคุ้มเปรียบเปรียบกระพือบิน (หน้า195)

ปึกปึก เป็นการใช้ภาพพจน์แบบเลียนเสียง คือเลียนเสียงร้องของนกค้อนทอง ที่ช่วยให้การพรรณนาความสมจริงยิ่งขึ้น และผู้อ่านรู้สึกคล้อยตามเหมือนกับได้ยินเสียงนกร้องจริงๆ

รอนรอนอ่อนแสงพระสุริยา

ชกม้าเลียบลงตรงน้ำไหล (หน้า195)

รอนรอน เป็นการใช้ภาพพจน์ประเภทใช้คำซ้ำ ซึ่งให้ภาพของพระอาทิตย์ที่อ่อนแสงลงเรื่อยๆ และเคลื่อนคล้อยดวงลงไปทีละน้อยๆ

เหตุไรร้องไห้อยู่ชกชก

หรือแคลงรักแทงใจไม่สนิท

หรือว่าจะไม่อยู่เป็นคู่ชิด

หรือระอิตรระอากร้าไป (หน้า196)

นางวันทองเห็นขุนแผนร้องไห้ก็ซักถามหาสาเหตุว่าร้องไห้ทำไม การใช้ภาพพจน์ในเนื้อความตอนนี้ ได้แก่ ชกชก ซึ่งเป็นการเลียนเสียง คือเสียงร้องไห้สะอึกสะอื้นของขุนแผน ที่ร้องเพราะความอึดอันคั่นใจ สงสารวันทองและลูกที่จะเกิดมา แสดงถึงความสะเทือนใจอย่างมาก ขุนแผนเป็นนายทหารที่มีฝีมือ มีความเก่งกล้าสามารถ มีวิชาอาคมต่างๆ แต่ในยามนี้ความสามารถถึงกล่าวช่วยอะไรไม่ได้เลย จะทั้งใครก็ได้ จนผู้ชายอย่างขุนแผนต้องร้องไห้สะอึกสะอื้นชกชก ให้ความรู้สึกว่าขุนแผนเศร้าโศกสะเทือนใจอย่างสุดซึ้ง

โอ้แสนสุดสวาทของพี่เอ๋ย

อย่าคิดเลยที่หาเป็นเช่นนั้นไม่

อันตัวเจ้าเท่าเทียมกับดวงใจ

สิ้นสงสัยแล้วเจ้าอย่าเสียกแพง

ที่รักเจ้าเท่ากับเมื่อแรกรัก

ด้วยประจักษ์เห็นใจไม่กินแหวง

สิ่งใดมิไคระแวงแคลง

ที่จะแจ้งจริงเจ้าอย่าเศร้าใจ (หน้า196)

แสนสุดสวาท เป็นการใช้ภาษาเฉพาะของกวีในการกล่าวถึงวันทอง ให้ความรู้สึก ว่าชุนแผนรักใคร่ในตัวของอย่างยิ่ง นางเป็นสุดสวาท คือ ชอบรัก สู้ที่รัก ของชุนแผนที่เดียว ซึ่งสอดคล้องกับข้อความต่อมาที่ว่า อันตัวเจ้าเท่าเทียมกับดวงใจ คือชุนแผนรักนางมากเท่า เทียมกับดวงใจของชุนแผนเลยเถียว

ที่รักเจ้าเท่ากับเมื่อแรกรัก เป็นการใช้อรรถคำที่ก่อให้เกิดความรู้สึก คือชุนแผน กล่าวข้อความนี้เพื่อแสดงความในใจที่ตนมีต่อวันทอง ซึ่งให้ความรู้สึกว่าการรักที่ชุนแผนมี ต่อนางนั้นเป็นความรักแท้ ชุนแผนรักนางเท่ากับที่รักครั้งแรก แสดงว่าความรักนั้นไม่ลดน้อย ลงไปหรือแปรเปลี่ยนไปเลย แม้วันเวลาจะล่วงไปสักเท่าใดก็ตาม เมื่อแรกเคยรักนางมาก เท่าใดเดี๋ยวนี้ก็ยังรักมากอยู่เช่นเดิม เป็นการกล่าวที่แสดงความในใจใก้อย่างซัดแจ้งและ สร้างความพึงพอใจให้แก่ผู้ฟังได้เป็นอย่างดี

ทั้งหัวเมียแสนอนาถเพียงซาใจ

สุดอาลัยแล้วก็กอดกันโศกา (หน้า 196)

กวีใช้การกล่าวเกินจริงในการบรรยายสภาพของชุนแผนและวันทองในขณะนี้ว่า ทั้งคู่รู้สึกสลัดใจ ทุกข์ระทม เศร้าโศกอย่างยิ่ง จนใจจะขาด เป็นการกล่าวเกินความจริงที่ เน้นให้เห็นว่าความทุกข์ระทม ความรันทดใจ ของคนทั้งสองมีมากจนสุดที่จะทานทนได้แล้ว จนรู้สึกว้าใจจะขาดรอนๆ

เราก็เป็นคนที่มีวิชา

ที่คิดว่าหาเป็นกระไรไม่

แก้วดาอย่าประหวั่นพรั่นใจ

ถึงจะส่งลงไปในอุชุกยา (หน้า 197)

แก้วดา เป็นการใช้ภาษาเฉพาะของกวี หมายถึงนางวันทอง ให้ความรู้สึกว้านาง เป็นหญิงที่รักยิ่งของชุนแผน มีความสำคัญ มีค่า เป็นที่รักที่หวงแหน เช่นเดียวกับดวงตาของ ชุนแผนนั้นเถียว

ครานั้นพระพิจิตรบุษบา

ทั้งหัวเมียว่าน่าสงสาร

ทั้งต้อง เกษพระเวทอันเชี่ยวชาญ

ให้รักสองคนปานดังลูกตัว (หน้า 198)

กวีใช้การอุปมาว่าพระพิจิตรและนางบุษบารู้สึกรักใคร่ชุนแผนและวันทองเหมือนกับ เป็นลูกของตนเอง คือมีความรักใคร่เอ็นดูอย่างจริงจัง

พระพิจิตรบุษบาให้อาลัย

รักใคร่เราเหมือนบุตรสุดจริต

แต่นานไปที่ไหนความจะมิด

ด้วยพระองค์ทรงฤทธิ์ยังโกรธา (หน้า 199)

ขุนแผนกล่าวว่าทั้งพระพิจิตรและนางบุษยารักใคร่ตนเองและวันทองเหมือนกับเป็นลูก ด้วยความบริสุทธิ์ใจ ซึ่งเป็นการกล่าวโดยใช้อุปมา แสดงว่าทั้งสองได้รับการเอาใจใส่ดูแล ห่วงใยรักใคร่ จากพระพิจิตรและนางบุษยามาเป็นอย่างดีเหมือนเป็นลูกจริงๆนั้นทีเดียว

พระองค์ทรงฤทธิ์ เป็นการใช้ภาษาเฉพาะของกวี ที่ใช้กล่าวถึงสมเด็จพระพันวษา เช่นเดียวกับที่กล่าวไว้แล้วในตอนค้น

เมื่อจะเอาโทษทัณฑ์ฉันใด	ก็ตามใจด้วยเรานี้เป็นข้า
ใดก็น้ำพระพิพัฒน์สัจจา	จะหลบลี้หนีหน้าไปทำไม
ถือตามคำโบราณท่านว่ามา	ว่าว่าอนันต์เข้าหาจะระเซ้ใหญ่
ยากง่ายตายเป็นประการใด	ให้เป็นไปตามกรรมที่ท่านมา (หน้า 199)

จะหลบลี้หนีหน้าไปทำไม เป็นการใช้คำถาม โดยขุนแผนกล่าวว่าในเมื่อตนเองได้เข้าพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัจจา ซึ่งเป็นพิธีสาบานตน เพื่อแสดงความซื่อสัตย์และจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ แล้วเมื่อทำความผิดก็สมควรได้รับโทษ จะหลบลี้หนีหน้าไปทำไม การใช้คำถามเป็นการย้ำให้เห็นถึงความสำคัญในหน้าที่ที่ว่าคุณคิดต้องได้รับโทษตามบทบัญญัติที่วางไว้ และน้ำใจอันเด็ดเดี่ยวกล้าหาญของขุนแผนที่กล้าสู้ความจริง ทั้งๆที่รู้ว่าเมื่อเข้ามาบดขี้จะต้องถูกลงโทษอย่างแน่นอน ก็ยังไม่หวั่นไหว

ถือตามคำโบราณท่านว่ามา ว่าว่าอนันต์เข้าหาจะระเซ้ใหญ่ เป็นการกล่าวโดยใช้อุทาหรณ์ คือนำคำกล่าวโบราณมาเทียบกับการกระทำของขุนแผนที่ยอมเข้ามาบดขี้ต่อสมเด็จพระพันวษาว่าเป็นการว่าอนันต์เข้าหาจะระเซ้ใหญ่ ซึ่งให้ความรู้สึกว่าคุณอนันต์ คือขุนแผนจะต้องเดือดร้อน ได้รับอันตรายอย่างแน่นอน ขุนแผนกล่าวว่าจะเป็นการใดก็สุดแล้วแต่กรรมที่ท่านมา เพราะขุนแผนปลงตก และยินดีรับโทษทัณฑ์ต่างๆแล้วนั่นเอง

หลวงปลัดยกกระบี่ตรกรมการ	จะบอกกล่าวชาวชนไม่ควรถี
จะเป็นคบบคนผิดคิดราศี	พระพันปีก็จะทรงพระโกรธา (หน้า 200)

พระพันปี หมายถึงสมเด็จพระพันวษา เป็นการกล่าวโดยใช้ภาษาเฉพาะของกวี ที่แสดงการอำนวยการให้พระองค์มีพระชนมายุยืนนานถึงพันปี

เป็นอยู่ก็ที่สุดองทัพลวง	เขาจึงลวงหาผิดคิดชบด
แต่กองทัพนับพันเป็นหลั่นลค	ทั้งหมดรวมเอาเจ้าคนเถียว

เจ้าถือคอดมใจไม่ราษฎรอน
ที่กองทัพแตกตายกระจายเกรียว

เขาทำก่อนก็เหลือจะหน่วงเหนี่ยว
ไม่ออกเหนียวจะโทษเจ้าอย่างไร (หน้า 201)

ไม่ออกเหนียวจะโทษเจ้าอย่างไร เป็นการใช้คำถาม พระพิจิตรเห็นว่าความคิดของขุนแผนนั้นคือการต่อสู้กับกองทัพหลวง จนกองทัพแตกกระจายไป แต่จะโทษขุนแผนก็ไม่ได้ เพราะขุนแผนคนเคียวถูกรุมควยทหารทั้งกองทัพ จำต้องต่อสู้เพื่อป้องกันตนเอง การที่กองทัพแตกกระจายไปนั้นเป็นเพราะไม่เข้มแข็ง ไม่กล้าหาญต่างหาก จะมาโทษขุนแผนได้อย่างไร การใช้คำถามทำให้รู้สึกว่พระพิจิตรรักใคร่สงสาร และเห็นใจขุนแผนมาก ยินดีช่วยเหลือสิ่งๆที่รู้ว่าขุนแผนมีความผิดคิดตัว

จะหอนมันไคบ้างตามทางไป
พ้อสงสารเศร้าใจถึงไฟเลีย

ถึงดรุรงไกรไม่จำจะซ้ำเสีย
หึ่งสองราออ่าละเหี้ยละห้อยใจ (หน้า 201)

พระพิจิตรกล่าวว่ารู้สึกเศร้าใจ สงสาร ขุนแผนและวันทอง ถึงถูกไฟเลีย ซึ่งเป็น การกล่าวโดยใจอุปมา ที่ช่วยให้เข้าใจความรู้สึกของพระพิจิตรได้อย่างลึกซึ้ง โดยปกติแล้ว คนหรือสิ่งของที่ถูกไฟเลีย คือเปลวไฟแลบออกมากระทบ ย่อมเกิดความร้อน เมื่อวิถีการอุปมาในที่นี้จึงแสดงถึงความรู้สึกร้อนรุ่มใจ กระวนกระวายใจเป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้เพราะพระพิจิตรเองเป็นคนส่งตัวขุนแผนและวันทองไปรบโทษทัพ โดยยังไม่ทราบว่าโทษที่จะได้รับนั้น มากน้อยเพียงใด การอุปมาว่าพระพิจิตรมีความรู้สึกถึงไฟเลียจึงเหมาะสมมาก

วันทองสองกรเข้าซ่อนอก
ถึงตัวไปใจอยู่กับมารดา
ลูกเป็นคนโทษแม่ไปรดไว้
รักเหมือนลูกเต้าจะเอาบุญ

น้ำตาตกตันใจอาลัยว่า
จะหาไหนไคเหมือนเจ้าประคุณ
ไม่จงจำซ้ำให้ซึ่ง เกื้อหนุน
นอนอุ่นกินอ้มไม่อาวรณ์ (หน้า 201)

ตัวไปใจอยู่ เป็นการกล่าวถึงความซัดแย้งแบบคู่ขนานกัน คือใช้คำว่า ไป กับ อยู่ ซึ่งมีความหมายซัดแย้งกัน วันทองกล่าวกับนางบุษบาว่าถึงแม่ตัวเองจะจากไปไกลแต่จิตใจยังคงอยู่ คำกล่าวนี้นหากพิจารณาตามความหมายของคำแล้วย่อมเป็นไปได้ เมื่อร่างกายไปห้วงใจย่อมไปด้วย แต่ เมื่อพิจารณาอย่างวิเคราะห์แล้วเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ก็เถียว ถ้าพิจารณาว่า จิตใจ หมายถึง ความรู้สึก ความผูกพัน ความติดค้างของนางวันทอง คือนางกล่าวว่าถึงแม่ตัวนางจะจากไปไกลแต่ความรู้สึกสำนึกในบุญคุณของพระพิจิตรและนางบุษบาวจะคงอยู่ในจิตใจของตมตลอดไป ซึ่งการกล่าวเช่นนี้สมเหตุสมผลอย่างยิ่ง เพราะนางและขุนแผนได้รับ

ความเมตตากรุณา ความรักใคร่ จากทั้งสองท่านอย่างเหลือล้นเหมือนกับเป็นลูกจริงๆ ก่อนที่จะมาอยู่เมืองพิจิตรนางและขุนแผนต้องระเห่เร่ร่อน ตกระถ่ำลำบากอย่างยิ่ง แต่เมื่อได้พบพระพิจิตรและนางบุษบา กลับมีความเป็นอยู่ดีขึ้นอย่างตรงกันข้าม เหมือนตายแล้วเกิดใหม่ที่เคี้ยว ฉะนั้นความรู้สึกรำลึกถึงพระคุณของท่านทั้งสองย่อมตราตรึงอยู่ในหัวใจของวันทองอยู่เสมอถึงแม้ตัวจะจากไปไกลก็ตาม

รักเหมือนลูกเต้าจะเอาบุญ เป็นการใช้อุปมา เปรียบเทียบความรักของทั้งสองท่านที่มีต่อวันทองและขุนแผนว่ารักเหมือนลูกจริงๆ ของท่านเอง

เขาจะเรียกคำอุษาตุลาการ   จะผูกมิตรรักประจານไม่ควรที่
ถ้าแพ้ลงคงปรับทัพทวี   เลือดเนื้อเท่านั้นเป็นเงินทอง (หน้า202)

เลือดเนื้อเท่านั้นเป็นเงินทอง เป็นการใช้ภาพจน์แบบอุปลักษณ์ ที่ให้ความรู้สึกที่วันทองและขุนแผนซาบซึ้งกันมากเพียงใด วันทองรำพันว่าถ้าหากแพ้ศึกคงต้องเสียค่าปรับแต่ตนเองไม่มีเงินเลย จะมีก็แต่เพียงร่างกาย เลือดเนื้อ เท่านั้นที่จะขอใช้เป็นเงินทองได้ การใช้อุปลักษณ์ในที่นี้จึงแสดงถึงความซาบซึ้งถึงขนาดไม่มีสมบัติอะไรเลย เหลือแต่ตัวเท่านั้น

จึงคั่งความสัสช้อยธิฐาน   กราบกรานอารักขแล้วฝากฝัง
ซำกลับมาเมื่อไรอย่าไคปลั่ง   เบื้องหน้าถ้าจะตั้งเป็นบ้านเรือน
ให้เรียกว่าบ้านดาบกังฉนุ   เพราะฟ้าพื้นฝังอยู่จงแน่นเหมือน (หน้า203)

ขุนแผนขออนุญาตฟ้าพื้นไว้ที่โหรงคนโหระ และอธิษฐานขอให้เทวาอารักขช่วยรักษาดาบไว้ด้วย หากกลับมาเอาขอให้คงอยู่ การขอให้เทวาช่วยเหลือเป็นการใช้บุคลาธิษฐานคือกำหนดขอให้เทวามีตัวตน ทำหน้าที่รักษาดาบไว้ให้ขุนแผนได้

ตอยกลักใบขอลเอาออกดู   อ่านรู้เนื้อความจนถ้วนดี
หูกจาปราศรัยเป็นไมตรี   พระพันปีขุนเคืองเป็นพันคิด (หน้า205)

พระพันปี เป็นการใช้คำที่เป็นภาษาเฉพาะของกวี เช่นเดียวกับที่กล่าวไว้ข้างต้น ครั้นสาขไค เวลาจวนห้าโมง   ขุนนางไปทองพระโรงทั้งน้อใหญ่
พระหมื่นศรีหมักหน้าแล้วคลาไคล   ไปคอยเฝ้าพระองค์ทรงศักดิ์ (หน้า205)

พระองค์ทรงศักดิ์ เป็นการใช้คำที่เป็นภาษาเฉพาะของกวีในการกล่าวถึงสมเด็จพระ

พระเนรมิต คำว่า ศักดา มีความหมายตามพจนานุกรม (2525: 756) ว่า อำนาจ ทั้งนี้ การที่ภวิใช้คำเรียกพระมหากษัตริย์ว่า พระองค์ทรงศักดา จึงแสดงถึงความยกย่องเทิดทูน ว่าเป็นกษัตริย์ที่มีอำนาจยิ่ง

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 6 การใช้ภาพจน์ในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนขุนแผนลู่แกโทษ

ลำดับ	ข้อความ	จำนวนครั้ง	ร้อยละ
1	การใช้อุปมา	6	20.00
2	การใช้อุปลักษณ์	1	3.33
3	การใช้บุคคลิขฐาน	1	3.33
4	การใช้สัญลักษณ์	2	6.68
5	การกล่าวถึงความขัดแย้งคู่ขนานกัน	1	3.33
6	การกล่าวเกินจริง	1	3.33
7	การกล่าวเท่าความ	-	-
8	การใช้อุททาหรณ์	1	3.33
9	การกล่าวเข้ยกกล่าวประชด	-	-
10	การใช้คำถาม	3	10.00
11	การเลียนเสียง	2	6.68
12	การเล่นเสียง	-	-
13	การเล่นคำ	-	-
14	การใช้คำซ้ำ	1	3.33
15	การใช้คำที่มีรสความ	11	36.66
	รวม	30	100

จากตารางที่ จะเห็นได้ว่า ภาพจน์ที่ใช้มากที่สุดในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนขุนแผนลู่แกโทษ คือการใช้คำที่มีรสความ คิดเป็นร้อยละ 36.66 และการใช้อุปลักษณ์ การใช้บุคคลิขฐาน การกล่าวถึงความขัดแย้งคู่ขนานกัน การกล่าวเกินจริง การใช้อุททาหรณ์ และการใช้คำซ้ำ มีใช้น้อยที่สุด คิดเป็นร้อยละ 3.33

ตารางที่ 7 สรุปรวมการใช้ภาพพจน์ในวรรณคดีที่นำมาวิเคราะห์ทั้งหมด

คำศัพท์	ข้อความ	อิเหนา		นิราศพระบาท		มหาเวศสันทรย์ กัณฑ์กุมาร		กาพย์เห่เรือ		มหาเวศสันทรย์ กัณฑ์มหाराช		ขุนช้างขุนแผน		รวม	ร้อยละ
		จำนวน ครั้ง	ร้อยละ	จำนวน ครั้ง	ร้อยละ	จำนวน ครั้ง	ร้อยละ	จำนวน ครั้ง	ร้อยละ	จำนวน ครั้ง	ร้อยละ	จำนวน ครั้ง	ร้อยละ		
1	การใช้อุปมา	2	13.33	29	21.97	27	29.03	27	27.55	17	48.57	6	20.00	108	26.80
2	การใช้อุปลักษณ์	-	-	2	1.52	3	3.23	1	1.02	1	2.86	1	3.33	8	1.99
3	การใช้นิตยลักษณ์	-	-	9	6.82	2	2.15	-	-	-	-	1	3.33	12	2.97
4	การใช้อยุติลักษณ์	-	-	6	4.55	12	12.90	1	1.02	2	5.71	2	6.68	23	5.71
5	การกล่าวถึงความขัดแย้งคู่ขนานกัน	-	-	-	-	-	-	1	1.02	-	-	1	3.33	2	0.50
6	การกล่าวเกินจริง	-	-	4	3.03	-	-	2	2.04	3	8.57	1	3.33	10	2.48
7	การกล่าวเท็จความ	-	-	3	2.27	-	-	-	-	-	-	-	-	3	0.74
8	การใช้อุทาหรณ์	-	-	-	-	6	6.45	-	-	-	-	1	3.33	7	1.74
9	การกล่าวเขย่งกล่าวประชด	-	-	-	-	1	1.08	-	-	1	2.86	-	-	2	0.50
10	การใช้คำถาม	-	-	3	2.27	10	10.75	1	1.02	7	20.00	3	10.00	24	5.95
11	การเลียนเสียง	1	6.67	8	6.06	12	12.90	2	2.04	1	2.86	2	6.68	26	6.45
12	การเล่นเสียง	-	-	7	5.30	-	-	1	1.02	-	-	-	-	8	1.99

ตารางที่ 7 (ต่อ) สรุปรวมการใช้ภาพพจน์ในวรรณคดีที่นำมาวิเคราะห์ทั้งหมด

ลำดับ	ข้อความ	อิเหนา		นิราศพระบาท		มหาเวสสันดรชาดกปฐมสาร		ภาพพจน์เรือ		มหาเวสสันดรชาดกขมหาราช		ขุนช้างขุนแผน		รวม	ร้อยละ
		จำนวน ครั้ง	ร้อยละ	จำนวน ครั้ง	ร้อยละ	จำนวน ครั้ง	ร้อยละ	จำนวน ครั้ง	ร้อยละ	จำนวน ครั้ง	ร้อยละ	จำนวน ครั้ง	ร้อยละ		
13	การเล่นคำ	-	-	18	13.63	-	-	11	11.22	-	-	-	-	29	7.20
14	การใช้คำซ้ำ	4	26.66	6	4.55	12	12.90	7	7.15	-	-	1	3.33	30	7.44
15	การใช้คำที่มีรสความ	8	53.34	37	28.03	8	8.61	44	44.90	3	8.57	11	36.66	111	27.54
	รวม	15	100.00	132	100.00	93	100.00	98	100.00	35	100.00	30	100.00	403	100.00

จากตารางที่ 7 จะเห็นได้ว่า การใช้ภาพพจน์ในวรรณคดีทั้ง 6 เรื่อง ที่นำมาวิเคราะห์นั้น ภาพพจน์ที่ใช้มากที่สุด คือการใช้คำที่มีรสความ คิดเป็นร้อยละ 27.54 รองลงไปเป็นการใช้อุปมา คิดเป็นร้อยละ 26.80 และที่กวีใช้น้อยที่สุด ได้แก่ การกล่าวถึงความขัดแย้งคู่ขนานกัน และการกล่าวเชกกล่าวประชด คิดเป็นร้อยละเพียง 0.50 เท่านั้น